

Kääntäjän etiikasta

Työssä kohdatut ristiriidat ja henkilökohtaisen
etiikan vaikutus kääntäjän valintoihin

Jenni Tuikkala

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Käännöstiede (englanti)

Pro gradu -tutkielma

Tammikuu 2015

Tampereen yliopisto
Käännöstiede (englanti)
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

TUIKKALA, JENNI: Kääntäjän etiikasta. Työssä kohdatut ristiriidat ja henkilökohtaisen etiikan vaikutus kääntäjän valintoihin.

Pro gradu -tutkielma, 82 sivua + 1 liite (4 sivua) + englanninkielinen lyhennelmä 10 sivua
Tammikuu 2015

Tiivistelmä

Tämä tutkimus käsittelee etiikkaa kääntäjän näkökulmasta. Työn alkuajatuksena oli kääntäjän työn ja henkilökohtaisen etiikan ristiriita. Kuinka kääntäjä toimii tilanteessa, jossa edessä oleva toimeksianto on ristiriidassa henkilökohtaisen etiikan kanssa? Mitä valintoja hän tekee? Tätä tutkittiin kyselylomakkeella, jonka vastaajina oli tekstimateriaalia käsitteleviä kääntäjiä: asiateksti-, kirjallisuus-, ja av-kääntäjiä. Tutkimustapa oli deskriptiivinen ja tutkimuksen tarkoituksena on esitellä kääntäjien kokemuksia ristiriitahetkestä ja henkilökohtaisen etiikan vaikutuksia sekä lisäksi kartoittaa kääntäjien mielipiteitä kääntäjän etiikasta.

Etiikkaa on usein vaikea hahmottaa, sillä etiikka tuntuu liittyvän kaikkeen, mitä ihminen tekee ja päättää. Tästä syystä tutkimuksen teoriaosuudessa katsotaan etiikan määritelmää. Lisäksi esitellään käännöstieteen näkemyksiä kääntämisen etiikasta ja sitä, kuinka nämä käsitykset ovat historian saatossa muuttuneet. Käännöstieteessä etiikan ajattelu on kulkenut sanallisesta vastaavuudesta ajatteluun, jossa kulttuurinen konteksti ja kohdelukija nostetaan esille. Myös kääntämisen yhteiskunnallinen vaikutus on nykyään tunnistettu. Vaikka käännöstieteessä etiikasta on kirjoitettu paljon, on siitä kirjoitettu yksittäisen kääntäjän näkökulmasta huomattavasti vähemmän. Teoriaosuudessa käsitelläänkin seikkoja, jotka vaikuttavat kääntäjän valintoihin ja siihen, mille asialle kääntäjä on uskollinen työssään. Tämän lisäksi tutkimuksessa luodaan lyhyt katsaus sellaisiin kääntämisen alalajeihin, joissa kääntäjän omalla etiikalla on suuri rooli.

Kirjallisuudessa esiintyy niukalti neuvoja kääntäjälle ristiriidan edessä. Toistuvien ja konkreettisten neuvojen se, että kääntäjä voi halutessaan kieltäytyä toimeksiannosta. Tutkimuksessa kävi selvästi ilmi se, että kieltäytyminen on kääntäjälle käytetyin keino ohjata työtään ja välttää ristiriitoja. Kaiken kaikkiaan vastaajat näkivät kääntäjän roolinsa suhteellisen uskollisena alkutekstille ja toimeksiantajalle ja he pidättäytyivät tekemästä valintoja omien mielipiteiden perusteella. Kuitenkin moni vastaaja kertoi esimerkkitalanteita, joissa työ oli ollut selvästi ristiriidassa oman etiikan kanssa. Näitä ristiriitoja oli ratkaistu monin eri tavoin: joku oli painanut omat ajatuksensa syrjään, joku oli ottanut yhteyttä toimeksiantajaan ja joku oli päättänyt kieltäytyä vastaavanlaisista töistä tulevaisuudessa. Moni vastaaja oli sitä mieltä, että mielipide-erot alkutekstin kanssa harvoin haittaavat työtä. Tilanteita, joissa työ ja oma henkilökohtainen etiikka ovat vaikeassa ristiriidassa, esiintyy vastaajien mukaan harvoin.

Avainsanat: kääntämisen etiikka, ristiriita, arvot, uskollisuus, vastuu, kieltäytyminen

Sisällys

1. Johdanto	1
2. Etiikka filosofian näkökulmasta	5
2.1. Etiikan määritelmää	5
2.2. Arvot	6
3. Käännöstiede ja etiikka	8
3.1. Uskollisuudesta eroihin	8
3.2. Vapaus ja vastuu	10
3.3. Käännöstieteen etiikan neljä perusmallia	11
3.4. Arvokysymykset ja ideologia käännöstieteessä	13
4. Kääntäjän etiikka arkityössä	17
4.1. Kääntäjä ja henkilökohtainen etiikka	17
4.2. Ristiriidan edessä	19
4.3. Ristiriidat ja valinnat kääntämisen aikana	20
4.4. Ristiriidan jälkeen	24
4.5. Kääntäjän vastuu	24
4.6. Eri vastuiden ja uskollisuuksien välissä	29
4.7. Vapaaehtoinen kääntäminen, aktivismi ja feministikäntäminen	30
5. Aineisto ja menetelmät	33
5.1. Aineiston keruu	33
5.1.1. Kysely ja vastaajat	33
5.1.2. Määritteistä	34
5.2. Menetelmät ja analyysin toteutus	35
6. Analyysi	37
6.1. Vastaajaryhmän esittely	37
6.2. Ristiriidat ja ratkaisukeinot	38
6.2.1. Tekstinsisäiset ristiriidat	39
6.2.2. Vastauksista nousseita ratkaisukeinoja	41
6.2.3. Kieltäytyminen	46
6.2.4. Tekstinulkoiset ristiriidat	49
6.2.5. Avun löytäminen	52
6.2.6. Ristiriitojen esiintyvyys	54
6.3. Arvot	55
6.3.1. Arvojen vaikutus työssä	56
6.3.2. Hakeutuminen arvojen pariin	61
6.3.3. Onko kääntäjällä varaa valita?	64
6.3.4. Pienellä korvauksella tai korvauksetta kääntäminen	67
6.4. Vastaajien mielipiteitä objektiivisuudesta ja etiikasta	69
6.4.1. Objektiivisuus	69
6.4.2. Eettisesti hyvä kääntäjä	72
7. Päätelmät	75
Lähteet	80
Liite 1	83
English Summary	87

1. Johdanto

Tämä pro gradu -tutkimus käsittelee etiikkaa kääntäjän näkökulmasta. Tutkimus sai kipinän käännettäessä eutanasiaklinikkaa koskevaa artikkelia eräällä yliopiston kääntämisen kurssilla. Vaikka artikkeli itsessään oli neutraali, nousi esille ajatus, etteivät kaikki kääntäjät olisi valmiita kääntämään aihetta puoltavaa materiaalia, sillä eutanasia saattaisi olla omien arvojen vastainen. Tämä ajatus kääntäjän omien arvojen ja käännoistyön ristiriidasta valikoitui pro gradu -työn aiheeksi.

Tutkimuskysymys

Tutkimuskysymykseksi muotoutui se, millä tavalla kääntäjien arvot ovat olleet työn kanssa ristiriidassa ja kuinka henkilökohtainen etiikka vaikuttaa kääntäjän työssä. Tutkimuksen tavoite on esitellä näitä seikkoja tekstin kanssa työskentelevien kääntäjien kohdalla. Tulkit rajattiin tutkimuksen ulkopuolelle, sillä tulkkaus on luonteeltaan erilaista. Tutkimuksen kannalta merkittävä ero on siinä, että tekstiä kääntävällä on yleensä aikaa pohtia ristiriitaa, kun taas tulkin pitää reagoida nopeasti. Tutkimuksen aineisto kerättiin kyselylomakkeella, jonka avoimiin vastauslaatikkoihin vastaajat saivat kertoa omista ristiriitatilanteistaan sekä mielipiteistään kääntäjän etiikkaa koskien.

Taustamateriaalia etsittäessä kävi ilmi, että etiikasta on kirjoitettu suhteellisen vähän kääntäjän näkökulmasta. Arkityössä kohdattuja ristiriitoja pohditaan kirjallisuudessa niukalti ja ratkaisumalleja niiden selvittämiseksi tarjotaan harvoin. Laajemmassa mittakaavassa etiikkaa on pohdittu läpi kääntämisen historian, varsinkin perinteistä uskollisuuden käsitettä on pohdittu paljon. Yksi syy tarttua aiheeseen olikin se, ettei etiikasta kääntäjän näkökulmasta ole paljon kirjoitettu.

Toinen peruste tutkimukselle on aiheen ajankohtaisuus. Tutkimuskysymys sitoutuu laajemmassa kehyksessä kääntämisen eettisiin, sosiologisiin ja ideologisiin näkökulmiin, joita on käännoستieteessä pohdittu vuosituhatien vaihteen molemmin puolin (ks. esim. Snell-Hornby, 2006). Kääntäjää kutsutaan huomaamaan ympärillä vallitsevat yhteiskunnalliset epäkohdat sekä olemaan tietoinen omasta asemastaan yhteiskunnassa ja sen valtasuhteissa (ks. esim. Jones 2004, 713). Kääntäjän kaikki valinnat ja päätökset eivät välttämättä ole sellaisia, joissa kääntäjä ottaa osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun, mutta osa niistä saattaa olla. Hyvänä esimerkkinä toimii feministinen kääntäminen, jonka kautta kääntäjä haluaa luoda tasa-arvoisempaa maailmaa. Myös kääntäjän kertaluontoisilla päätöksillä saattaa olla oma pieni vaikutuksensa ympäröivään maailmaan, kuten esimerkiksi sillä, että kääntäjä päättää joskus tehdä vapaaehtoisääntämistä hyvän asian eteen.

Aiheen rajauksesta

Tutkimuskysymyksen lisäksi aihetta rajasi pitkälti kolme avainsanaa: ristiriidat, vastuu ja uskollisuus. Käännöstieteen kirjallisuudessa on paljon pohdittu vastuuta ja uskollisuutta kääntämisen etiikan kohdalla. Näitä pohditaan myös tässä työssä, sillä ajatuksena on, että vastuun ja uskollisuuden tunteet voivat ohjata kääntäjää valinnoissa ja siten myös ristiriitahetkissä. (Huomattakoon, että uskollisuudella voidaan tarkoittaa niin tekstien samuussuhdetta kuin lojaaliutta esimerkiksi toimeksiantajalle. Molempia tarkastellaan teoriaosuudessa.) Olettamuksena oli, että suurimmassa osassa tapauksia kääntäjän uskollisuus ja vastuun tunne kuuluvat toimeksiantajalle/asiakkaalle ja kenties alkutekstille. Tässä tutkimuksessa kuitenkin katsotaan myös sitä, löytyykö muita tahoja, joille voi olla uskollinen, ja nousevatko nämä tahot joskus henkilökohtaisesta arvomaailmasta. Myös valintaa ja valinnanvapautta pohditaan. (Valinnalla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sanavalintoja, käännösstrategiavalintoja ja myös muita valintoja kuten työstä kieltäytymistä tai kääntäjän päätöstä erikoistua tiettyyn materiaaliin.) Huomattakoon, ettei tässä tutkimuksessa ole tarkoitus ottaa kantaa siihen, kuinka oikein tai väärin kääntäjä tekee antaessaan henkilökohtaisen etiikan vaikuttaa valintoihinsa, vaan pikemminkin pohtia eri puolia ja esitellä vastaajien kohtaamia tilanteita ja heidän ajatuksiaan.

Tutkimukseen oman haasteensa toi se, että etiikan ja arvojen määrittely ei ole aina helppoa. Jos etiikan ajattelee periaatteeksi, jonka mukaan halutaan toimia hyvin ja oikein, vaikeaksi muotoutuu se, että mitä tahansa asiaa voi tarkastella etiikan näkökulmasta. Tämä heijastuu myös Kaisa Koskisen seuraavista sanoista:

Defining translating as a process of choosing and decision-making creates problems for anyone trying to explore the ethics of translation. If any decision includes moral aspects, it follows that any act of translation, and any theoretical treatise on it, can be read from the point of view of ethics. (Koskinen 2000, 16.)

Etiikka on siis hyvin laaja konsepti ja etiikan voi sitoa kaikkiin päätöksiin, mitä kääntäjä tekee. Tästä syystä tuntui järkevältä selvittää etiikan luonnetta ja siksi teoriaosuudessa käsitellään sekä sitä, mitä *etiikka* ja *arvot* ovat filosofian mukaan, että sitä, miten etiikkaa on käännöstieteessä käsitelty.

Tässä pro gradu -työssä tehdään keinotekoinen ero käännöstieteen etiikan, ammattialan etiikan ja kääntäjän henkilökohtaisen etiikan välille aiheen rajauksen vuoksi.¹ Keinotekoinen siksi, että etiikan eri osa-alueet oikeastaan limittyvät päällekkäin. Ne vaikuttavat toisiinsa ja ovat kaikki mukana

---

¹ Käännöstieteen etiikalla tarkoitetaan tieteenalan kirjallisuudessa ja keskustelussa käytyä etiikan pohdintaa. Ammattialan etiikalla viitataan kääntäjiin ammattiryhmänä ja myös ammattijärjestöihin. Kääntäjän etiikka viittaa kääntäjään yksilönä.

kääntäjän työssä. Myös käänntieteen etiikkaa tutkinut Koskinen on tehnyt samansuuntaisen jaon kääntämisen moraalifilosofiaan, ammattietiikkaan ja itsereflektioon (Koskinen, 2009). Kääntämisen etiikan voisi nähdä seuraavanlaisena kuvana:

Kaavio 1. Kääntämisen etiikan osa-alueet

Osa-alueiden limittäisyydestä huolimatta tämä työ keskittyy käänntieteen ja kääntäjän etiikkaan, kun taas ammattietiikka on (muutamaa huomautusta lukuun ottamatta) jätetty pois. Samalla yksittäistä kääntäjää suuremmat ilmiöt kuten kääntäjien verkostoituminen sekä ammattijärjestöjen työ ovat jääneet pois. Tällä ei tarkoiteta sitä, että ammattietiikka ja alan tuulet eivät vaikuta kääntäjään. Näiden syvällisempi pohdinta ei vain ole tämän työn aiheena.

Kirjallinen viitekehys

Tässä tutkimuksessa lainattuja kirjoittajia ovat muun muassa Kaisa Koskinen ja Andrew Chesterman. Koskinen on tutkinut kääntämisen etiikkaa ja kirjoittanut aiheesta väitöskirjan *Beyond Ambivalence: Postmodernity and the Ethics of Translation* (2000). Chesterman puolestaan on eri kirjoituksissaan pohtinut kääntämisen etiikkaa ja hän on kirjoittanut muun muassa eri käänntstrategioiden takana olevista arvoista artikkelissaan "Proposal for a Hieronymic Oath" (2001). Myös Anthony Pym'n esiin nostamia seikkoja pohditaan. Pym on kirjoittanut kirjan kääntäjän etiikasta: *On Translator Ethics. Principles for mediation between cultures* (2012). Lähteenä on käytetty myös Douglas Robinsonin kirjaa *Becoming a Translator. An Introduction to the Theory and Practice of Translation* (2003), jossa pohditaan kääntämistä käytännön tasolla. Lisäksi työssä on käytetty Francis Jonesin kirjoittamaa artikkelia "Ethics, Aesthetics and Décision: Literary Translating in the Wars of the Yugoslav Succession" (2004), jossa hän kirjoittaa omakohtaisista kokemuksistaan kääntäjänä sotien aikaan ja kuvailee eteensä tulleita eettisiä ongelmia. Jonesin artikkeli osaltaan luotsasi tutkimuskysymyksen valintaan sekä ohjasi kyselyn kysymysten laatimisessa.

Termeistä

Työssä on käytetty sanapareja *kääntämisen etiikka* ja *käännöstieteen etiikka*. Näistä ensimmäistä käytetään yleisterminä ja jälkimmäisellä tarkoitetaan tieteenalan kirjallisuudessa tai akateemisessa keskustelussa esiintynyttä pohdintaa kääntämisen etiikasta.

Termiä *uskollisuus* käytetään kahdella tavalla. Joissain kohden se tarkoittaa perinteistä ekvivalenssia eli sanojen ja tekstien vastaavuutta. Toisissa kohden uskollisuudella tarkoitetaan sitä, miten kääntäjä kokee olevansa lojaali jollekin tai jollekulle. Termin käyttötapana on toivon mukaan selkeä kussakin tapauksessa.

Adjektiivien *objektiivinen* ja *neutraali* (ja vastaavien substantiivien) väliin ei ole tehty eroa ja niitä on tässä työssä käytetty synonyymeinä.

Tekstinsisäisillä ristiriidoilla tarkoitetaan ristiriitoja alkutekstin sisällön kanssa (esimerkiksi kääntäjän erimielisyys alkutekstistä nousevan ideologian kanssa). *Tekstinulkoisilla* ristiriidoilla tarkoitetaan *käännöstoiminnan* ristiriitoja. Tämä tarkoittaa ristiriitoja, jotka eivät nouse alkutekstistä vaan käännösympäristöstä (esimerkiksi kääntäjän ja toimeksiantajan välisestä suhteesta).

Tutkimuksen rakenne

Tutkimus alkaa esittelemällä etiikkaa filosofian kannalta luvussa 2. Samassa luvussa tarkastellaan myös arvon käsitettä, joka liittyy läheisesti tutkimuskysymykseen.

Luvussa 3 luodaan yleinen katsaus käännöstieteen etiikkaan ja käsitellään muun muassa sitä, kuinka etiikka on perinteisesti sidottu ekvivalenssin ajatukseen ja kuinka tämä ajatus on muuttunut. Lisäksi pohditaan käännösstrategioiden takana piileviä arvoja ja kääntämisen ideologiaa.

Luvussa 4 pohditaan kääntäjää ja hänen työtänsä. Luvussa mietitään kääntäjän työn ristiriitoja, kääntäjän päätösten vapautta ja sitä, kenelle tai mille kääntäjä kantaa vastuutaan ja osoittaa uskollisuuttaan. Lisäksi pohditaan kääntäjän valintoja. Luvussa katsotaan myös kääntäjän henkilökohtaisia arvoja koskettavia kääntämisen lajeja.

Luvussa 5 esitellään aineisto, sen kerääminen ja analyysin keinot. Luvussa 6 jatketaan aineiston analysointiin. Alaluvuissa käsitellään muun muassa ristiriitoja ja niiden ratkaisuja, kääntäjän omien arvojen vaikutusta ja vastaajien näkemyksiä etiikasta.

Luvussa 7 esitetään päätelmät ja pohditaan jatkotutkimusaiheita.

2. Etiikka filosofian näkökulmasta

Tässä luvussa luodaan katsaus etiikkaan yleisesti. Alaluvussa 2.1. katsotaan etiikan määritelmää ja sen luonnetta sekä avataan käsitteitä *etiikka* ja *moraali*. Alaluvussa 2.2. katsotaan lähemmin käsitettä *arvo*, joka on keskeisellä sijalla tutkimuskysymyksessä.

2.1. Etiikan määritelmää

Filosofian sanakirjan mukaan *etiikka* on filosofian haara, joka selvittää ”ihmisen tekojen, pyrkimysten ja arvostusten hyväksyttävyyttä ja tuomittavuutta” (Hetemäki 1999, 53). Pentti Määttäsen mukaan etiikan tehtävänä on lisäksi selvittää käsittepareja kuten hyvä-paha, oikea-väärä ja oikeus-velvollisuus (Määttänen 1995, 153). Juhani Pietarinen ja Seppo Poutanen kertovat, että vaikei filosofian tehtävänä ole antaa helposti arkielämään sovellettavia ohjeita (usein filosofien ajatukset ovat hyvin teoreettisia), on etiikan perinteinen päämäärä ollut käytännöllinen: opastaa ihmisiä toimimaan oikein sekä ohjata onnelliseen elämään (Pietarinen & Poutanen 1998, 9). Etiikka sitoutuu kiinni ihmiseen ja ihmisen ajatteluun. Lennart Koskisen mukaan moraalisen ajattelun mahdollisuus on olennainen osa sitä, ”mikä tekee ihmisestä ihmisen” (Koskinen 1994 teoksessa Levomäki 1998, 12).

Etiikan määrittelyssä on kuitenkin omat ongelmansa. Terho Pursiaisen mukaan usein ihmiset romanttisesti ajattelevat asioiden olevan joko täysin hyviä tai täysin pahoja, mutta moraali on ongelmallista ja vaikeaa, sillä hyvyys ja pahuus ovat maailmassa sekoittuneet toisiinsa (Pursiainen 1998, 67). Toinen etiikkaa mutkistava asia on se, ettei etiikan teorioilla ole matemaattisten tieteiden tapaan keinoja osoittaa ja todistaa ehdottomia totuuksia (Pietarinen & Poutanen 1998, 10). Etiikassa vaikuttaakin vahvasti subjektiivisuus. Esimerkiksi voidaan ottaa kysymys ”Onko tämä hyvä asia?” Vaikka ihmiset ymmärtäisivätkin kysymyksen, se ei vielä tarkoita, että kaikki ymmärtäisivät sen samalla tavalla. Itse kysymyksen ymmärtäminen ei tarkoita sitä, että termillä *hyvä* olisi yksi kaikille selkeä merkitys. (Määttänen 1995, 161.) Toisin sanottuna vastaus riippuu siitä, kuka siihen vastaa.

Tiivistetysti voitaisiin sanoa, että etiikassa ihmiselle siis asetetaan kysymykset: Mikä on oikein? Mikä on hyvää, mikä paha? Kysymykset ovat kuitenkin ongelmallisia, sillä ne voidaan kysyä lähes mistä tahansa asiasta ja vastaukset voivat olla subjektiivisia. Lisäksi tarkastelunäkökulmia on erilaisia. Esimerkiksi Chesterman kirjoittaa, että tekojen oikeutta voidaan tarkastella pohtimalla sitä, onko itse teko oikein (esimerkiksi velvollisuuden tai normin mukaan) tai niin, että arvioidaan teon tulosta ja seuraamuksia (Chesterman 1997b, 171).

Etiikan teorioita on erilaisia, mutta tätä tutkimusta ei määritä mikään tietty teoria. Voisi kuitenkin sanoa, että tutkimus liittyy deskriptiiviseen eli kuvailevaan etiikkaan, joka ”tutkii millaisia moraalikäsitteitä eri ihmisillä ja ihmisryhmillä tosiasiallisesti on” (Hetemäki 1999, 54). Tämän tutkimuksen kyselyssä kartoitettiin vastaajien ajatuksia etiikasta (ks. liite 1). Vastakkaisena deskriptiiviselle etiikalle olisi normatiivinen etiikka, joka pyrkii hahmottelemaan moraaliperiaatteita ja sääntöjä (Pietarinen & Poutanen 1998, 14). Normatiiviseen etiikkaan voisi lukea esimerkiksi kääntäjien valat, joita joissakin maissa on olemassa (ks. esim. Williams & Chesterman, 2002, 19).

Kun tutustuu etiikkaan, kohtaa välittömästi eri käsitteiden päällekkäisyyden. *Moraali* toistuu *etiikan* yhteydessä ja näitä on kenties vaikea erottaa toisistaan. Usein eroa ei tehdäkään ja jokapäiväisessä kielessä termejä käytetään melkein synonyymeinä (Hetemäki 1999, 54). Jos erottelu kuitenkin on tarpeen, on käsitteillä tällöin tasoero. Moraalilla tarkoitetaan empiiristä ilmiötä, jota voi havainnoida, ja se on yhteisöjen ja jäsenten toiminnan piirre jokapäiväisessä elämässä (Pietarinen & Poutanen 1998, 12). Etiikka, toiselta nimeltään *moraalifilosofia*, on tieteenala, joka tutkii moraalialia. Se ei niinkään osallistu arkielämän moraalikeskusteluun, vaan selvittää moraalilunnetta ja on ikään kuin moraalilunnetta takana pohtimassa, mille periaatteille arkielämän moraalilunnetta perustuu. Joku saattaa esimerkiksi olla sitä mieltä, että eläinkokeet ovat julmia, mistä syystä tämä joku ostaa vain tuotteita, joita ei ole testattu eläimillä. Tämä on henkilön moraalialia ja sillä on vaikutus hänen arkeensa. Etiikka menee aiheessa syvemmälle ja kysyy: Voiko eläimillä olla oikeuksia? (Pietarinen & Poutanen 1998, 12–13. Esimerkkiä sovellettu.)

Tämä pro gradu -tutkimus käsittelee lähinnä moraalialia: kääntäjän arkipäiväisiä valintoja. Tutkimuksessa käytetään kuitenkin termiä etiikka yleisesti viittaamaan molempiin tasoihin, sillä kyselyn kysymyksissä ja vastauksissa ei ollut aina selkeää, kummalla etiikan tasolla liikutaan.

2.2. Arvot

Tutkimuksessa on olennaisena osana arvot ja miten ne ovat vaikuttaneet kääntäjän valintoihin. Koska tutkimuskysymyksessä on käytetty käsitettä *arvo*, on syytä katsoa tarkemmin sen määrittelyä. *Filosofian sanakirjassa* lukee seuraavanlaisesti: ”[A]rvo liittyy siihen, mitä pidämme arvokkaana tai mitä arvotamme sellaisilla määreillä kuin hyvä-paha, kaunis-ruma. Ennen muuta arvo näyttää liittyvän hyvän käsitteeseen: arvokasta on meille yl. se, mitä pidämme hyvänä”. (Hetemäki 1999, 21.) Irma Levomäen mukaan arvot liittyvät myös siihen, mitkä asiat koetaan tavoiteltavaksi ja inhimillisen toiminnan korkeimmiksi päämääriksi. Levomäen mukaan arvot näkyvät toiminnassamme ja toimintamme seuraa arvojamme. Arvoista ei voi päästä eroon, sillä ne ohjaavat valintojamme ja voimavarojamme. (Levomäki 1998, 8, 13.)

Ihminen saattaa olla epätietoinen omista arvoistaan: on olemassa refleksiivisiä ja ei-refleksiivisiä arvoja. Refleksiiviset arvot ovat tiedostettuja ja julkilausuttuja, ei-refleksiiviset arvot ovat tiedostamattomia. Tiedostamattomuudesta huolimatta ei-refleksiiviset arvot kuitenkin vaikuttavat ajattelutapoihin ja toimintaan. Levomäen mukaan onkin hyvä pyrkiä tulemaan tietoiseksi omista arvoistaan, vaikkei tämä olekaan helppoa. Lisäksi jotta valinnoistaan voisi kantaa vastuuta, tulisi valintojen olla tiedostettuja (joskin Levomäki lisää, ettei näin aina ole, koska ihmisessä on ei-refleksiivisiä arvoja). Kyky moraaliseen ajatteluun on tuonut mukanaan mahdollisuuden vastuuseen ja vapauteen. Omia arvojaan on merkityksellistä arvioida myös siksi, että arvot ovat ihmisessä sitoutuneena laajempiin kehyksiin: ne ovat mukana muokkaamassa omaa maailman- ja elämäkatsomusta. Omat arvot saattavat myös joutua ristiriitaan toistensa kanssa, jolloin on löydettävä arvojensa tärkeysjärjestys. (Levomäki 1998, 10–15.)

Levomäki jakaa arvotasot erilleen sen mukaan, kuinka syvällä ne ihmisessä ovat ja kuinka helposti ne muuttuvat. Näitä tasoja ovat *mielipidetaso*, *asenteet* ja *arvot*. Näistä ensimmäinen, *mielipidetaso*, on ihmisessä lähimpänä pintaa. Mielipiteet liittyvät konkreettisiin asioihin ja muuttuvat nopeimmin. *Asenteet* puolestaan ovat syvemmällä ja muuttuvat hitaammin, mutta liittyvät silti yleisempiin asioihin. Syvimmällä ihmisessä ovat *arvot*. Ne ovat abstrakteimpia ja muuttuvat hitaimmin. Eri tasojen erot ovat joskus epäselviä. (Levomäki 1998, 8.) Tasot eivät siis ole selvästi rajattuja kategorioita vaan paremminkin jatkumoa.

3. Käännöstiede ja etiikka

Edellisessä luvussa käsiteltiin etiikkaa yleisesti filosofiselta kannalta. Tässä alaluvussa hahmotetaan aihetta käännöstieteen näkökulmasta. Alaluvussa 3.1. selvitetään kääntämisen etiikan perinteistä ajatusta uskollisuudesta ja tämän ajatuksen muutosta. Alaluvussa 3.2. pohditaan vastuuta ja vapautta. Alaluvussa 3.3. tarkastellaan eri käännösteorioiden taustalla olevia etiikan ajatuksia. Lopuksi alaluvussa 3.4. tarkastellaan arvokysymysten ja ideologian pohtimista käännöstieteessä.

3.1. Uskollisuudesta eroihin

Chestermanin mukaan käännöstieteen etiikan keskustelu on usein pyörinyt kääntäjän vastuiden ja oikeuksien ympärillä. Chesterman kirjoittaa, että käännöstieteen etiikan tyypillisimpiä keskustelunaiheita ovat olleet lojaaliuden käsite ja kääntäjän vapaus, kääntäjän oikeus ja vastuu sekä kääntäjän tekijänoikeudet ja kääntäjän näkymättömyys. Näiden lisäksi Chesterman mainitsee muun muassa kääntäjän oikeuden kieltäytyä. (Chesterman 1997a, 147.) Koskinen tiivistää etiikan keskustelun vielä tiiviimmin kertomalla, että monet kääntämistä koskevat kannanotot ovat oikeastaan vastauksia kysymyksiin, miten kääntäjän tulisi kääntää ja millainen on hyvä käännös. Hän kirjoittaa myös, että kääntäjän etiikka kulkee kaikessa kääntämistä käsittelevässä puheessa sivujuonteena. (Koskinen 2003, 374.) Etiikka on siis läsnä silloinkin, kun se ei ole keskustelun aiheena.

Koskinen kirjoittaa, että kääntämisen etiikkaa on perinteisesti määritetty uskollisuus-käsitteellä ja käännöksen onnistumisesta on arvioitu siihen nähden, kuinka uskollisesti käännös toistaa alkuperäistä (Koskinen 2003, 374). Ennen oletettiin, että kääntäjän vapaus valita olisi tuottanut vain vääriä valintoja, ja täten eettisen säännön voidaan sanoa olleen valitsemisesta pidättäytyminen, ”the avoidance of choice” (Koskinen 2000, 13). Koskinen kertoo, että uskollisuuden vaatimus perustuu ajatukselle, että tekstile on olemassa vain yksi oikea käännösvastine. Alkutekstin ja käännöksen väliseen samuussuhteeseen viitataan usein termillä *ekvivalenssi*. Uskollisuuden, tai ekvivalenssin, ongelmana on kuitenkin se, että kielten ja kulttuurien erot tekevät täydellisestä vastaavuudesta mahdotonta. Tämän vuoksi kääntämisen historian voidaankin katsoa olevan jatkuvaa kiistelyä siitä, kuinka uskollisesti kääntäjän tulee kääntää tai kuinka vapaa hän saa käännöksessään olla. (Koskinen 2003, 374–375.) Uskollisuuden ajatus lienee vaikea myös siksi, että on kyseenalaista, voiko kääntäjä aina tavoittaa alkutekstin kirjoittajan ajatukset puhtaasti.

Kuitenkin tarkkailtaessa käännöstiedettä historiasta nykypäivään voidaan sanoa, että käännöstieteessä painotus on ajan myötä siirtynyt uskollisuudesta ja normatiivisuudesta alkutekstin ja käännösten erojen tunnustamiseen, jopa ylistämiseen ja korostamiseen (Koskinen 2003, 376).

Nykyään käännöstieteessä painotetaan myös valintojen moninaisuutta. Itse asiassa valinnan (olipa se sitten tietoinen tai tiedostamaton) katsotaan jo olevan olennainen piirre kaikessa kääntämisessä. (Koskinen 2000, 14.) Kääntäminen ei siis enää ole tasapainoilua oikean ja väärän kääntämisen välillä, vaan kääntämisen teorioissa tunnustetaan jo monia muitakin tekijöitä kuten juuri valinnat ja kohdekulttuurin huomioiminen (Koskinen 2003, 378). Kielet ja kulttuurit ovat moninaisia. Tätä mieltä on esimerkiksi Edwin Gentzler, joka kirjoittaa seuraavaa:

Theorists can no longer think in terms of an uncritical transfer from a monolithic language A to a similar monolithic language B; rather, translation takes place across a multilingual and multicultural environment A into an often equally multicultural environment B. (Gentzler 2002, 217.)

Hänen mukaansa kääntämistä ei pidä siis tarkastella liian yksinkertaisesta näkökulmasta.

Myös lukijat on nostettu eettisyyden mittareiksi ja käännöksen arvoa saatetaan mitata sillä, kuinka käännös onnistuu käyttötarkoituksessaan ja missä määrin se vastaa lukijoiden odotuksia (Koskinen 2003, 380). Tätä edustaa esimerkiksi funktionaalinen kääntäminen, kuten skopos-teoria, jonka Hans J. Vermeer kehitti yhdessä Katharina Reissin kanssa. Skopos-teoriassa kohdetekstin tarkoitus ja päämäärät ohjaavat kääntämistä. Samalla otetaan huomioon kohdeyleisö ja -kulttuuri. Täten teorian keskiössä ei ole tekstien sanallinen vastaavuus vaan käännöksen onnistumista mitataan sillä, kuinka hyvin käännös vastaa skopostaan eli tarkoitustaan. (Koskinen 2000, 20; Vermeer 1996, 7, 12–14, 77–78.)

Useita käännöstieteen tuoreita suuntauksia yhdistää se, että kääntämisen eettinen ulottuvuus laajenee myös kulttuuripoliittisiin, yhteiskunnallisiin ja ideologisiin aiheisiin, joiden valossa kääntäjän velvollisuus ei ole vain toisintaa tekstejä vaan muuttaa maailmaa. Näistä mainittakoon esimerkkinä jälkikolonialistinen käännöstutkimus, jonka perustehtävä on yhteiskunnallinen: kyseenalaistaa perinteiset emämaa-siirtomaasuhteet. Jos maailman muuttaminen on lähtökohtana, ei käännöksen onnistumista voida mitata tutkimalla ainoastaan tekstuaalisia suhteita, vaan toiminnan hyväksyttävyyttä on tarkasteltava ideologisesta näkökulmasta ja arvioimalla oikeudenmukaisuutta käännöstapahtuman eri osapuolten näkökulmasta. (Koskinen 2003, 379–380.)

Myös Pym tarjoaa osansa etiikan keskusteluun ja pohtii kääntämisen peruskysymystä ”Kuinka kääntäjän tulisi kääntää?” Tämä kysymys saa hänen mukaansa perinteisesti kaksi vastausta: toiset suosivat kääntämisessään alkukieltä/-kulttuuria/-tekstiä/-puhujaa ja toiset kääntävät työn suosien kohdekieltä/-kulttuuria/-tekstiä/-lukijaa. (Pym 2012, 5.) Pymmin mukaan tämänlaista dualismia, jossa on vain kaksi vaihtoehtoa, esiintyy käännöstieteessä ja se liittyy usein kysymykseen, mille kääntäjän tulisi olla uskollinen (Pym 2012, 15). Lisäksi kahtiajako on hänen mukaansa vallinnut myös

akateemisen puolen ja ammattikäytäntäjien välillä (Pym 2012, 5):

No matter how the question is, the dual answers are inadequate: they return us to the facile and false opposition between thought and commerce. - - - Whenever the initial definitions are dualistic, - - - the ethical principles will also be dualistic. - - - [I]f university theorists are on one side and professionals on the other, one runs the perpetual risk of a sophisticated ethics without widespread practical application, or a widespread practice unsupported by sophisticated ethics. (Pym 2012, 5.)

Pym on siis kriittinen dualismia kohtaan ja ikään kuin peräänkuuluttaa kuilun ylittävää etiikkaa, jossa käytännöllisyys ja filosofian ajatus kohtaavat. Hän haluaisi siirtyä pois käänöstieteen etiikan perinteisestä kysymyksestä ”Miten kääntää?” kohti kysymystä ”Miksi kääntää?” (Pym 2012, 6). Pymmin ajatus sitoutuu vahvasti siihen, että kääntäjä on monikulttuurinen eikä toimi vain yhden kulttuurin sisällä (Pym 2012, 9–10). Miksi kääntää? Pym etsii kysymykseen vastausta kulttuurien näkökulmasta: Kääntämisen tulisi edistää kulttuurienvälistä yhteistyötä (Pym 2012, 12). Hänen mielestään kääntäjä valitsee eettisesti hyvin silloin, kun päätösten päämääränä on yhteistyö (Pym 2012, 162–163).

Yhteenvedona voisi sanoa, että kääntämisen maailma on ajan myötä siis avautunut mahdollisuuksille ja vaihtoehdoille ja kääntynyt pois tiukasta uskollisuudesta. Erilaisilla teorioilla on luotu etiikkaan erilaisia näkökulmia ja kääntäjän aseman voitaisiin sanoa vapautuneen ehdottomasta ekvivalenssin vaatimuksesta.

3.2. Vapaus ja vastuu

Vaikka ajattelun muutos käänöstieteessä on saanut aikaan sen, että vapaus nykyään tunnustetaan, on ajatusta kääntäjän vapaudesta myös kritisoitu.² Esimerkiksi skopos-teorian on moitittu antavan kääntäjälle liikaa vapautta. (Koskinen 2000, 20.) Kääntäjän vastuu onkin tullut mukaan etiikan keskusteluun pohdittaessa vapauden rajoja. Tähän ongelmaan on vastannut muun muassa Christiane Nord kehittämällä skopos-teoriaan eettisenä lisäyksenä *lojaalisuuden* käsitteen. Nordin mukaan lojaalisuudella tarkoitetaan kääntäjän vastuuta sekä alkutekstin lähettäjälle/alkuunpanijalle että vastaanottajalle (Nord 1991, 29). Hän kirjoittaa: ”Loyalty is a moral principle indispensable in the relationships between human beings who are partners in a communication process - - -.” (Nord 1991, 29.) Koskisen mukaan Nordin näkemys on, että kääntäjällä on velvollisuus tehdä tietyiksi kaikille osapuolille, jos hän katsoo tarpeelliseksi toimia odotuksia vastaan. Lisäksi ristiriitatilanteessa kääntäjän tulee neuvotella ja hakea kompromissia näkemysten välille. (Koskinen 2003, 381.)

---

² Huomattakoon, että valintojen vapaus toki riippuu myös käänöslajista: kaunokirjallinen kääntäminen on valinnoissaan paljon vapaampi kuin asiateksti (Susiluoto 1997, 136).

Kääntäjän valinnan vapauteen kuuluu siis myös vastuu. Koskisen mukaan valintaan liittyy se, että päätös voidaan myös arvioida eettisestä näkökulmasta. Etiikan voidaan ajatella olevan yritys arvioida ja perustella omia päätöksiä. (Koskinen 2000, 14.) Koskinen lainaa filosofi Zygmunt Baumania sanoessaan, ettei valinnan tekijä voi paeta vastuuta päätöksestään (Bauman 1997, 202 teoksessa Koskinen 2000, 14). Näyttääkin siltä, että valinnan vapaus ja vastuu edustavat kolikon eri puolia. Jos aiemmin kääntäminen oli tasapainottelua uskollisuuden ja vapauden välillä, kenties nykyään kääntäjän on löydettävä keinot sekä pitää valinnan vapautensa että kantaa vastuunsa.

Koskisen mukaan lojaalisuuteen liittyy olennaisesti näkyvyys (Koskinen 2003, 381). Kääntäjän näkyvyys onkin ollut paljon pohdittu teema käänntöstieteessä (Chesterman 1997b, 169). Näkyvyyteen voidaan liittää myös vastuu, sillä näkyvyydellä voidaan tarkoittaa eräänlaista kääntäjän velvollisuutta olla työssään ilmoitusvelvollinen ja esimerkiksi perustella ratkaisunsa. Tosin näkyvyydellä voidaan tarkoittaa äskeisen lisäksi myös muita asioita kuten kääntäjän näkymistä käänntetyssä tekstissä, sen rinnalla esipuheessa tai tekstin ulkopuolella esimerkiksi mediassa. Tällaista näkyvyyttä ovat kääntäjät hyödyntäneet myös ideologiisiin päämääriin. Toisaalta näkyvyyteen liittyy myös ajatus kääntäjän tekijänoikeuksista.³ (Koskinen 2003, 381–383.) Voitaisiin ajatella, että jos kääntäjä kantaa vastuun valinnoistaan, hänellä lienee myös oikeus saada työstään kunnia. Chesterman kirjoittaaakin: ”It goes without saying that a translator’s name should always be mentioned, as a minimum degree of visibility - - .” (Chesterman 1997a, 154.) Koskisen mukaan näkyvyyttä kannattavat hyvin erilaiset tutkimussuunnat ja sitä vastaan ei ole juurikaan esitetty kritiikkiä (Koskinen 2003, 384).

3.3. Käänntöstieteen etiikan neljä perusmallia

Eri käänntösteoriat näkevät kääntämisen etiikan eri tavoin. Chestermanin mukaan käänntöstieteen etiikan moninaisessa keskustelussa voidaan nähdä neljä perusmallia (Chesterman 2001). Näiden mallien näkökulmat painottuvat representaatiolle (ethics of representation), palveluun (ethics of service), kommunikaatioon (ethics of communication) ja normeihin (norm-based ethics). (Chesterman 2001, 139–141.)

Ensimmäinen malli, representaatio tarkoittaa kääntämisen perinteistä uskollisuutta, jossa käänntöksen tarkoitus on esittää alkuteksti ja kirjoittajan aikomus tarkasti: kääntäjä ei saa lisätä, poistaa tai muuttaa mitään. Nykyaikaiseksi esimerkiksi Chesterman tarjoaa Euroopan unionin käänntöspolitiikan, jonka mukaan dokumenttien erikielisten käänntösten tulee olla täysin vastaavia. Tähän malliin sitoutuu

---

³Aiheesta lisää ks. esim. Venuti 1998.

myös käänntieteen perinteinen ajatus toiseudesta (the Other), joka tarkoittaa alkuperäisen näyttämistä omassa valossaan. Chestermanin mukaan tämä malli on usealle se ainoa oikea, sillä joskus eettisiä ongelmia pohditaan lähes ainoastaan tästä näkökulmasta. (Chesterman 2001, 139–140, 142.)

Palveluun perustuvassa mallissa kääntäminen nähdään liiketoimintana. Kääntäminen on palvelua, joka suoritetaan asiakkaalle. Chestermanin mukaan tällainen etiikka toimii funktionaalisten teorioiden kuten skopos-teorian taustalla. Kääntäjä toimii eettisesti, jos hän noudattaa asiakkaan antamia ohjeita ja täyttää käänntöksen käyttötarkoituksen. Lojailus on yksi hyvän kääntäjän tuntomerkeistä: kääntäjä on ennen kaikkea lojaali asiakkaalle mutta myös lukijoille ja alkuperäiselle kirjoittajalle. Tämä malli painottaa myös kääntäjän työn tehokkuutta ja tunnollisuutta – kääntäjä ei tuhlaa asiakkaan rahaa eikä aikaa. (Chesterman 2001, 140.)

Kommunikaation painottuva malli on Chestermanin mukaan saanut enemmän huomiota 1900-luvun lopulla. Tässä mallissa ei ole kyse niinkään toisen (the Other) ajatusten esittämisestä kuten ensimmäisessä mallissa, vaan siitä että tuo toinen on joku, jonka kanssa kommunikoidaan. Kääntämisen teoriassa kommunikaatiolla keskitytään luonnollisesti viestimiseen yli kielten ja kulttuurien rajojen. Mallin mukaan eettinen kääntäjä on sellainen, joka pyrkii kulttuurienväliseen ymmärrykseen. (Chesterman 2001, 140–141.) Chesterman viittaa etiikasta paljon kirjoittaneeseen Pymiin, jonka mukaan kääntäjän ensisijainen lojailus ei olekaan alku- tai kohdetekstissä tai alku- tai kohdekulttuurissa vaan itse kääntäjän työssä, joka sijaitsee kulttuurienvälisessä tilassa, ja kaikessa siinä, mikä tekee kulttuurienvälisestä viestinnästä mahdollista (Pym 1997 ja 2000 artikkelissa Chesterman 2001, 141).

Normeihin perustuva etiikka on noussut deskriptiivisestä tutkimuksesta ja sen käsityksestä normista. Chesterman kirjoittaa: ”The norms - - - represent expectations, mainly in the target culture, about what translations are supposed to be like in that culture at that time.” (Chesterman 2001, 141.) Eettinen kääntäjä on tällöin sellainen, joka toimii normien mukaisesti eikä tarjoa asiakkaalle tai lukijalle mitään odottamatonta. Mallin mukaan kääntäjän tulisi selkeästi ilmaista esimerkiksi esipuheessa, jos hän on lisännyt käänntökseensä jotain ylimääräistä kuten ideologisen värityksen. Chestermanin mukaan mallin perustana on luottamus. Jos kääntäjä toimii odotetulla tavalla, häneen ja koko ammattikuntaan on helpompi luottaa. (Chesterman 2001, 141–142.)

Artikkelissaan Chesterman myös erittelee esittelemiensä mallien problematiikkaa. Chestermanin mukaan eri mallit edustavat eri arvoja: totuutta, lojailisuutta, ymmärrystä ja luottamusta, ja yhdeksi

vaikeudeksi nousee kysymys siitä, onko jokin näistä arvoista parempi kuin toinen. Malleja käytetään kääntämisen eri aloilla ja niillä on omat rajoituksensa. Esimerkiksi palvelun etiikan ongelmaksi tulee Chestermanin sanoin se, että malli tekee ”hyveen kääntäjän näkymättömyydestä”, jolloin kääntäjän autonomia heikentyy. (Chesterman 2001, 142. Käännös oma.) Käännöstieteen etiikasta mallit kattavat vain osan eikä siten mikään niistä ole riittävä yksinään (Chesterman 2001, 144).

Chestermanin mukaan mallit siis edustavat erilaisia arvoja, mutta näiden lisäksi mallien voi nähdä eroavan siinä, mille niissä ollaan uskollisia ja kannetaan vastuuta. Representaatiossa kääntäjän tulee olla uskollinen alkutekstille ja sen kirjoittajalle, palvelumallissa asiakkaalle, kommunikaatiomallissa kulttuureille ja kohdeyleisölle sekä pyrkimykselle välittää ajatus, normimallissa hän on uskollinen odotuksille. Erilaisissa malleissa kääntäjä siis tuntee uskollisuutta ja kantaa vastuuta eri tahoille.

3.4. Arvokysymykset ja ideologia käännöstieteessä

Eettisten kysymysten pohdintaa käännöstieteessä on pidetty myös arveluttavana. Robinsonin mukaan kääntäjän sisäiseen etiikkaan suhtaudutaan hyvin ristiriitaisesti (Robinson 2003, 26, 28). Esimerkiksi deskriptiivisen tutkimuksen parissa, jonka lähtökohtana on ollut kuvailla kohdetta objektiivisesti, on ajateltu, että arvokysymyksissä voi olla vaikea säilyttää objektiivisuus. Esimerkiksi Koskisen mukaan tutkija Gideon Toury, joka on tarkkaillut käännöksiä osana kohdekulttuuria ja selittänyt niitä kohdekulttuurien normien⁴ avulla, on kieltäytynyt sisällyttämästä eettisiä näkökulmia teoriaansa (Koskinen 2003, 377; Toury 1995).

Koskisen mukaan normit ovat kuitenkin arvosidonnaisia ja siten kiinteästi yhteydessä moraaliseettisiin seikkoihin (Koskinen 2003, 377). Lisäksi Koskinen kirjoittaa, että jos kääntäminen nähdään valintojen tekemisenä, sisältää se väistämättä moraalisia puolia ja arvojen pohdintaa (Koskinen 2000, 14). Hän kirjoittaa:

If there were only one correct line of action, following it would not require consulting one's moral conscience, but as soon as there exists more than one option, choosing between them necessitates - - - moral considerations, and the choice can also be judged and valued by others from the point of view of ethics and morality. (Koskinen 2000, 14.)

Koskinen ottaa siis kannan, että valintaan kuuluvat eettiset pohdinnat.

---

⁴ Termiä *normi* on määritetty eri tavoin käännöstieteen teorioissa eikä tässä kohtaa puututa näihin eri selityksiin. Mainittakoon, että Toury on kuvaillut normia sanoilla: ”regularity of behaviour in recurrent situations of the same type” (Toury 1995, 55). Ks. myös Chesterman 1997b, luku 3.

Kirjallisuudessa osa tutkijoista tekee eräänlaista jakoa henkilökohtaisen etiikan ja kääntämisen etiikan välille. Esimerkiksi Vermeerin mukaan henkilökohtainen etiikka ja arvot tulisi pitää erillään yleisestä teoriasta: ”I should like to distinguish role behaviour from personal convictions. A theory should be value-free - - - [It cannot be determined] which application is ethically allowable or not.” (Vermeer 1996, 83.) Mutta hän kuitenkin tarkentaa, että roolin omaksuu aina ihminen ja jos toimeksiänto on ristiriidassa omien vakaumusten kanssa, kääntäjä voi kieltäytyä eettisistä syistä (Vermeer 1996, 83). Chesterman ottaa samantyyllisen kannan. Hänen mukaansa kysymys siitä, saako kääntäjä kieltäytyä mielestään epäeettisestä toimeksiannosta, kuuluu henkilökohtaiseen etiikkaan muttei erityisemmin kääntämisen etiikkaan (Chesterman 1997a, 147). Chesterman on myös pohtinut esimerkiksi sitä, että kääntäjän oma poliittinen aktiivisuus on kääntäjän ammattietiikan ulkopuolella:

A translator may be actively engaged in support of a worthy cause, and may translate in such a way as to support this cause, but these are factors that are additional to professional ethics proper, not part of them. If Louis is an anti-fascist, and subverts the fascist texts he translates, he is allowing his personal ethics to dominate his professional ethics. (Chesterman 2001, 147.)

Tästä huolimatta Chesterman myöntää, että on asioita, jotka ovat joskus tärkeämpi kuin ammatillinen etiikka. (Chesterman 2001, 147.) Mielenkiintoista on se, että sekä Vermeer että Chesterman ikään kuin määrittelevät, että kääntäjällä on olemassa kaksi erilaista roolia: on olemassa kääntäjä yksilönä ja kääntäjä ammattiroolissa.

Voisi spekuloida, että etiikan keskustelu käy käsi kädessä sen kanssa, kuinka neutraalina toimintana kääntäminen nähdään. Mitä neutraalimpana se nähdään, sitä tarpeettomampaa on eettinen pohdiskelu. Kuitenkin osa käänösvaikuttajista on ottanut kannan, ettei kääntäminen, tai kieli ylipäänsä, voi olla neutraalia. (ks. esim. Tymoczko 1999, 18; Vidal Claramonte 2003, 72). Jos kääntäminen ei ole neutraalia, voiko kääntäjä olla? Gentzler kirjoittaa seuraavaa:

[T]he translator has never been a neutral party in the translation process but, rather, an individual with linguistic and cultural skills and her or his own agenda. Ideology works in funny ways – some of it conscious and some of it unconscious. Contemporary translators tend to be increasingly sensitive to their own worldviews and realize how such views might color the translation process. Many no longer subscribe to the notion of the self-effacing translator; instead they are increasingly aware of their involvement in the process of textual production, exploring and interpreting the contemporary world in all its conflictual guises. (Gentzler 2002, 216.)

Gentzler siis pohtii, ettei kääntäjä ole neutraali vaan kääntäjän oma ideologia saattaa vaikuttaa pinnan alla. Nykykääntäjä tuntuu kuitenkin olevan tietoinen omasta itsestään ja etiikkansa vaikutuksista. Myös Chesterman on sitä mieltä, ettei kääntäjä ole vailla ympäristöään, vaan kääntäjällä on oma elämäntilanteensa, tietonsa, ajattelunsa ja historiansa. Kääntäjän päätökset eivät ole automaattisia eikä niitä tehdä tyhjiössä vaan tietyissä elämäntilanteissa. (Chesterman 1997a, 149.)

Neutraaliuteen ja arvokysymyksiin ottavat vahvasti kantaa käännöstieteen ideologiset suunnat.⁵ Kääntäminen ja kieli kantavat itsessään valtaa⁶ ja niistä on tullut vastavoima epäkohdille. Esimerkiksi feministinen kääntäminen on syntynyt vastareaktiona epäsuhtaisille valtasuhteille (Snell-Hornby 2006, 100). Lisäksi Maria Tymoczkon ja Edwin Gentzlerin mukaan kääntämistä voidaan käyttää vallan välineenä niin sortokeinona kuin vastarintanakin (Tymoczko & Gentzler 2002, xvii). Vastarintana sitä ovat käyttäneet esimerkiksi vähemmistöasemassa olleet ihmiset. Tymoczko kirjoittaa seuraavaa kirjailijoista, jotka olivat päättäneet kirjoittaa vähemmistökielillä valtakielien sijaan:

For [these writers] - - - the use of a minority-culture language is a matter of cultural power: resistance to foreign dominance and foreign cultural assertion. The assertion of a national voice - - - brings with it the demand that the reader – even the reader from a dominant culture – undertake or depend on translation. Thus - - - the interface with the world is made through translation. (Tymoczko 1999, 17.)

Tästä esimerkistä näkyy se, kuinka kääntäminen voi olla olennainen työkalu tiellä kohti ideologista päämäärää.

Ideologisten suuntausten myötä kääntäjä on myös nostettu yhteiskunnallisen muutoksen tekijäksi (Tymoczko 2003, 182). Esimerkiksi Mona Baker sitoo kääntäjän yhteiskunnalliseen kontekstiin (Baker 2006). Hänelle kääntäjä ei ole eristetty maailmasta eikä maailman ideologioista (Baker 2006, 105). Hän kirjoittaa:

[They are not] detached, unaccountable professionals whose involvement begins and ends with the delivery of a linguistic product. - - - Consciously or otherwise, they translate text and utterances that participate in creating, negotiating and contesting social reality. (Baker 2006, 105.)

Bakerin mukaan kääntäjät kohtaavat eettisen perusvalinnan jokaisen toimeksiannon kohdalla. Tuo eettinen valinta on hänen mukaansa se, toistaako kääntäjä tarjotut ideologiat sellaisenaan vai pyrkiikö hän niistä eroon, esimerkiksi kieltäytymällä toimeksiannosta. Tämän eettisen valinnan lisäksi kääntäjät voivat hänen mukaansa turvautua ja he myös turvautuvat erilaisiin strategioihin, joilla voi esimerkiksi vahvistaa tai heikentää tekstien näkökulmia. (Baker 2006, 105.) Myös Tymoczkon ja

---

⁵ Jenny Williams ja Andrew Chesterman kirjoittavat, että kääntämisen ideologisissa näkökulmissa pohditaan sitä, "[m]iten kulttuuriset ja ideologiset seikat ovat vaikuttaneet käännöksiin, ja miten käännökset vuorostaan vaikuttavat kohdelukijoihin ja -kulttuureihin". Avainsanoja ovat muun muassa valta (power), sukupuoli, post-kolonialismi, vähemmistö, kulttuurinen identiteetti ja kääntäjän näkyvyys. (Williams & Chesterman 2002, 18. Käännös oma.)

⁶ Kääntämisen ideologiaa ja ajatusta vallasta on käsitelty paljon kulttuurin perspektiivistä. Tymoczko kirjoittaa, kuinka kääntäjä ei voi koskaan olla neutraali kulttuurien välissä, vaan pakostakin tekee työtänsä jonkinlaisessa kulttuurisessa kehyksessä, eritoten oman ensisijaisen kulttuurijärjestelmänsä rajoitteissa (Tymoczko 2003, 195–196). Tymoczko ja Gentzler sitovat ajatuksen vallasta (power) nimenomaan kulttuuriin: "cultural dominance, cultural assertion, and cultural resistance" (Tymoczko & Gentzler 2002, xvi).

Gentzlerin mukaan kääntämisestä tulee puolueellista valintojen kautta, sillä kääntäjän täytyy tehdä valintoja siinä, mitä puolia tekstistä muokata ja korostaa. Kääntämisestä tulee ”engaged and committed, either implicitly or explicitly”. (Tymoczko & Gentzler 2002, xviii.) Bakerille kääntäjät ovat lisäksi aktiivisia toimijoita näiden aloittaessa käänösprojekteja, valitsemalla käännettäviä tekstejä, tulkkamalla vapaaehtoisesti ja toimimalla yhdessä kustantajan ja toimituksen kanssa. (Baker 2006, 105.)

Käänösälalla on siis mukana vaikuttajia, jotka näkevät kääntäjän roolin hyvin ideologisena. Kääntäjä kantaa itsessään omaa ideologiaansa (tietoisena tai tiedostamattomana) ja kääntäjän päätökset eivät ole automaattisia vaan sisältävät pohdintaa. Etiikka on siis aina mukana käänöstyössä. Jos näin on, lienee väistämätöntä, että kääntäjä kohtaa joskus myös sellaisia eettisiä ristiriitoja, joissa on vaikea pysyä neutraalina.

Toisaalta ehkei tärkeä kysymys ole se, voiko kääntäjä itse olla neutraali, vaan se, tulisiko hänen pyrkiä siihen. Vaikka täyteen vastaavuuteen perustuva käänös on nykykäsityksen mukaan liki mahdotonta, se ei välttämättä tarkoita sitä, etteikö kääntäjä voisi pyrkiä mahdollisimman hyvään vastaavuuteen ja etteikö tämä voisi olla hyvä periaate. Vaikka esimerkiksi kääntämisen ideologiassa otetaan vahva kanta siihen, ettei kääntäjä voi olla täysin neutraali, on sekin kuitenkin totta, että kääntäjän työ on jonkun toisen ajatusten esittämistä. Pymin mukaan kääntäjä myy ennen kaikkea luotettavuuttaan ja asiakas haluaa käänöksen, jonka uskoo vastaavan alkutekstiä täysin (Pym 2012, 76, 146). Tällöin kuvioon astuvat jälleen niin vastuu kuin kääntämiseen kuuluvat oikeudetkin. Muun muassa näitä asioita pohditaan lisää luvussa 4.

4. Kääntäjän etiikka arkityössä

Tässä luvussa esitetään ajatuksia etiikasta kääntäjän näkökulmasta ja valintoja, joita kääntäjä työssään tekee (alaluvut 4.1.–4.3.). Alaluvuissa pohditaan eettistä ristiriitaa ennen toimeksiantoa (4.2.), sen aikana (4.3.) ja jälkeen (4.4.). Tässä luvussa ei käydä erilaisia valintoja ja päätöksiä tarkasti läpi, sillä aineiston analyysissä nousee esille monia esimerkkejä siitä, millaisia valintoja kääntäjät ovat tehneet arvopohjaisista syistä ja miksi.

Kääntäjän vastuuta sivuttiin aiemmin luvussa 3, jossa todettiin, että kääntäjän vapauden ajatusta on kritisoitu ja keskusteluun on tuotu mukaan kääntäjän vastuu. Alaluvuissa 4.5.–4.6. jatketaan vastuun tarkistelua: Mille tai kenelle kääntäjä kantaa vastuuta ja uskollisuutta?

Alaluvussa 4.7. tarkastellaan lisää ideologiaa ja esitellään kääntämisen lajeja, joihin liittyy kiinteästi kääntäjän henkilökohtainen etiikka. Alaluvussa pohditaan vapaaehtoisääntämistä, aktivismia ja feministikäntämistä.

Käännöstieteellisessä kirjallisuudessa kääntäjän työn ongelma- ja ristiriitatilanteita on käsitelty suhteellisen vähän. Tässä luvussa näitä pohditaan käyttäen apuna muun muassa Robinsonin kirjaa *Becoming a Translator* (2003) ja Jonesin artikkelia ”Ethics, Aesthetics and Décision” (2004), jossa Jones pohtii kirjallisuuden kääntäjän työn ristiriitoja Balkanin sodan aikana. Jonesin tapauksen poliittinen ääritilanne on toki hyvin erilainen kuin suomalaisen kääntäjän tilanne, mutta hänen esittämänsä esimerkit ja ajatukset ovat joka tapauksessa valaisevia.

4.1. Kääntäjä ja henkilökohtainen etiikka

Etiikkaa kääntäjän henkilökohtaisesta perspektiivistä on pohtinut muun muassa Robinson (2003). Hänen mukaansa käännösetiikka on usein käsitetty niin, että kääntäjä ottaa ulkopuolisen näkökulman työhönsä: on esimerkiksi oletettu, ettei kääntäjällä ole oikeutta henkilökohtaiseen mielipiteeseen tai tulkintaan. Kääntäjän etiikka on usein nähty liian kapeana vaikka kääntäjän omasta näkökulmasta etiikan asiat ovat monimutkaisia. Hän kysyy useita osuvia kysymyksiä: Mitä tekee kääntäjä kohdatessaan materiaalia, jonka kokee loukkaavana? Mitä tekee feministikäntäjä seksistisen tekstin kohdalla tai luonnonsuojelija kemikaaliyhtiön mainosta kääntäessä? Toisin sanottuna mitä tehdä ammattietiikan ja henkilökohtaisen etiikan kohdatessa? Robinson jatkaa: ”As long as thinking about translation has been entirely dominated by an external (nontranslator) point of view, these have been nonquestions – questions that have not been asked, indeed that have been unaskable.” (Robinson 2003, 26.) Robinsonin mukaan kääntäjän omasta näkökulmasta katsottuna nämä ovat kuitenkin

kysymyksiä, joita täytyy pohtia, sillä kääntäjät ovat ihmisiä, joilla on omat mielipiteensä, uskomuksensa ja tunteensa. (Robinson 2003, 19, 25–26.)

Etiikkaa pohtiessa on hyvä muistaa, ettei kääntäjä tee työtään irrallisena muusta maailmasta. Jones tuo esille kääntäjien työn sosiaalisen ympäristön (Jones 2004). Hänen mukaansa kääntäjien identiteettiä ja tekoja muokkaa myös laajempi sosiaalinen ympäristö ja kuten Jonesin lainaama Kathleen Davis sanoo: ”the translating subject is constituted in a complex, heterogeneous system economic, social, sexual, racial, cultural” (Jones 2004, 721; Davis 2001 artikkelissa Jones 2004, 721). Jonesin mukaan kääntäjä toimii kentässä, johon vaikuttavat monet tekijät, sekä sisäiset että ulkoiset. Sisäiset tekijät sisältävät muun muassa kääntäjän oman historian, poliittiset ja ideologiset näkemykset, eettiset periaatteet ja kääntäjän suosimat käänösstrategiat. Ulkoisia tekijöitä ovat esimerkiksi alkuteksti, alkuperäinen kirjoittaja ja kustannustoimittaja. Tämän lisäksi kääntäjään vaikuttaa myös laajempi sosiaalinen ympäristö: lähde- ja kohdekulttuurien poliittiset ja sosiaaliset piirteet, normit kääntäjän odotetusta käyttäytymisestä sekä seuraukset kääntäjän päätöksistä. (Jones 2004, 721.) Jones summaa sanomalla:

This implies seeing translation as constrained but autonomous social action, with translators, as they work, constantly deciding between and evaluating their own text-transformation strategies, within the opportunities and constraints of interpersonal contacts and the wider social context. (Jones 2004,722)

Jonesin pohdintoista nousee ajatus, ettei kääntäjän työtä tule nähdä liian yksinkertaisena asiana, sillä kääntäjään vaikuttavat monet eri seikat ja se, mitä kääntäjä tekee ja valitsee, on kiinnittynyt käänöksen ulkopuoliseen maailmaan.

Se, miten kääntäjä näkee työnsä, voi olla hyvin erilainen siitä, miten ei-kääntäjä sen näkee. Robinson viittaa ei-kääntäjän ajatteluun kääntämisestä. Hänen mukaansa kääntäjän oletetaan kääntävän sitä, mitä häneltä pyydetäänkin, ja hän tekee sen siten, että se tyydyttää käänöksen käyttäjää. Kääntäjällä ei ole henkilökohtaista näkökulmaa. Lisäksi kääntäjän ja ei-kääntäjän käsitykset siitä, mikä kääntämisessä on tärkeintä, ovat usein erilaiset. Ei-kääntäjälle, asiakkaalle, tärkeintä on luotettavuus (toisin sanoen tekstien vastaavuus ja kääntäjän ammattimaisuus), käänöksen kustannukset sekä aika. Kääntäjä taas näkee tärkeänä työnsä koko prosessin mutta toki hän haluaa tuntea ylpeyttä ja tyytyväisyyttä myös yllämainituista seikoista. (Robinson 2003, 7, 24, 26.)

Tämä näkökulmaero on tärkeä nostaa esille siksi, että osa kääntäjän työn ristiriidoista, myös eettisistä sellaisista, saattaa johtua juuri tästä. Esimerkiksi voisi antaa laadun. Kaisa Vitikaisen mukaan jotkut av-kääntäjät eivät halua omaa nimeään laitettavan käänökseen, sillä he eivät kiireen ja alhaisten palkkioiden vuoksi ehdi tai jaksa tehdä huolellista työtä eivätkä siksi ole tyytyväisiä työnsä laatuun

(Vitikainen 2013). Toimeksiantajalle käännöksen nopeus tai edullisuus on siis tällaisissa tapauksissa ollut laatua tärkeämpää. Kuitenkin Robinson nostaa ammattiyhpeyden esille yhtenä niistä asioista, jotka ovat kääntäjän näkökulmasta tärkeitä, ja se on jopa tärkeämpää kuin rahan ansaitseminen. Hänen mukaansa jokainen meistä haluaa tuntea ylpeyttä siitä, että työmme on tärkeää ja arvostettua ja että voimme tehdä sen hyvin. (Robinson 2003, 24.)

Kääntäjänä saattaa siis hahmottaa itseään ja etiikkaansa eri tavalla kuin ei-kääntäjä. Lisäksi kääntäjä tekee työtä monen eri tekijän kentässä. Joskus nämä eri seikat ovat törmäyskurssilla ja synnyttävät ristiriitoja.

4.2. Ristiriidan edessä

Eettiset ristiriidat voivat syntyä odottamatta ja Jones esittääkin ristiriidoista tärkeän havainnon. Hänen mukaansa eettiset ja ideologiset seikat saattavat pysyä pinnan alla ja kääntäjän huomaamattomissa, kunnes ilmestyy ristiriita, joka valaisee ne kääntäjälle itselleen (Jones 2004, 713, 723). Voi siis olla, että kääntäjä tulee tietoiseksi omista ajatuksistaan vasta ristiriidan edessä. Mitä kääntäjän tulisi tällöin tehdä? Kysymys on vaikea, sillä kuten aiemmin todettu hyvän ja oikean (ratkaisun) määrittäminen on subjektiivista. Lisäksi kääntäjien tilanteet ovat alati muuttuvia, ja tästä johtuen on ymmärrettävää, ettei käännöstieteellisestä kirjallisuudesta löydy yksityiskohtaisia neuvoja jokaiseen tilanteeseen.

Kuitenkin muutamia neuvoja löytyy. Esimerkiksi mikäli toimeksiantoon ei ole vielä tarttunut, voi kääntäjä kieltäytyä. Tämä onkin neuvo, joka nousee käännöstieteen kirjallisuudesta eniten esille, ja se on myös keino, josta kirjoittajat ovat pitkälti samaa mieltä. Koskinen kirjoittaa, että kieltäytyminen on perinteisesti nähty kääntäjän ainoana oikeutena (Koskinen 2000, 75). Käännöstieteen etiikan keskustelussa tuntuu olevan selvää se, että kääntäjä saa halutessaan kieltäytyä työstä, jota ei syystä tai toisesta pysty suorittamaan. Oikeus kieltäytyä on myös joissain maissa kirjattu kääntäjän ohjeistuksiin (Chesterman 1997a, 147).

Ristiriidan sisältävän toimeksiannon edessä kääntäjä varmasti punnitsee, voiko kääntää sen siitä huolimatta, että omat arvot ovat erilaiset. Chesterman kirjoittaa seuraavaa: ”you either have to bite the bullet or simply decline - - -.” (Chesterman 1997a, 152.) Kääntäjä voi siis joko kääntää ongelmista huolimatta tai kieltäytyä. Kenties kääntäjä onnistuu löytämään keinon kestää ristiriitaa ja etäännyttämään henkilökohtaiset mielipiteensä vaikeasta asiasta. Asiaan liittyy kiinteästi myös elämän tosiasioiden miettiminen: kääntäminen tuo leivän kääntäjän pöytään. Kun kääntäjä kieltäytyy, se tapahtunee harkitusta syystä, sillä toimeksiannosta kieltäytyminen tarkoittaa myös vähemmän tuloja. Voi olla, ettei kääntäjällä ole syystä tai toisesta varaa kieltäytyä. Esimerkiksi Mari

Rannanaution mukaan käänösuran alussa ei kannata kieltäytyä liikaa, jotta asiakkaita ja kokemusta karttuisi (Rannanautio artikkelissa Jeskanen 2010, 9). Kenties tällöin pienten ristiriitojen sieto onnistuu. Kuitenkin pitemmän päälle se voi olla vaikeaa. Robinson kirjoittaaakin, ettei kääntäjä pysty jatkuvasti tukahduttamaan negatiivisia tunteitaan, jos toistuvasti kääntää itselleen vastenmielisiä tekstejä (Robinson 2003, 26).

Robinson tarjoaa mielenkiintoisen esimerkin edellisestä kirjoittaessaan Brasiliassa asuvasta kääntäjästä, jolle tarjoutui mahdollisuus kääntää englanniksi tupakointia käsitteleviä tekstejä ja tutkimuksia hyvää korvausta vastaan. Tehtävä oli kääntäjälle mieluinen, sillä hän itse oli luonnonsuojelija ja vastusti tupakkateollisuutta. Lopulta kääntäjä kuitenkin sai selville, että hänen toimeksiantajansa olikin maailman suurin tupakkayhtiö. Tämä moraalinen ristiriita muutti käännöstyön vastenmieliseksi, kääntäjähän käytännössä auttoi yhtiötä vakoilemaan vastapuolta. Lopulta kääntäjä luovutti käännöksensä tupakanvastaiselle ryhmälle ja toimeksiannot tupakkayhtiöltä lopuivat. Kääntäjä menetti tasaisen ja hyvän tulonlähteensä, mutta sai takaisin menetetyn mielenrauhansa. (Robinson 2003, 27.)

4.3. Ristiriidat ja valinnat kääntämisen aikana

Kieltäytyminen on kenties selvin ratkaisukeino, jolla kääntäjä voi ratkaista ristiriidan. Kieltäytyminen tapahtuu lähtökohtaisesti ennen työn vastaanottamista. Toimeksiannon hyväksymisen jälkeen se on todennäköisesti vaikeaa, sillä sopimus on jo olemassa. Sopimuksen purkaminen taas voisi jättää kolhun kääntäjän ammatilliseen maineeseen, ainakin kyseisen asiakkaan näkökulmasta. Vaikeaa lienee se, ettei käännöksen sisältöä pysty täysin edeltä käsin hahmottamaan ja tämän vuoksi ristiriitoja saattaa syntyä kääntämisen aikana. Jos sopimuksen syystä tai toisesta purkaa, uuden kääntäjän järjestäminen lienee luotettavan kääntäjän merkki (ks. esim. Robinson 2003, 12). Kuitenkin koska kääntäjä pyrkii hyvään työhön (ks. esim. Robinson 2003, 25), eettisen ristiriidan tulee oletettavasti olla erittäin suuri, jotta kääntäjä jälkikäteen kieltäytyisi.

Ristiriitaisen tekstin kääntämisen aikana kääntäjän tulee olla tietoinen itsestään eli toisin sanottuna itsereflektio on tärkeää. Tarja Tevan mukaan kääntäjällä on vastuu tarkastella omaa työtään ja asenteitaan kriittisesti, koska kääntäjä tulkitsee tekstin itsensä kautta eikä saa antaa omien asenteidensa muuttaa tekstin sisältöä (Teva 2003, 33). Kenties Teva käyttää sanaa kriittisesti siksi, että on mahdollista, ettei asenteistaan ja arvoistaan ole täysin tietoinen päätöksensä tehdessään (ks. 2.2.). Levomäki kirjoittaa, ettei omista arvoista voi päästä eroon vaan ne ohjaavat ihmisen valintoja (Levomäki 1998, 13). Näin on varmasti myös kääntäjien kohdalla ja arvot voivat vaikuttaa

huomaamatta. Jari Eskolan ja Juha Suorannan mukaan objektiivisuus syntyy juuri oman subjektiivisuutensa tunnistamisesta (Eskola & Suoranta 1998, 17). Itsereflektio on tärkeää, jotta omat piiloasenteet eivät pääsisi yllättämään. Robinson kirjoittaa, kuinka kääntäjän tulee osata prosessoida materiaalia tehokkaasti, mutta myös tunnistaa ongelmalliset seikat, hidastaa ja ratkaista ne tietoisesti analysoimalla (Robinson 2003, 2). Robinsonin ajatus pätee myös eettisiin ongelmiin. Kääntäjä voi pysähtyä pohtimaan ongelmakohtaa ja samalla kriittisesti tarkkailla omien mielipiteiden vaikutusta. Chesterman kuvailee, kuinka kääntäjä saattaa pohtia mahdollisen valintansa lopputulosta:

[Y]ou discover what you ought to do by assessing the outcome of a possible action in terms of the values that are thereby promoted, and comparing this outcome to what would probably happen if you did *not* take the action in question. You then do whatever leads to the best prospective result: either that particular action, or not. (Chesterman 2001, 146.)

Chestermanin ajatuksista voi nostaa eräänlaisen ratkaisukeinon vaikeaan tilanteeseen: mahdollisten tulosten vertailua ja parhaimman etsimistä.

Mielenkiintoista on se, että jos kääntäjältä odotetaan sekä itsereflektiota että tällaista eettistä pohdintaa, ei hänen voida olettaa olevan mekaaninen työssään. Se, että kääntäjän odotetaan katsovan kriittisesti ajatuksiaan ja valintojaan, on yksi osoitus siitä, eettinen pohdinta on läsnä käännoistyössä.

Miten kääntäjän valinnat vaikuttavat (huomaamatta tai tietoisesti)? Esimerkkinä voi pohtia sanatason ilmiöitä ja kääntäjän valintoja niihin liittyen. Kääntäminen sisältää luovaa ongelmanratkaisua, kielellä leikittelyä ja parhaimman sanan metsästystä. Yksittäisillä sanoillakin voi vaikuttaa, sillä sanoissa saattaa olla sävyeroja, ja usein parhaimman sanan valitsija on kääntäjän oma korva. Mitä jos kääntäjä kohtaa ristiriidan juuri sanoissa? Näin saattaa olla esimerkiksi kirosanojen kohdalla. Ne kalahtavat korvaan ja kääntäjä päättää valita pehmeämmän sanan, koska se kuulostaa hänen korvaansa paremmalta. Onko kääntäjän valinta oikein vai väärin? Entäpä jos alkutekstissä on jokin kovin tärkeä ja kannattamisen arvoinen aate ja kääntäjä päättää valita sanavaihtoehdoistaan ne, jotka korostavat tärkeää asiaa parhaiten? Tällaisissa tapauksissa on vaikea määritellä, tekeekö kääntäjä oikein tai väärin valitessaan omasta mielestään parhaan vastineen (olettaen ettei tekstin perussanoma muutu), vaikka valinnan motiivi olisi arvopohjainen.

Erään valaisevan esimerkin arvopohjaisesta sanavalinnasta kertoi eräs kääntäjä. Hän pohti lyhenteitä eaa. (ennen ajanlaskun alkua) ja eKr. (ennen Kristusta), jotka tarkoittavat käytännössä samaa asiaa, mutta silti niissä on vahva arvopohjainen sävyero. Kääntäjä kertoi valitsevansa aina jälkimmäisen siitä syystä, että uskoo itse Jumalaan. Hänen valintansa perustuu siis selvästi henkilökohtaisiin arvoihin. Sama kääntäjä kertoi myös, että apinadokumenttia kääntäessään hän valitsi aina lievimmän sanavaihtoehdon silloin, kun dokumentti viittasi ihmisen ja apinan sukulaisuuteen, johon hän ei itse

usko. Kääntäjällä on ikään kuin käänösstrategia, jossa hän mahdollisuuksien rajoissa sekä korostaa mielestään tärkeitä asioita että jättää korostamatta sellaisia asioita, joista on uskonsa takia eri mieltä. (Nimeltä mainitsemaan kääntäjä yksityiskeskustelussa 2013.) Sanavalinnoilla voi siis vaikuttaa. Niillä voi pehmentää, korostaa ja sävyttää, ja sanoja voi myös jättää pois, kuten kirosanojen kohdalla joku saattaakin tehdä.

Kääntäjän valintoja pohtiessa on hyvä muistaa, että kääntäminen on luovaa työtä ja jokainen kääntäjä tietää, että käänöksen ja alkutekstin saaminen sana-sanallisesti täysin vastaaviksi on erittäin vaikeaa, liki mahdotonta. Toisaalta Pym kirjoittaakin, että tutkimuksista on käynyt ilmi, että kääntämisen valinnat harvoin pyörivät vain sanaparin alku vs. kohde ympärillä, vaan päätökset ovat lähes aina monimutkaisempia (Pym 2012, 6). Lisäksi Robinson kirjoittaa, että vastaavuutta voi olla monenlaista. Olipa käänöksessä sitten sanallinen vastaavuus tai tarkoitusvastaavuus tai olipa se kirjaimellisesti käännetty tai muokattu, voi käänös silti olla luotettava, sillä luotettavuus määräytyy sen mukaan, sopiiko teksti asiakkaan tarpeisiin. (Robinson 2003, 7–10.) Se, mikä on hyvää kääntämistä, rakentuu siis kokonaiskuvassa, ja kääntäjä valinnee käänösstrategiansa kokonaiskuvaan sopivaksi ja tehnee päätöksensä sen sallimissa rajoissa.

Kääntäjällä on vapautta valita sanat ja käänösstrategiat. Mutta voitaisiin kysyä, mihin asti ulottuu kääntäjän oikeus kääntää miten haluaa? Kysymys on aiheellinen, mikäli käänöksen yleissävy on täysin erilainen kuin alkuperäisen tai kun kääntäjä haluaisi voimakkaasti muovata tekstiä. Vastauksia voi muodostaa monia: raja tekstin muovaamiselle voi tulla vastaan omassa ammatillisessa etiikassa, kustantajassa, yleisön hyväksynnässä, asiakkaan kiellossa tai taloudellisessa selviytymisessä. Chesterman lainaa Robinsonia kirjoittaessaan, että periaatteessa kääntäjällä on oikeus kääntää kuten haluaa, mutta Chestermanin mielestä kääntäjän taloudellinen selviytyminen riippuu siitä, missä määrin toimeksiantaja ja lukijat hyväksyvät käänöstyylin – toisin sanoen missä määrin kääntäjän työ vastaa odotuksia (Chesterman 1997a, 152; Robinson 1991 artikkelissa Chesterman 1997a, 152). Valinnanvapaus onkin ollut käänöstieteessä puhuttu aihe (ks. 3.1.–3.2.).

Myös tekstin parantelemisesta on puhuttu käänöstieteessä: onko se eettistä vai ei? Jones kirjoittaa, että monet kääntäjät mitä luultavimmin olisivat yhtä mieltä siitä, että heidän ammattimaisuutensa ydin on välittää lähdeteksti mahdollisimman täsmällisesti (Jones 2004, 721). Silti kääntäjä voi joutua esimerkiksi tilanteeseen, jossa haluaisi parantaa tekstiä. Näin varmasti on erityisesti silloin, jos teksti puoltaa asiaa, johon kääntäjä itse uskoo. Jones itse joutui joskus kohtaamaan tilanteita, joissa häntä pyydettiin kääntämään runoutta, joka oli hänen mielestään huonotasoinen mutta sellaisesta kulttuurista, jota hän olisi halunnut tukea. Yleensä hän kieltäytyi mutta myöntää myös joskus

parannelleensa tekstejä pitäytyen tietyissä rajoissa. Hänen mukaansa materiaali oli kääntämisen arvoista muussa mielessä kuin laadun vuoksi. Jones paranteli tekstiä siitä huolimatta, että hänen mukaansa kääntäjän etiikan oletusasetus on neutraalisuus, jonka mukaan teksti käännetään tyyliltään samantasoisena. (Jones 2004, 719–720.)

Kääntäjän vapaus valita saattaa riippua myös siitä, millaista työtä kääntäjä tekee. Hänen asemansa saattaa sisältää paljon autonomiaa ja päätäntävaltaa siitä, mitä ja miten käännetään. Tällaisesta yksi esimerkki on uutistoimituksessa työskenteleminen, jossa kääntäjällä on aktiivinen rooli, sillä hän on usein samalla myös editoija, joka valitsee ja muokkaa uutistekstejä.⁷ Jones huomauttaa, että jos kääntäjällä on paljon autonomiaa ja valtaa, on elintärkeää olla tietoinen oman työnsä eettisistä ja ideologisista seikoista (Jones 2004, 723).

Esimerkkejä löytyy myös sellaisista menestyneistä käännöksistä, jotka ovat olleet alkutekstin kanssa jo lähes eri teoksia. Gentzler kirjoittaa, kuinka käännoistä eniten muuttavat kääntäjät ovat jo itsessään niin kuuluisia luovia kirjoittajia, että heillä on valtavasti kulttuurista arvovaltaa. Tämän vuoksi heidän alkuperäisestä paljon poikkeavat käänöksensä saavat oikeutuksen. (Gentzler 2002, 204.) Tällainen oli muun muassa yhdysvaltalainen runoilija Ezra Pound, joka kääntäessään kiinalaista runoutta muokkasi sitä paljon ja saattoi myös lisätä tekstiä (Salmela 2009).

Gentzlerin mukaan kääntäjä voi saada oikeutuksen poikkeavalle käänökselleen myös suoraan alkuperäiseltä kirjailijalta (Gentzler 2002, 203–204). Esimerkiksi kääntäjä Suzanne Jill Levine on usein saanut feministikäänökselleen luvan suoraan (mies)kirjailijalta (Levine 1992 teoksessa Robinson 2003, 26). Gentzler asettaa kuitenkin kysymykset: ”Without [the original author’s] authority could [the translator] ever publish her work? Would a publisher accept a translation that has additional thirty to forty pages not present in the original?” (Gentzler 2002, 204.) Vaikka on siis olemassa tapauksia, joissa hyvin erilainen käänös on saanut oikeutuksen, lienee se kuitenkin poikkeuksellista ilman alkuperäisen kirjoittajan tai toimeksiantajan lupaa.

Joka tapauksessa ristiriidan keskellä olevalle kääntäjälle yksi käyttökelpoinen ajatus on toiminnan läpinäkyvyys. Koskinen kirjoittaa näkyvyydestä, että ”kaikki on kyllä sallittua, mutta vain sillä ehdolla että kaikki osapuolet tietävät, mitä on tehty ja millaisin perustein” (Koskinen 2003, 381). Kääntäjä voi olla toiminnassaan läpinäkyvä ja hän voi keskustella toimeksiantajan kanssa, perustella ratkaisujaan ja kenties neuvotella käänösstrategiasta. Todennäköisesti näin käykin silloin, kun kääntäjä tekee tai haluaisi tehdä tekstiin suuria muutoksia. Lisäksi jos käänös jostain syystä on

---

⁷ Ks. esim. Chen 2011.

lukijan odotuksista poikkeava, kuten lyhennetty tai muutettu, voi kääntäjä kertoa tästä esimerkiksi kääntäjän esipuheessa (Chesterman 2001, 142).

4.4. Ristiriidan jälkeen

Kun ristiriita on tavalla tai toisella ratkaistu, saattaa asia vielä mietityttää. Jones kirjoittaa, ettei tunne ristiriidasta välttämättä katoa ratkaisun jälkeen. Hän kertoo: ”Even after I had taken a decision, a sense of inner conflict often remained.” (Jones 2004, 721.) Jonesin mukaan hänen valintansa olivat usein reittejä ristiriitojen läpi, eivät niinkään tyydyttäviä päätöksiä. (Jones 2004, 720–721.) Ratkaisujen kohdalla täytyy siis muistaa, etteivät nekaan aina ole mustavalkoisia ja selkeitä. Ristiriidan kohtaamisen voi nähdä myös opettavaisena: Sen jälkeen kääntäjä on saattanut oppia jotain omista arvoistaan ja siitä, millaisia töitä voi tehdä tulevaisuudessa ja mitä ei halua tehdä.

Jotkut kääntäjät sietävät ristiriitoja enemmän kuin toiset. Toisaalta kysymys ei ole pelkästään siitä, voivatko kääntäjät tehdä vastenmielisiä käännöksiä, vaan myös siitä, haluavatko he. Oletettavasti moni onnistuu pitämään henkilökohtaisen etiikkansa erossa työstään. Robinson kirjoittaa, että koska kääntäjä haluaa tuntea ammattiylpeyttä omasta luotettavuudestaan, hän kääntää tunnollisesti myös haastavat toimeksiannot, jos se kuitenkin on mahdollista. Näin myös silloin kun työn alla on kääntäjän mielestä moraalisesti tai poliittisesti vaikea teksti. (Robinson 2003, 25.) Pym kirjoittaa mielenkiintoisesti, että yleensä kääntäminen vaatii ennemminkin irrottautumista alkutekstistä kuin sitoutumista siihen (Pym 2012, 67). Yksi keino voi olla oman itsensä etäännyttäminen työstä, toisin sanottuna oman työroolinsa ja vapaa-ajan roolinsa tietoinen erottaminen vaikeaa tekstiä kääntäessä.

Mutta kuinka kauan kääntäjä on valmis kestämään ristiriitaa? Robinsonin mielestä kaikki loppujen lopuksi haluavat tuntea tekevänsä tärkeää työtä ja monet ovat mieluummin ylpeitä työstään, josta saa vähemmän palkkaa, kuin tekisivät sellaista työtä, johon eivät itse usko. Jos eettinen konflikti henkilökohtaisen ajatusmaailman ja ammatin välillä uhkaa työstä saatavaa ylpeyden tunnetta tai tekee sen mahdottomaksi, kääntäjien täytyy ennen pitkää päättää se, millä ehdoilla he tekevät työtänsä. (Robinson 2003, 24–26.) Esimerkiksi feministikääntäjä saattaa olla kokonaan kääntämättä miesten kirjoittamia tekstejä, koska kokee miehen äänellä kirjoittamisen ongelmallisena (de Lotbinière-Harwood 1991, 97) (ks. 4.7.).

4.5. Kääntäjän vastuu

Kuten aiemmin pohdittiin vapaus ja vastuu ovat kiinteästi kytkeytyneet toisiinsa etiikan keskustelussa (ks. 3.2.). Vastuun pohtiminen on tärkeää siksi, että vastuu voi ohjata sekä kääntäjän vapautta kääntää

että kääntäjän päätöksiä ristiriidoissa. Pymmin mukaan kääntäjän etiikalta katoaisi pohja, ellei kääntäjä jollain tavalla olisi vastuussa valinnoistaan (Pym 2012, 67). Mutta mistä kääntäjän vastuu alkaa? Pymmin mukaan kääntäjän vastuu alkaa päätöksestä, kääntääkö vai ei.⁸ Hänen mukaansa tämä on olennainen eettinen kysymys, ja hän kirjoittaaakin: ”translators are firstly responsible for the decision to translate” (Pym 2012, 103). Voitaisiin siis sanoa, että tässä päätöksessä on tärkeä eettinen taitekohta kääntäjän työssä.

Pym pohtii myös vapautta ja sitä tilaa, jossa kääntäjä tekee työtään ja joka suo kääntäjälle oikeuden valita erilaisista ratkaisuista. Hänen mukaansa tuossa tilassa etiikka ei välttämättä ole suorasukaista. Kääntämiseen kuuluu se, että tarjolla voi olla monia vaihtoehtoja ja vastauksia, jotka ovat eettisesti toimivia. Tämä valinnanvapaus luo osaltaan myös vastuuta, ja vastuun määrä on suoraan verrannollinen vapauden määrään. Mutta Pym kuitenkin täsmentää, että kääntäjän valinnanvapaus on sellaista, jossa kääntäjä on vapaa toimimaan vain kääntäjänä, ei yksilönä. Toisin sanoen kääntäjällä siis on vapautta mutta se on sidottu hänen rooliinsa kääntäjänä, joka taas on sidoksissa koko ammattiin. (Pym 2012, 69, 80.)

Toisaalta Pym myöntää, että yksilö joskus näkyy ammattimaisuuden lävitse (Pym 2012, 80). Pymmiä lukiessa nousee kuva kääntäjästä henkilökohtaisen minän, kääntäjän roolin ja käännettävien etiikkojen maailmassa. Robinson nostaa tähän liittyvän kysymyksen esille kirjoittaessaan seuraavaa: “Is it possible to allow translators their full humanity – their opinions, interpretations, likes and dislikes, enthusiasms and boredoms – while still insisting on ethical professional behavior that meets users’ expectations?” (Robinson 2003, 19.) Kysymyksellään Robinson yhdistää kääntäjän henkilökohtaisen etiikan ja vastuun toimeksiantajaa ja kohdeyleisöä kohtaan. Tarkemmin ajateltuna kääntäjällä on monia tahoja, joille kantaa vastuuta: kääntäjä kantaa vastuuta toimeksiantajalle/asiakkaalle, velvollisuudelle täyttää odotukset, sopimukselle, alkutekstin kirjoittajalle, sanomalle, kohdeyleisölle, käyttötarkoitukselle, ammattikunnalle ja niin edelleen. Kenties joku kääntäjä haluaa ottaa työssään huomioon myös sen, miten tehdä maailmasta parempi paikka. Voidaan myös kysyä, mistä asioista kääntäjä itse tuntee vastuuta ja kenen tai minkä puoleen kallistuu kääntäjän uskollisuus. (Tässä uskollisuudella tarkoitetaan sellaista lojaalisuutta, jonka kääntäjä haluaa antaa asialle, jonka uskoo olevan tärkeä.) Voiko jollekulle maailmanparannus olla niin voimakas päämäärä, että kääntäjä poikkeaa kääntäjälle asetetuista odotuksista? Onko kääntäjä tällöin uskollisempi henkilökohtaisen minänsä etiikalle kuin toimeksiantajalle? Seuraavaksi on

---

⁸ Lisättäköön, että Koskisen mukaan Pymmin ajatus nousee työn vaivannäön laskelmoinnista, ei niinkään moraalisisista ongelmista. (Koskinen 2000, 73; ks. myös Pym 2012, luku 6).

esitelty joitakin seikkoja, joihin kääntäjän vastuu liittyy ja jotka osaltaan ohjaavat kääntäjää päätöksissään.

Tärkeä ohjaava osa kääntäjän työssä on tietysti toimeksiantaja/asiakas, jolle käänös tehdään. Tähän ajatukseen liittyy Chestermanin esittelemä palvelun etiikka (Chesterman 2001, 140) (ks. 3.3.). Palvelun kannalta katsottuna kääntäjä on vastuussa siitä, että asiakas saa sen, mistä on sovittukin. Tästä näkökulmasta katsottuna voidaan olettaa, että hyvän käänöstyön pitkälti määrittelevät annetut ohjeet ja asiakkaan käyttötarve tekstille. Toisaalta Robinson antaa ymmärtää, etteivät asiakkaat välttämättä osaa nimetä haluamaansa tai kuvailla sitä tavalla, joka olisi kääntäjälle selkeä toteuttaa. Tästä huolimatta he odottavat kuitenkin sellaista vastaavuutta, joka sopii heidän tarpeisiinsa – ja tämä on hyvän käänöksen määrite heille. (Robinson 2003, 8–9.)

Inkeri Vehmas-Lehdon mukaan kääntäjän työmoralaan kuuluu olla rehellinen, huolellinen, täsmällinen ja lojaali toimeksiantajalle sekä lisäksi täytyy osaa kieltäytyä tehtävästä, johon omat kyvyt eivät riitä (Vehmas-Lehto 2003, 43). Vaikka Vehmas-Lehto ei asiaa erikseen mainitse, kääntäjän kompetenssiin kuulune taito osata kieltäytyä myös silloin, kun tietää oman etiikkansa ja toimeksiannon olevan keskenään niin suuressa ristiriidassa, että käänöksen liiallinen värittyminen on vaarana. Palvelunäkökulmasta katsottuna liiaksi väritynyt käänös ei olisi sitä, mitä asiakas on kääntäjältä tilannut. Robinson kirjoittaa, että monelle kääntäjälle on mahdoton ajatus tehdä mitään, mikä saattaisi vahingoittaa toimeksiantajan etua. Mutta toisaalta monelle asia on myös päinvastoin. Heille on yhtä mahdoton ajatus olla tekemättä eettisiä päätöksiä henkilökohtaisten uskomusten perusteella. (Robinson 2003, 26, 28.)

Chesterman tuo mukaan myös luottamuksen. Hänen mukaansa kääntäjän ammatti romahtaisi, jos kääntäjät eivät sitoutuisi luottamukseen. Eri osapuolten tulee luottaa kääntäjiin ja kääntäjien tulee toimia niin, että luottamus pysyy yllä. (Chesterman 1997b, 181–182.) Myös Pym liittyy ammatillisuuden yhteen luotettavuuden kanssa, ja hänen mukaansa kääntäjä myy ennen kaikkea luotettavuuttaan (Pym 2012, 70, 81). Tämä osaltaan liittyy Chestermanin esittämään normien etiikkaan, jossa kääntäjä vastaa niihin odotuksiin, joita hänelle asetetaan (Chesterman 2001, 141–142) (ks. 3.3.).

Kääntäjän vapautta rajoittavat myös sopimukset ja laki. Tapio Susiluoto on tarkastellut kääntämistä lain kannalta (1997). Susiluodon mukaan käänöstoimeksiannoissa on kyse palvelusopimuksista ja kääntäjän tulee välttää sitä, mikä on toimeksiantajan edun kanssa ristiriidassa. Kääntämistyöhön kuuluu se, mitä kääntäjän ja asiakkaan sopimukseen on kirjattu. Susiluodon mukaan onkin hyvä tehdä

kirjallinen sopimus. Lisäksi hyvä kääntämistapa edellyttää sitä, että asiakkaalle annetaan työ etukäteen ennen palautusta, jotta tämä voisi tarkastaa sen. Asiakkaalta tulee vaatia aktiivisuutta ja mikäli korjausehdotuksia ei tule, voi sen tulkita niin, että käännös on hyväksytty. Työn tarkistuttaminen asiakkaalla on olennaista vahingonkorvausoikeudellisesti. (Susiluoto 1997, 136–138.) Työn tarkistuttamisen voi nähdä myös kääntäjän toiminnan läpinäkyvyytenä. Se on varmasti oiva keino silloin, kun kääntäjä tunnistaa arvomaailmansa ja toimeksiannon välisen jännitteen, tai silloin, kun kääntäjä on tehnyt odotuksista poikkeavia käännösratkaisuja. Tarkistuttamisella kääntäjä voi saada hyväksynnän käännökselleen.

Kääntäjän voi ajatella kantavan vastuuta myös alkutekstin kirjoittajalle. Eräs mielenkiintoinen näkökulma on ajatus sananvapaudesta. Ovatko alkutekstit alkuperäisen kirjoittajan harjoittamaa sananvapautta? Ohjaako kääntäjää käsitys siitä, että alkuteksti on jonkun *oikeutta* puhua? Sananvapauden näkökulmasta katsottuna viestin alkutuottaja ansaitsee neutraalin kääntäjän ja mahdollisimman vastaavan käännöksen (puuttumatta tässä siihen, onko vastaavuus sana- vai sisältötasolla). Tässä kohtaa tulee esiin käännöstieteessä puhuttu toiseus (the Other), joka tarkoittaa alkuperäisen näyttämistä omassa valossaan. Tähän liittyy Chestermanin esittämä representaation etiikka, jossa käännöksen tarkoitus on esittää alkuteksti ja kirjoittajan aikomus tarkasti. (Chesterman 2001, 139–140.) (Ks. 3.3.)

Edellä on nostettu esiin muutama taho niistä, *kenelle* tai *mille* kääntäjä voi olla vastuussa. Lisäksi voitaisiin kysyä, *kenestä* tai *mistä* kääntäjä on vastuussa. Myös tämä saattaa ohjata kääntäjän valintoja. Tutkimuksen aineistosta nimittäin löytyi mielenkiintoinen tapaus, jossa kysymys on aiheellinen. Eräs vastaajista oli av-kääntäjä, joka kertoi lieventäneensä tekstityksissään malliohjelman laihuuden ihannoitua (kysymys 1a, vastaaja 50). Taustalla oli kääntäjän huoli nuorista katsojista ja heidän hyvinvoinnistaan. Hänen lopullinen uskollisuutensa kallistui siis kohdeyleisölle, mikä meni alkutekstiuskollisuuden ohitse. Kyse ei ollut suuresta muutoksesta käännöskokonaisuutta katsoen, mutta valinta oli joka tapauksessa henkilökohtaisen etiikan vaikuttama. Toisaalta tästäkin voisi nostaa esille lisäkysymyksiä: Onko vastaanottajalla oikeus saada alkutekstin viesti mahdollisimman tarkasti vai onko hänellä oikeus saada eteensä häntä varten työstetty teksti?

Yksi aiheeseen liittyvä kysymys on se, *millaista* vastuuta kääntäjä kantaa kääntämistään teksteistä. Pym kertoo, että perinteisesti on ajateltu, ettei kääntäjä ole vastuussa samalla tavalla kuin alkutekstin kirjoittaja, sillä kääntäjällä ei ole tekijyyttä (authorship). Kääntäjä ei ole tekstin minä-persoonaa, vaikka asettuukin sen asemaan. (Pym 2012, 61–63.) Kääntäjä ei yleensä myöskään sitoudu tekstin sanomaan eikä kanna vastuuta tekstin todenmukaisuudesta. (Tosin Pym huomauttaa, että on myös

sellaisia kääntämisen lajeja, joissa kääntäjä itse uskoo käännettävän tekstiin. Yksi tällainen on raamatunkäännös.) (Pym 2012, 66–67.) Pymmin mielipiteeksi tuntuu muotoutuvan se, että kääntäjä on vastuussa päätöksestä ottaa työ vastaan ja vastuussa siitä, mitä hän tekee saamalleen toimeksiannolle, mutta hän ei ole vastuussa koko tilanteesta: ”[W]e cannot hold the translator wholly responsible for the source text, the client, the current norms, the work conditions.” (Pym 2012, 56, 102–103.) Vastuu käännöksen sisällöstä ei kuitenkaan ole aina ongelmaton asia (Susiluoto 1997, 114). Historia kertoo tapauksista, joissa kääntäjän on oletettu olevan vastuussa alkutekstin sanoista. Näistä Salman Rushdien kirja *Saatanalliset säkeet* on surullisen kuuluisa esimerkki. Niin kirjailijaa kuin kääntäjiä on uhkailtu ympäri maailmaa ja yksi kääntäjä on surmattu (Susiluoto 1997, 114).⁹

Kääntäjä on kuitenkin vastuussa omasta työstään. Susiluodon mukaan kääntäjä vastaa siitä, että käännös on asianmukaisella huolellisuudella ja tarkkuudella tehty (Susiluoto 1997, 113–114). Kääntäjällä on myös eräänlainen selonottovelvollisuus: kääntäjän tulee huolellisesti selvittää esimerkiksi käännöksiinsä liittyvän laitteen käyttöohjeet tai aineen annosteluohjeet (Susiluoto 1997, 137). Susiluoto kertoo, että vastuu koskee myös kääntäjän tietoisuutta alkutekstin lainmukaisuudesta ja käännöksen käyttötarkoituksesta, mutta samalla Susiluoto jää tekstissään pohtimaan, voiko todella olla näin (Susiluoto 1997, 114). Pymmin mukaan kääntäjille ei yleensä sysätä vastuuta alkutekstin oikeellisuudesta vaan ainoastaan alkutekstin oikeasta esittämisestä (Pym 2012, 65). Hänen mielestään perinteisesti on katsottu myös, että mikäli alkutekstissä on ollut virhe, on se alkuperäisen kirjoittajan laillinen vastuu, ei kääntäjän (Pym 2012, 67). Kysymys sisällön vastuusta muuttuu kuitenkin silloin, jos sisällön viesti on selvästi vahingollinen tai lainvastainen. Mitä jos toimeksiantona onkin kääntää naulapommin rakennusohjeet tai rasistinen teksti? (Chesterman 2001, 142–143; Susiluoto 1997, 115.) Susiluodon mukaan lainvastainen teksti voi olla kääntäjällekin rangaistava teko, mikä osoittaa, että joissain tapauksissa myös kääntäjää voidaan pitää vastuullisena tekstin sanomasta (Susiluoto 1997, 115).

Voitaisiin myös kysyä, voiko ja tuleeko kääntäjän kantaa vastuuta tekstin vaikutuksista. Kääntäjä ei voi tietää käännöksen mahdollisia lukijoita, sillä lukijoina voivat olla myös muut kuin kuviteltu kohderyhmä (Chesterman 2001, 143). Voiko kääntäjä luottaa lukijoihinsa niin, että nämä tekisivät oikeanlaiset päätelmät kuten erottaa kääntäjä ja tekstin sanoma toisistaan? Kääntäjän vastuulla on kyllä välittää viesti, mutta se, millaisen tulkinnan lukijat siitä tekevät, on kääntäjän ulottumattomissa. Samoin kuin kääntäjä ei voi kontrolloida tekstin tulevia lukijoita, ei hän voi kontrolloida tekstin tulevaa käyttöä, vaikka hän käännöstä tehdessään tietäisikin ensisijaisen käyttötarkoituksen. Tekstiä

---

⁹ Ks. myös Pym 2012, luku 2.

(ja käännöstä) voidaan käyttää eri tavalla, kuin mitä varten se alun perin on tehty. Esimerkiksi, kuten jo aiemmin todettiin, kirjallisuuden käännöksiä on historian saatossa käytetty niin sortokeinona kuin vastarintavälineenäkin (Tymoczko & Gentzler, 2002, xvii).

4.6. Eri vastuiden ja uskollisuuksien välissä

Joskus kääntäjä voi löytää itsensä erilaisten vastuiden ristitulesta. Andrew Clifford kirjoittaa tulkista, joka käänsi lääkärin puhetta potilaalle (Clifford 2004). Potilaan mies oli muutamia viikkoja aiemmin yllättäen kuollut AIDSiin ja nyt hänelle itselleen oli diagnosoitu HIV-tartunta. Lääkärin ilmoitus asiasta oli töksäyttävä: ”Yup, you’re positive.” Mitä tulkin tulee tehdä? Kääntää lääkärin käyttämät sanat vastaaviksi sanoiksi tietäen, että potilas voi järkyttyä niin, ettei pysty vastaanottamaan enää muuta tietoa? Vai käyttää toisia sanoja? Kyseinen tulkki päätti potilaan vuoksi valita eri sanat: ”The tests are positive.” Tulkin mielestä hän ei muuttanut viestiä vaan antoi potilaalle tarpeeksi etäisyyttä ottaa uutinen vastaan. Clifford kuitenkin kertoo, että terveydenhuollon tulkkauksen kouluttajan mukaan toimintatapa oli täysin väärä: tulkin pitäisi toimia sellaisella tavalla, kuin mitä tapahtuisi, jos tulkkia ei tarvittaisi. (Clifford 2004, 89–91.)

Tapauksessa näkyvät eri vastuut. Onko vastuu oikealle toimintatavalle suurempi kuin huoli potilaan henkisestä tilasta? Artikkelin luettua jää pohtimaan myös rooleja. Kun tulkki päätti muuttaa lääkärin sanoja, astuiko hän tulkin roolistaan lähemmäksi lähimmäisen roolia?¹⁰ Toisaalta esimerkiksi huomaa, kuinka vastuu ja uskollisuus voivat olla kaksi eri asiaa. Tulkki on vastuussa viestin tarkasta välittämisestä, mutta uskollisuus kohdeyleisöä kohtaan voi saada hänet toimimaan toisin. Tärkeä huomio on se, ettei aina ole vain yhtä oikeaa vastausta. Tilanteen tulkilla oli kenties monta vaihtoehtoista toimintatapaa, jotka olisivat kaikki olleet eettisesti hyviä. Clifford kirjoittaaakin:

When [the interpreter] interpreted for the busy family physician and the immigrant woman, she was acutely aware of the difference in power between the two. The physician was an educated man in a prestigious profession who enjoyed social recognition. The woman was a widowed mother with no language skills and few contacts outside her home. - - - When she interpreted between the two, [she] used her understanding of Otherness to map out a course of action that was at least as ethically justifiable as - - - fidelity - - -. (Clifford 2004, 100.)

Tulkki käytti taitojaan tulkitsemaan tilanteen epätasapainoisia voimasuhteita ja päätyi erilaiseen (eettiseen) ratkaisuun, kuin mikä kenties oli odotuksena.

---

¹⁰ Clifford pohtii tulkin eri rooleja artikkelissaan ja viittaa useaan tutkimukseen, joiden mukaan tulkeilla on usein pelkän tulkkauksen lisäksi muitakin kommunikaatioon liittyviä rooleja kuten kulttuuri-informanttina toimiminen. Artikkelissaan Clifford pohtii ekvivalenssisen, perinteisen tulkkauksen käytännön haasteita. Hän kirjoittaa: ”Interpreters who only ”repeat exactly what is said” will not enable anyone to communicate, because true communication requires interpreters to attend to features that are beyond the linguistic.” (Clifford 2004, 101–102.) (vrt. Chestermanin esittämä kommunikaation etiikka 3.3.)

Myös Francis Jones pohtii monenlaisia uskollisuuksia artikkelissaan (ks. esim. Jones 2004, 725). Hänen kohdallaan uskollisuudesta tuli ongelmallista henkilökohtaisissa ihmissuhteissa. Hänelle muodostui ongelmaksi se, jatkaako työskentelyä sellaisten kirjoittajien ja ystävien kanssa, jotka kannattivat sitä, mitä hän itse vastusti. Tuolloin Jonesin lähestymistapa oli hänen omien sanojensa mukaan: ”stay true to the texts” (Jones 2004, 719). Hän ei halunnut katkaista työväljää, koska se olisi merkinnyt myös sellaisten henkilökohtaisten siteiden katkeamista, joita oli rakennettu vuosia. (Jones 2004, 719.) Kääntäjän työn ristiriidat saattavat siis tulla esiin myös ihmissuhteissa esimerkiksi kääntäjän ja toimeksiantajan tai kääntäjän ja perheenjäsenten välillä (ks. 6.2.4.).

4.7. Vapaaehtoinen kääntäminen, aktivismi ja feministikäntäminen

Kääntäjän etiikan pohtiminen saa pontta myös kääntämisen ideologiasta. Jotkut kääntäjät haluavat edistää hyviksi kokemiaan asioita työnsä kautta. Ajatuksena on, että kääntämisellä voi ottaa osaa paremman yhteiskunnan luomiseen. Suomalaista arkikäntäjää tällainen ajattelu voisi esimerkiksi ohjata hakeutumaan arvojensa mukaisiin työtehtäviin tai vapaaehtoiskääntäjäksi järjestötoimintaan. Ideologiaan liittyviä kääntämisen lajeja ovat muun muassa vapaaehtoiskääntäminen, aktivismi ja feministikäntäminen.

Moni kääntäjä on varmasti joskus tehnyt vapaaehtoisesti käännöksiä arvossa pitämänsä asian vuoksi. Käännöstieteessä sitä, miksi ja kuinka paljon kääntäjät vapaaehtoiskääntämistä tekevät, on tutkittu suhteellisen vähän. Eräs vapaaehtoisen kääntämisen ilmiö on yhteisökääntäminen, olipa se sitten ammattilaisten tai ei-ammattilaisten tekemää kääntämistä.¹¹ Esimerkki pääosin ei-ammattilaisten toteuttamasta yhteisökääntämisestä on tv-sarjojen ja elokuvien fanitekstitykset. Esimerkki ammattilaisten vapaaehtoisesta kääntämisestä on aktivismikäntäminen, jossa korostuu pyrkimys yhteiskunnalliseen muutokseen. Nykyään onkin olemassa kääntäjäjärjestöjä, jotka vapaaehtoisvoimin tekevät työtä paremman maailman eteen, kansalaisaktiivismina.

Marja Jänis on kirjoittanut tällaisista järjestöistä *Kääntäjä*-lehteen (Jänis 2007). Jänis viittaa Bakeriin, jonka mukaan aktivistikääntäjät työskentelevät tekstien parissa, joita ei ilman heidän työtään olisi saatavilla vastaanottajien kielellä. Aktivismikäntäjäjärjestöt tarjoavat kääntäjille mahdollisuuden ottaa yhteiskunnallisesti kantaa esimerkiksi kapitalismia vastaan. Esimerkkejä Jäniksen mainitsemien järjestöjen toiminnasta ovat muun muassa radio-ohjelmien kääntäminen ja toimittaminen, vapaaehtoinen asioimistulkkaus, näkövammaisten opiskelijoiden tulkkausavustaminen, kansalaisjärjestöjen neuvominen kääntämisessä ja kielen monimuotoisuuden edistäminen tuottamalla

---

¹¹ Vapaaehtoisesta yhteisökääntämisestä lisää ks. esim. Fernández Costales 2012.

globalisaation vastaisia artikkeleita eri kielillä. Jäniksen mainitsemia järjestöjä ovat esimerkiksi ECOS, Babels ja TLAXCALA. (Jänis 2007, 1, 3.)

Aktivistikäntämisen ideologiassa kyseenalaistetaan kääntämisen neutraalius ja ajatellaan, että kielen avulla voidaan muuttaa maailmaa. Leticia Sánchez Balsalobre ym. kirjoittavat aktivismikäntämisestä ja kertovat, etteivät kannata sitä käsitystä, jonka mukaan kääntäjän oletetaan olevan neutraali ja etäinen välittäjä. He eivät usko, että kääntäjän ammattimaisuus horjuu, jos tämä asettuu jollekin kannalle. (Sánchez Balsalobre ym. 2010, 17.) Heidän mukaansa kääntäjillä on rooli oikeudenmukaisemman maailman rakentamisessa:

[W]e must stress the impossibility of neutrality on the part of any translator or interpreter. - - - Translators and interpreters often contribute to the reinforcement of dominant discourse and strategies which are frequently portrayed as neutral, because alternative discourses remain invisible or stigmatised. However, it is also possible - - - to contribute to the dissemination of other messages, other values and help to weave global networks that will strive for a more just world. (Sánchez Balsalobre ym. 2010, 17.)

Yhteiskunnassa tärkeänä osana on siis kääntäjä, joka vaikuttaa valinnoillaan ja käyttämällään kielellä.

Esimerkkinä kääntäjän arvojen vahvasta näkymisestä käännoistyössä toimii myös feministinen kääntäminen. Susanne de Lotbinière-Harwoodin mukaan feministisessä kääntämisessä halutaan tuoda kuulluksi juuri se, mikä on vaiennettu, eli naisen ääni (de Lotbinière-Harwood 1991, 93, 95).

Myös feministisessä kääntämisessä ajatellaan, etteivät kieli ja kääntäjä ole neutraaleja, eikä kieli ole varsinkaan sukupuolineutraalia (de Lotbinière-Harwood 1991, 94, 98, 100). Feministisen kääntämisen keinoja ovat muun muassa sukupuolen paljastavien sanojen vaihtaminen neutraaleihin tai molempien sukupuolien tuominen näkyviin esimerkiksi kirjoittamalla näkyviin molemmat pronominit kuten *he/she* (de Lotbinière-Harwood 1991, 113). Feministisessä kääntämisessä on myös luotu uudissanoja kuten sanan *history* vastakohta *herstory* tai *hystory* (kreikaksi *hyst* 'kohtu') (de Lotbinière-Harwood 1991, 119, 120). Feministikääntäjät käyttävät hyväkseen myös käännosten johdantoja, käännoskommentteja ja julkisuudessa esiintymistä ja he ovat nostaneet kääntäjän roolia esiin näkymättömyydestä ryhtymällä kirjailijoiden aktiivisiksi ja näkyviksi työkumppaneiksi (de Lotbinière-Harwood 1991, 101, 159; Koskinen 2003, 383). De Lotbinière-Harwood painottaa myös kääntäjän nimen näkymistä käännoksessa, sillä hänen mukaansa se tarkoittaa seuraavaa: "her [work] is acknowledged, that the translated text is recognized as her personal reading, her interpretation of the source text" (de Lotbinière-Harwood 1991, 153). Mielenkiintoista on se, kuinka de Lotbinière-Harwoodin sanat korostavat kääntäjän roolia myös tulkitsijana, mikä on ristiriidassa perinteisen oletuksen kanssa, että kääntäjän tulee olla neutraali ja etäällä (ks. Jones 2004, 720; Pym 2012, 67).

Toisaalta jos käänösstrategian päämääränä on naisen olemassaolon tunnustaminen ja korostaminen, eikö neutraali käänöstyyli olisi silloin epäeettistä? (Kysymys muokattu artikkelista Jones 2004, 720.)

De Lotbinière-Harwood kirjoittaa muutaman huomion myös feministisen kääntämisen etiikasta, sillä häntä itseään on syytetty ammattietiikan rikkomisesta (de Lotbinière-Harwood 1991, 101). Hänen mukaansa konteksti merkitsee paljon siinä, miten käänösstrategiansa valitsee (de Lotbinière-Harwood 1991, 153). Jos teksti vaikuttaa siltä, että feministinen ote on tärkeä ja merkityksellinen kaikille, voi se olla kannattava. Joka tapauksessa kääntäjän tulee neuvotella asiasta ja informoida toimeksiantajia käänöstyylistään ennen sopimuksen allekirjoittamista. (de Lotbinière-Harwood 1991, 154, 166.) De Lotbinière-Harwood kannattaa siis läpinäkyvyyttä. Hän kirjoittaa: ”On the one hand professional translation ethics require her 'fidelity' to the auther and the employer, on the other hand, she is personally committed to women's advancement in the world.” (de Lotbinière-Harwood 1991, 154.) Kääntäjällä on siis jälleen eri tahoja, joille olla uskollinen: kirjailija, toimeksiantaja ja tasa-arvo. De Lotbinière-Harwoodille etiikka tarkoittaa: ”knowing what you stand for, and taking the responsibility for inscribing that word-view in what you do” (de Lotbinière-Harwood 1991, 166). De Lotbinière-Harwood näkee itsensä kulttuurisena aktivistina, sillä hänelle feministinen etiikka on osallistumista yhteiskunnalliseen muutokseen (de Lotbinière-Harwood 1991, 168).

Pym viittaa feministiseen kääntämiseen ja antaa ymmärtää, että feministisellä kääntämisellä on pieni tilaus ja että feministikäntäjät eivät välttämättä ole hyvässä taloudellisessa tilanteessa, elleivät saa työhönsä tukea (Pym 2012, 35). Pymiä lukiessa herää kysymys siitä, onko kääntäjällä varaa tehdä käänöksiä, jotka ovat erilaisia kuin asiakkaiden odotus. De Lotbinière-Harwood myöntää vaikeudet, mutta halu tavoittaa lukija ajaa eteenpäin: ”Sometimes we put ourselves at emotional, professional or financial risk, yet we are moved by the desire to find - - - words that resonate with the reader's experience, whomever she may be” (de Lotbinière-Harwood 1991, 167).

Kääntämisen maailmassa on siis olemassa sellaisia kääntämisen lajeja, joiden kautta voi vaikuttaa yhteiskunnallisesti. Kieli ei ole vain neutraali työväline vaan myös maailman muuttaja.

5. Aineisto ja menetelmät

Tässä luvussa kuvaillaan kyselyn rakentaminen ja aineiston kokoaminen alaluvussa 5.1. Tämän jälkeen esitellään analyysin menetelmät ja toteutus alaluvussa 5.2.

5.1. Aineiston keruu

Koska tutkimuksen kohteena ovat arvot, jotka ovat jokaiselle henkilökohtaiset, tutkimukseen haluttiin laadullista aineistoa, jossa vastaaja saisi äänensä kuuluviin. Keruumenetelmäksi valikoitui internetlomakkeella oleva kysely, jossa oli avoimia vastauslaatikoita, ja ohjeistusteksti kehotti kirjoittamaan vapaasti parhaaksi katsomallaan tavalla (ks. liite 1).

Kyselylomakkeita käytetään kenties perinteisesti kvantitatiivisessa tutkimuksessa, mutta kun mukana on avoimia vastauslaatikoita, saadaan myös laadullista materiaalia. Tässä tutkimuksessa päädyttiin osaksi kvantitatiiviseen tutkimustapaan, sillä osassa kysymyksiä oli myös rasti ruutuun -vaihtoehtoja, joiden jälkeen pystyi tarkentamaan vastausta avoimeen vastauslaatikkoon. KvaliMOTV – verkkojulkaisun mukaan laadullisen aineiston käyttäminen ei sulje pois määrällisyyttä ja molemmat voivat olla mukana niin kvalitatiivisessa kuin kvantitatiivisessäkin tutkimuksessa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Kvantitatiivisuus otettiin mukaan muun muassa siksi, että vaihtoehtokysymyksillä oli helppo kartoittaa, kuinka monella vastaajalla oli ollut kysymyksen kuvailemia tilanteita työurallaan, sen sijaan että nämä tiedot olisi poiminut avoimista vastauksista.

5.1.1. Kysely ja vastaajat

Kysely jaettiin kolmeen osioon, joita edelsi vastaajan taustatiedot -osio. Ensimmäisessä osassa kysyttiin vastaajien kohtaamista tekstinsisäisistä ja tekstinulkoisista ristiriidoista. Lisäksi kysyttiin, kuinka usein ristiriitoja kohtaa ja mistä apu löytyy. Ensimmäisessä osiossa tehtiin siis ero *käännöksen sisällön* ristiriitojen ja *käännöstoiminnan* ristiriitojen välille, joista ensimmäinen viittaa tekstinsisäisiin ja jälkimmäinen tekstinulkoisiin ristiriitoihin. Syynä tähän jakoon oli viime vuosina pinnalla ollut keskustelu kääntäjien, varsinkin av-kääntäjien, palkkioiden ja oikeuksien polkemisesta ja alan epäarvostuksesta. Jos kyselyssä olisi ollut vain yksi kysymys arvojen ristiriidasta, olisivat vastaukset saattaneet keskittyä alan epäkohtiin ja siten enemmän ammattietiikan puolelle kuin henkilökohtaisten arvojen ristiriitoihin, mikä on tutkimuksen pääaihe. Tästä syystä käännöstoimintaa käsitellyt kysymys 1b käydäänkin analyysissä läpi hyvin lyhyesti. Tällä ei kuitenkaan tarkoiteta sitä, etteivätkö ammattieettiset arvot, kuten solidaarisuus muita kääntäjiä kohtaan, voisi olla myös henkilökohtaisia arvoja.

Toisessa osiossa kysyttiin arvojen vaikutuksesta: Ovatko kääntäjän arvot vaikuttaneet työhön, töiden hakemiseen, kieltäytymiseen tai vähäisellä korvauksella kääntämiseen? Lisäksi kysyttiin, onko kääntäjä ottanut vastaan arvojensa vastaisia toimeksiantoja. Kyselyn kolmannessa osiossa kysyttiin, onko kääntäjällä varaa valikoida toimeksiantoja, ja lisäksi pyydettiin vastaajien mielipiteitä kääntäjän objektiivisuuteen ja etiikkaan.

Kyselyn kysymysten taustalla oli erityisesti Jonesin artikkeli, joka alun perinkin ohjasi tutkimuskysymyksen valintaan (Jones 2004). Kyselyn rakennetta ohjasi Jonesin viittaus siihen, kuinka ristiriidan edessä kääntäjä ymmärtää sellaisia ideologisia ja eettisiä asioita, jotka ilman ristiriitaa saattaisivat jäädä huomaamatta (Jones 2004, 722). Ajatus oli, että kun vastaaja aloittaa pohdinnan konkreettisista ristiriitatilanteistaan, olisi hänen kenties ensimmäisen osion jälkeen helpompi vastata lopun kysymyksiin.

Kyselyn linkki lähetettiin saateviestin kera Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton (SKTL) toimistoon, josta se ystävällisesti välitettiin kolmen SKTL:n jaoston sähköpostilistalle. Koska kysely haluttiin suunnata tekstiä käsitteleville kääntäjille, linkki lähetettiin jaostoille I–III eli kirjallisuuden kääntäjille, asiategstien kääntäjille ja av-kääntäjille (Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto 2011). Jaostojen lisäksi linkki lähetettiin myös kahdelle kääntäjälle, jotka eivät ole jaostojen sähköpostilistoilla, mutta olivat halukkaita vastaamaan kyselyyn. Kyselylinkki oli auki kaksi viikkoa ja vastauksia kertyi 61 kappaletta. Vastaajajoukon tarkempi esittely löytyy luvusta 6.

5.1.2. Määritteistä

Kyselyn sanavalintoja pohdittaessa eräs mutkikkaimmista ongelmista oli se, kuinka pitää käsite *etiikka* tarpeeksi laajana ja joustavana, jotta kääntäjien erilaiset käsitykset etiikasta mahtuvat sen alle. Mutta toisaalta ongelmana oli se, kuinka pitää kysely niin konkreettisena, että vastaajille olisi helppo vastata siihen arvioiden oman etiikkansa ja työnsä yhteyttä. Osaksi tästä syystä kyselyssä käytettiin käsitettä *arvot*. Arvot kuuluvat etiikkaan ja ovat konkreettisempia ymmärtää kuin käsite etiikka. Tätä valintaa tuki toki myös se, että tutkimuskysymys käsittelee nimenomaan arvoja.

Vaikka käsitteellä arvot oli päästy lähemmäs kyselyn helpompaa vastattavuutta, oli ongelmana edelleen arvon määrittely, sillä vastaajien haluttiin ajattelevan koko arvotasojen skaalaa (ks. 2.2.). Kyselyn ohjeistustekstissä käytettiin seuraavaa määrittelyä: ”Arvoilla tässä tutkimuksessa viitataan laajasti niihin asioihin, jotka ihminen tuntee tärkeiksi ja jotka ohjaavat hänen elämäänsä. Arvon voi ajatella käytännön tason arvona tai mielipiteenä (esim. lasten liikuntaharrastukset tärkeitä) tai abstraktimpana arvona (esim. oikeudenmukaisuus).” (Ks. liite 1.) Itse kyselyssä käytettiin kahta

eri tason termiä: *mielipide* ja *arvo*. Tämä siitä syystä, että mielipidetaso on vielä lähempänä pintaa ja konkreettisempi kuin arvotaso.

5.2. Menetelmät ja analyysin toteutus

Koska aineisto oli (määrällisistä piirteistään huolimatta) laadullista, analyysin menetelmä tuli laadullisen tutkimuksen puolelta. Ajatuksena oli etsiä vastauksia teemoittelulla. Teemoittelussa on tarkoitus nostaa aineistosta tutkimusongelmaa valaisevia teemoja (Eskola & Suoranta 1998, 175). Usein teemat eli keskeiset aiheet muodostetaan aineistolähtöisesti, mutta myös teorialähtöisyys eli teemojen muodostaminen viitekehyksen tai teorian mukaan on mahdollista (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Tässä tutkimuksessa lähdettiin liikkeelle teoriapohjaisesti sikäli, että pohjana oli Jonesin artikkeli, jossa on havainnollistavia seikkoja kääntäjän työn ja etiikan yhtymäkohdista. Alla on hahmotelma niistä Jonesin artikkelista nousseista teemoista ja kysymyksistä, joiden avulla kyselyä rakennettiin.¹² Suluissa oleva numero on viittaus kyselyn sellaiseen kysymykseen, jonka alla teeman ajateltiin mahdollisesti nousevan.

- **ristiriitojen luonne:** Millaisia ristiriitoja kääntäjillä on ollut? (1a–b) (ks. esim. Jones 2004, 718–720)
- **vastuu ja uskollisuus:** Kertovatko vastaukset siitä, mille kääntäjä on uskollinen tai minkä hän tuntee olevan vastuunsa ja mihin vastuu kohdistuu? Löytyykö vastauksista tilanteita, joissa vastuu eri tahoille on ollut ristiriidassa? (2a, 2c, 3a–c) (ks. esim. Jones 2004, 716–717, 725)
- **vaikuttaminen:** Tunteeko kääntäjä olevansa jonkin asian peräänkuuluttaja (esim. feminismin) tai onko kääntäjällä käänösstrategioita, jotka tukevat jonkin asian edustamista/edistämistä? Näkyykö aktivismi tai vapaaehtoistyö? (2a, 2b, 2e, 3c) (ks. esim. Jones 2004, 716–718)
- **tietoisuus arvoista:** Näkyykö vastauksissa se, kuinka kääntäjän on täytynyt ristiriitatilanteessa päättää puolensa? Onko kääntäjä töitä vastaanottaessaan tietoinen omasta puolueellisuudestaan? (1a–b, 2c–d) (ks. esim. Jones 2004, 722–723)
- **valta:** Näkyykö vastauksissa kääntäjän autonomiaa ja valtaa tehdä ratkaisuja? Millaisissa tapauksissa? Miten autonomia liittyy arvoilla vaikuttamiseen? (2a) (ks. esim. Jones 2004, 723)
- **kääntäjän neutraalisuus:** Millaiset ajatukset vastaajilla on objektiivisuudesta? (3b) (ks. esim. Jones 2004, 724)
- **hyvä etiikka:** Millainen on eettisesti hyvä kääntäjä? (3c) (ks. esim. Jones 2004, 724–725)

Tämän lisäksi ajatuksena oli kerätä muita toistuvia teemoja matriisien avulla, mikäli muita teemoja löytyisi. Analyysin aikana kävi kuitenkin ilmi, että koska kysely oli jo rakennettu teemoittelun varaan (ks. yllä), teemamatriisit tuntuivat lopulta turhilta. Vastaukset nimittäin käsittelivät useimmiten vain kysyttävää asiaa. Siellä täällä vastauksissa oli linkittymistä ja siinä matriisit auttoivat. Mutta lopulta

---

¹² Teemat ovat tässä eri järjestyksessä, kuin miten ne lopullisessa kyselyssä olivat. Katso kyselyn kysymysten järjestyksen liitteestä 1.

ne jäivät taka-alalle, ja analyysissa oli selvempi keskittyä kysymys kysymykseltä (ja siten aihe aiheelta) analysointiin. Analyysi (luku 6) siis etenee jotenkin kyselyn kysymysten järjestyksessä: ristiriidat, arvot sekä vastaajien mielipiteet objektiivisuudesta ja etiikasta (ks. liite 1.).

Analyysitapa on deskriptiivinen: esimerkiksi ristiriita-kohdassa eritellään, millaisia erilaisia tapauksia vastaajat ovat kohdanneet ja millaisin eri tavoin he ovat ristiriitoja ratkaisseet. Vastauksia olisi ollut hedelmällistä tutkia myös diskurssianalyysin kannalta, sillä useassa vastauksessa sanat tai välimerkit, erityisesti huutomerkki, paljastavat lisää vastaajan mielipiteestä. Kuitenkin muutamaa lyhyttä pohdintaa lukuun ottamatta diskurssianalyysi ei mahtunut mukaan.

Koska tässä tutkimuksessa on myös kvantitatiivinen ulottuvuus, vastauksia on lähestytty myös laskelmallisella otteella. Laadulliseenkin aineistoon pääsee joskus helpommin kiinni laskemisella kuin vain pelkällä lukemisella ja laskeminen antaa tutkijalle varmuuden siitä, etteivät tuloksina esitetyt päätelmät perustu liian kevyeen päättelyyn (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006). Vaihtoehtokysymysten kohdalla analyysin selkeyttä lisää se, että niiden vastaajajoukko on kaikki 61 vastaajaa, sillä ne olivat pakollisia kysymyksiä. Avoimissa vastauslaatikoissa vastaajamäärät vaihtelivat kysymyksen mukaan, sillä ne eivät olleet pakollisia kysymyksiä.

Myös avoimia vastauksia on lähestytty hieman kvantitatiivisesti, sillä niistä on laskettu, kuinka monta vastaajaa toi tietyn asian esille. Välillä vastausten tulkinta on ollut vaikeaa ja tästä syystä jokin luku on voitu esittää fraasilla ”ainakin X vastaajaa”, mikä tarkoittaa, että se määrä vastaajista on tuonut asian selvästi esille. Näiden lisäksi saattoi olla vastauksia, joista pystyi rivien välistä tulkitsemaan samaa teemaa, mutta näitä ei ole lukemiin otettu mukaan, koska asiaa ei ollut selvästi sanallistettu näissä vastauksissa. Laskelmissa on käytetty mittarina *vastaajaa* eikä *vastausta*, sillä sama vastaaja saattoi tuoda tietyn asian ilmi monessa vastauksessa. Analyysissa vastaajiin viitataan koodilla, jossa näkyy ensin kysymyksen numero ja sitten vastaajan järjestysnumero. Esimerkiksi ”1a:30” tarkoittaa, että kyseessä on kysymys 1a ja aineiston 30. vastaaja.

Kuten sanottua aineisto käsitellään analyysissa kysymys kysymykseltä, käytännössä aihe aiheelta. Vaihtoehtoisesti olisi voitu valita monia muitakin analyysireittejä kuten keskittyä tarkastelemaan yksittäisten kääntäjien vastauksista nousevia kääntäjäkuvia tai painottaa eri aineistolajien kääntäjien (av, asiateksti, kirjallisuus) vastauksia ryhmittäin. Näitä reittejä ei kuitenkaan valittu siksi, että aineisto ei ollut tasaista: Vastaajat eivät kommentoineet kaikkiin kysymyksiin ja eri aineistolajien edustajia oli hyvin eri määrät. Lisäksi aineistolajien erot olivat loppujen lopuksi pieniä. Analyysissa tarkastellaan kääntäjiä aineistolajeittain vain silloin, kun se osoittautui jollain tavalla merkittäväksi.

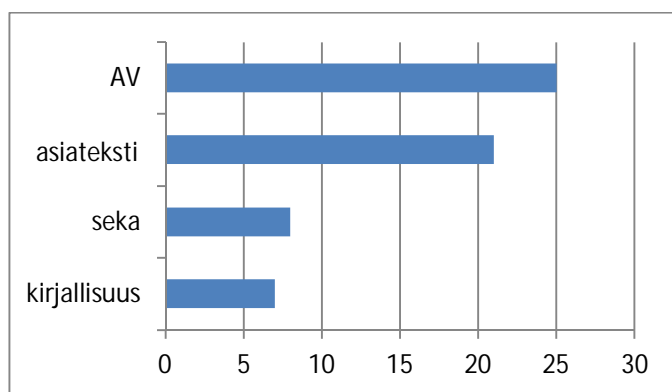
6. Analyysi

Tässä luvussa esitellään ensin vastaajaryhmä kyselyn taustatietojen perusteella alaluvussa 6.1. Tämän jälkeen seuraa aineiston analyysi kolmessa alaluvussa: ristiriidat ja ratkaisukeinot (6.2.), arvot (6.3.) ja vastaajien mielipiteitä objektiivisuudesta ja etiikasta (6.4.).

6.1. Vastaajaryhmän esittely

Kyselyyn vastasi 61 kääntäjää. Näistä suurin osa oli verokortilla tai omalla toiminimellä kääntäviä¹³ ja lisäksi oli viisi inhouse-kääntäjää. Kokoaikaisiksi kääntäjiksi itsensä merkitsi 32 vastaajaa ja osa-aikaiseksi 10. Loput vastaajista eivät kommentoineet työnsä kokoaikaisuutta. Osa vastaajista kertoi tekevänsä kääntäjän työn lisäksi muutakin. Aineistosta löytyi muun muassa tiedottaja, tulkki, kustantaja, sarjakuva-agentti ja tapahtumajärjestäjä.

Vastaajat työskentelivät moninaisen materiaalikirjon kanssa. Vastaajien eniten työstämä materiaali oli av-käännökset, jonka 25 vastaajaa oli merkinnyt työalueekseen. Lähes yhtä suuri ryhmä, 21 kääntäjää, työskenteli asiatekstien¹⁴ parissa. Seitsemän kääntäjää kertoi kääntävänsä kirjallisuutta ja vastauksissa mainittiin kaunokirjallisuus, tietokirjallisuus sekä sarjakuvat. Kahdeksan kääntäjää kertoi päämateriaaliksensa yhdistelmän edellisistä materiaaleista ja heidät on laskettu alla olevaan kaavioon seka-ryhmänä. Näistä seitsemän mainitsi kääntävänsä audiovisuaalista materiaalia, kuusi asiatekstejä ja kolme kirjallisuutta.

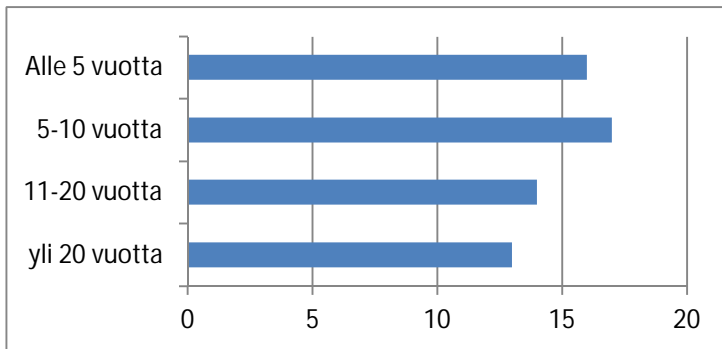
Kaavio 2. Vastaukset kysymykseen ”Millaisen materiaalin kanssa työskentelet eniten?”

¹³ Kyselyn taustatiedoissa oli huonosti muotoiltu vaihtoehdoksi vain freelancer ilman tarkennusta siitä, millainen freelancer. Vaikka osa olikin tarkentanut olevansa joko verokortti-freelancer tai yrittäjä omalla toiminimellä, oli vaikea arvioida, kuinka paljon kummankin freelance-tyypin edustajia aineistossa oli.

¹⁴ Asiatekstikääntäjiksi on tässä laskettu myös lehtitekstikääntäjät.

Vastaajien työkokemuksen keskiarvo oli noin kaksitoista ja puoli vuotta. Alle viisi vuotta kääntäjänä toimineita oli 16 vastaajaa, 5–10 vuotta alalle olleita oli 17 kappaletta ja 11–20 vuotta alalla olleita oli 14 vastaajaa. Yli kaksikymmentä vuotta alalle olleita oli 13 kappaletta. Aineiston pisin työura oli 32 vuotta ja lyhin puoli vuotta. Yksi vastaaja ei vastannut.

Kaavio 3. Vastaukset kysymykseen ”Kuinka kauan olet toiminut kääntäjänä?”

Vastaajista 53 ilmoitti kouluttautuneensa kääntäjäksi, olleensa käännöskursseilla tai opiskelleensa kieliä. Näistä 28 täsmensi joko opiskelleensa pääaineenaan käännöstiedettä tai käyneensä diplomikielenkääntäjän koulutuksen. Kahdeksan kääntäjää kertoi, ettei heillä ole käännösalan koulutusta, eivätkä mainitse, onko heillä muun alan koulutusta. Näistä kahdeksasta kolme oli ollut alalla yli kaksikymmentä vuotta. Eräs vastaaja huomautti taustatiedoissa, ettei hän opiskellessaan 1970-luvulla voinut yliopistossa opiskella vielä käännöstiedettä vaan filologiassa oli mukana käännöskursseja (vastaaja 54).

6.2. Ristiriidat ja ratkaisukeinot

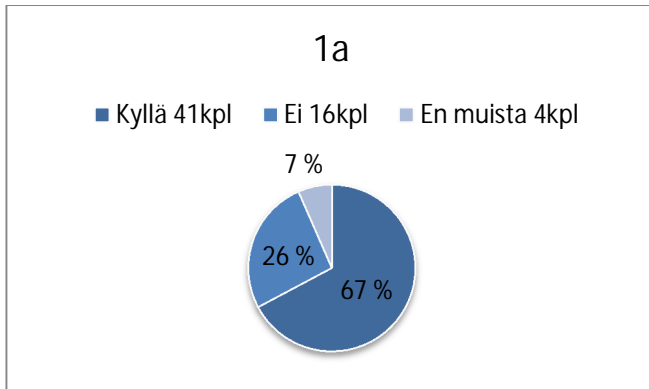
Tässä alaluvussa käydään läpi eettisiä ristiriitoja, joita kääntäjät ovat kohdanneet työssään. Ensin (alaluvuissa 6.2.1.–6.2.2.) katsotaan tekstin sisäisiä ristiriitoja: Mistä ne ovat syntyneet ja miten vastaajat ovat niitä ratkaisseet? Ensisijaisina lähteinä ovat kysymysten 1a ja 2d vastaukset¹⁵, mutta aineistoa kertyi myös muiden kysymysten vastauksista (ks. liite 1). Seuraavaksi pohditaan kieltäytymistä (alaluku 6.2.3.). Tämän jälkeen katsotaan lyhyesti ristiriitoja, jotka syntyvät tekstin ulkopuolella, sekä näiden ratkaisukeinoja (alaluku 6.2.4.). Lyhyesti siksi, että nämä ristiriidat kohdistuvat pitkälti ammattietiikan alueelle ja koskettavat koko ammattialan ongelmia, jotka on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Tämän osion pääsääntöisenä lähteenä on kysymys 2b. Viimeiseksi

¹⁵ Toisen osion kysymyksen 2d olen käsitellyt ensimmäisen osion kanssa, koska se oli loppujen lopuksi hyvin samantyylinen kuin ensimmäinen kysymys. Tämä hämmensi myös useita vastaajia. Kysymyksen 2d oli tarkoitus kysyä, ovatko kääntäjät *tietoisesti* hyväksyneet ja tehneet arvojensa vastaisia käännöksiä, mutta kysymyksen muotoilu ei ollut onnistunut.

käsitellään sitä, mistä vastaajat hakevat apua eettisissä ongelmissa (alaluku 6.2.5.), sekä sitä, kuinka usein ristiriitoja esiintyy (alaluku 6.2.6).

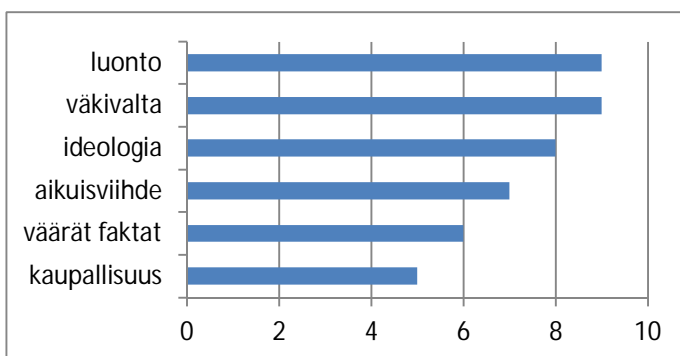
6.2.1. Tekstinsisäiset ristiriidat

Vaihtoehtokysymyksen vastausten perusteella on selvää, että suurin osa, 67 prosenttia, oli kohdannut käännösten sisällössä jotain sellaista, joka oli aiheuttanut ristiriidan omien arvojen tai mielipiteiden kanssa. Noin neljännes ei ollut kohdannut ristiriitoja käännöstyössä.

Kaavio 4. Vastaukset kysymykseen 1a: Oletko kohdannut käännösten sisällössä jotain sellaista, joka on aiheuttanut arvojesi tai mielipiteidesi kanssa ristiriidan?

Kysymyksen 1a avoimeen laatikkoon vastasi 42 kääntäjää. Avoimeen vastauslaatikkoon oli osa vastaajista kirjoittanut yleisesti siitä, millaiset aiheet ovat olleet ongelmallisia, ja osa oli kertonut tarkan esimerkkitapauksen uransa ajalta. Syyt mielipide- tai arvoriistiriitoihin olivat moninaiset. Toistuviksi syiksi nousivat seuraavat: luontoon kohdistuva julmuus, väkivalta, ideologia, aikuisviihde, väärät faktat ja kaupallisuus.¹⁶ Seuraavaksi syyt käydään läpi hyvin lyhyesti, sillä monesta esitetään tarkempi esimerkki ratkaisu-kohdassa (6.2.2.).

Kaavio 5. Syitä ristiriitoihin.

¹⁶ Taulukkoon on laskettu kääntäjien kohtaamat ristiriidat, joiden syyn he nimesivät tarkasti. Lukuihin ei ole otettu mukaan aiheita, joita kääntäjät nimesivät mahdollisina ristiriidan aiheuttajina.

Eniten ristiriitoja olivat tuottaneet julmuudet luontoa tai ihmistä kohtaan. Luontoon ja erityisesti eläimiin kohdistuva väärinkäyttö tai raakuus esiintyi yhdeksän henkilön vastauksessa. Kääntäjiä olivat häirinneet eritoten käännösmateriaali, jossa eläimiä tapetaan. Myös maatalouteen liittyvien tosiasioiden vääristely häiritsi kääntäjiä ja niin teki myös tapa puhua eläimistä. ”Ruoka- ja luonto-ohjelmissa eläimistä puhutaan välillä sellaisella diskurssilla, että eläimet ovat joko tuotteita tai jollakin muulla tavalla pelkkiä ihmisten hyödykkeitä”, kertoo eräs vastaaja (1a:50).

Myös ihmisiin kohdistuva väkivalta esiintyi paljon vastauksissa. Tähän ryhmään laskettiin väkivalta, aseet, tappaminen ja rasismi. Yhdeksän vastaajaa otti aiheen esille. Osa vastaajista ei esimerkiksi halua kääntää metsästys- ja aseohjelmia.

Kahdeksan vastaajaa mainitsi ideologiaa tavalla tai toisella käsittelevät syyt. Tähän ryhmään laskettiin kuuluvaksi muun muassa politiikka ja uskonto. Esimerkiksi poliittisen ristiriidan aiheutti eräälle se, että hän oli Euroopan komissiossa harjoittelussa, vaikkei ollut täysin varma, mitä mieltä oli koko Euroopan unionista (1a:60). Neljä tämän ryhmän vastaajista otti esille uskonnon. Syyt vaihtelivat: Yksi oli uskonnollinen eikä siksi halunnut kääntää mustaan magiaan liittyvää tekstiä (1a:8). Toinen taas kertoi olevansa huonojen kokemustensa takia allerginen uskonnolle ja karttaa kaikki sitä käsittelevät tv-ohjelmat (1d:45).

Aikuisviihteen alle laskettiin seksi ja pelisivustot. Tämän syyn toi ilmi seitsemän vastaajaa. Esimerkiksi eräs nimesi ristiriidan aiheuttajaksi kaunokirjallisuuden roisit seksikohtaukset (1a:4).

Kuusi vastaajaa toi ilmi tosiasioiden vääristelyn, muutama näistä antoi esimerkkinä jo mainitun luonnonsuojelun. Eräs kääntäjä esimerkiksi kritisoi käänöksessä ollutta turpeen ekologisuuden hehkutusta, joka hänen mukaansa nykytiedon valossa on virheellistä (1a:26).

Kaupallisuuden ja markkinoinnin mainitsi viisi kääntäjää. Kääntäjät olivat kokeneet ongelmallisena varsinkin epärehellisen tai vääristelevän markkinoinnin. Eräs kertoi kääntäneensä markkinointimateriaalia, jossa tuotetta myyville tahoille annettiin vinkkejä, kuinka hyväksikäyttää ihmisten hädänalaista tilaa tuotteen myymisessä (1a:21).

Näiden lisäksi aineistosta nousi myös muita syitä, joita ei kaavioon laitettu. Ristiriitoja olivat aiheuttaneet esimerkiksi mielipide-erot alkutekstin kanssa, alkutekstissä oleva kiroilu (tämän mainitsi kolme vastaajaa), tupakointia edistävä alkuteksti, sukupuoliäpätasa-arvoistava kieli ja epärehellisin keinoin hankittu lähdemateriaali.

Moni edellä esitetyistä esimerkeistä koski kirjallisuutta tai av-kääntämisen materiaaleja. Lienee hyvä huomioda, että se, millaista materiaalia kääntää, voi vaikuttaa siihen, millaisia ristiriitoja kohtaa. Olisi houkuttelevaa spekuloida, että asiatekstikäntäjät saattavat kohdata vähemmän arvopohjaisia ristiriitoja kuin toiset – ainakin jos he käsittelevät asiallisella linjalla pysyviä tekstejä kuten juridisia tai tieteellisiä tekstejä. Eräs pohti, ettei hänen ole tarvinnut kieltäytyä toimeksiannoista, sillä asiatekstit pysyvät usein neutraaleina ja juridisista teksteistä tehdään virallinen käänös, jossa käännetään ehdottomasti vain se, mitä tekstissä lukee (2c:10). Eräs toinen lisäksi ajatteli, että tekstin asiatyylillä saattaa helpottaa vaikean tekstin työstämistä (1b:15). Lienee selvää se, kuten Susiluotokin ottaa esille, että erilaiset materiaalit käännetään eri tavalla (Susiluoto 1997, 136). Näin ollen myös ongelmat voivat olla eriluonteisia. Tarkasteltaessa miten eri materiaalien kääntäjät vastasivat kysymykseen 1a, suurin ryhmä ei-vastauksen antaneista olivat juuri asiatekstikäntäjät: 33 prosenttia aineiston asiatekstikäntäjistä ei ollut kohdannut ristiriitoja. Mutta toisaalta suurin osa asiatekstikäntäjistäkin, 62 prosenttia, oli kohdannut ristiriitoja. Muutenkin eri materiaalityyppien väliset prosentuaaliset erot kyllä- ja ei-vastauksissa ovat suhteellisen tasaisia (ks. kaavio 6). Johtopäätöksiä eri aineistolajien ristiriitatendenssistä on tältä pohjalta vaikea vetää.

1a.	kyllä	ei	en muista
AV	17 kpl = 68 %	6 kpl = 24 %	2 kpl = 8 %
kirjallisuus	5 kpl = 71 %	2 kpl = 29 %	0
asiatekstit	13 kpl = 62 %	7 kpl = 33 %	1 kpl = 5 %
seka	6 kpl = 75 %	2 kpl = 25 %	0

Kaavio 6. Eri materiaalien kääntäjien vastaukset kysymykseen 1a: Oletko kohdannut käänösten sisällössä jotain sellaista, joka on aiheuttanut arvojesi tai mielipiteidesi kanssa ristiriidan?

Yhteenvedon voitaisiin sanoa, että vastauksista nousi moninaisia syitä ristiriitoihin, joista selvästi suurin oli eläimiin ja ihmisiin kohdistuva väkivalta. Muutama vastaaja pohti eri aineistolajien kääntäjien todennäköisyyttä kohdata ristiriitoja, mutta tämän tutkimuksen aineiston perusteella on asiaa vaikea arvioida.

6.2.2. Vastauksista nousseita ratkaisukeinoja

Jos ratkaisukeinoksi laskee sen, ettei kääntäjä välitä ristiriidoista, on se kysymyksen 1a avoimen laatikon vastausten mukaan käytetyin keino. Seikan nosti tavalla tai toisella esille yksitoista vastaajaa. Monilla näkyi vastauksissaan ajatus siitä, että kääntäjän tehtävä on olla kanava alkutekstin alkuperäisille ajatuksille. Tämä ajatus sisältää sen, ettei kääntäjän ole tarkoitus puuttua kirjoittajan ja tekstin sanomaan. Ajatuksen voi sovittaa Chestermanin erittelemistä etiikan malleista representaation alle, jonka mukaan käänöksen tarkoitus on esittää alkuteksti ja kirjoittajan aikomus tarkasti.

Toisaalta se sopii myös palvelumalliin, jossa korostuu lojaalius asiakkaalle ja alkutekstin kirjoittajalle (Chesterman 2001, 139–140). Voitaisiin spekuloida, että tällainen suhtautuminen työhön auttaa etäännyttämään henkilökohtaisen persoonansa mahdollisista ristiriidoista.

Selkeämpi ristiriidan ratkaisukeino on kieltäytyminen, jonka kysymyksen 1a alla mainitsi ainakin viisi vastaaja. Katsottaessa koko aineistoa kieltäytyminen nousee erittäin paljon esille ja se mainitaan eniten keinoksi, jolla kääntäjä voi ohjailla työtänsä. Kieltäytymistä tarkastellaan lähemmin omassa alaluvussa 6.2.3. Seuraavaksi käsitellään muita ratkaisukeinoja.

Eräs ratkaisukeino on yhteyden ottaminen toimeksiantajaan. Kun kääntäjä kohtaa käänöksessään sellaisen aiheen, jota hän ei halua tehdä, voi hän kertoa tästä toimeksiantajalle. Osa vastaajista kertoikin, että tehtyään epämiellyttävän käänöksen, ottivat he työnantajaan yhteyttä ja kertoivat, etteivät enää halua tehdä samankaltaisia käänöksiä. Tämä onnistunee, jos toimeksiantaja on suhteellisen vakituinen. Esimerkiksi eräs kertoi järkyttyneensä syvästi luontodokumentista, jossa haita pyydystettiin ja tapettiin huvin vuoksi (1a:19). Hän ilmoitti työn jälkeen toimeksiantajalle, ettei ota enää vastaan käänöksiä, joissa rääkätään tai tapetaan eläimiä. Osa vastaajista puolestaan oli päättänyt välttelevänsä tietynlaisia töitä tai tiettyjä asiakkaita. Tällaisia, joko toimeksiantajille ilmoittaneita tai tiettyjä aiheita tai asiakkaita vältteleviä, oli aineistossa noin kahdeksan.

Yhdeksi ratkaisukeinoksi nousi tekstin pehmentäminen tai sanavalintojen lieventäminen. Ainakin seitsemän otti asian esille vastauksissaan. Eräs epäili, että lieventämistä tulee tehtyä työssä myös huomaamattomasti (3b:26). Tämä on hyvä huomio, sillä sanoja valitessaan kääntäjää voi ohjata ajatus siitä, mikä kuulostaa parhaalta. Voitaisiin pohtia sitä, ovatko hyvältä kuulostavat sanat usein myös niitä, jotka kuulostavat kiltiltä. Eräs kaunokirjallisuuden kääntäjä kertoi, että kirjallisuudessa tulee vastaan muun muassa erotiikkaa ja rasismia, ja hän pehmentää käänökseen kaikkia sellaisia tapauksia (1a:4). Vastaus paljastaa, että kääntäjä on siis tietoisesti päättänyt tekevänsä niin ja siitä on muodostunut hänelle eräänlainen käänösstrategia.

Myös tekstin pehmentäminen poistamalla jotain voi kääntäjän mielestä olla perusteltu vaihtoehto joissain tapauksissa. Eräs vastaaja kertoi pehmentäneensä vitsiä poistamalla siitä raa'an väkivallan yksityiskohtaisen kuvailun (1a:47). Sille ei hänen mukaansa ollut kontekstissa perusteluja ja hän keskittyi parantamaan itse vitsiä. Kyseinen henkilö perusteli päätöstään sillä, että väkivallan esittäminen huvittavana on huonoa huumoria. Tämä osoittaa sen, kuinka kääntäjä arvioi kääntämäänsä materiaalia ja perustaa päätöksensä arviolle. Toisaalta kääntäjän ammattitaitoon

voitaisiin katsoa kuuluvan juuri olennaisen sanoman löytäminen ja tämä kääntäjä oli tullut lopputulokseen, ettei raaka väkivalta ollut olennaisin osa vitsiä.

Tekstin pehmentämiseen liittyy myös aiemmin kuvailtu tapaus malliohjelman kääntämisestä, jossa kääntäjän uskollisuus kallistui kohdeyleisölle niin, että hän päätyi muuttamaan tekstiä (1a:50) (ks. 4.5.). Tämä kääntäjä kertoi lieventäneensä ohjelmassa kohtaa, jossa normaalikokoista tyttöä käsketään laihduttamaan. Kääntäjä kertoi motiivikseen sen, ettei halunnut teinien ahdistuvan kuten hän itse teininä ahdistui. Kääntäjän peruste lievennykselle löytyi siis omakohtaisesta kokemuksesta ja kääntäjä selvästi kokee vastuuta katsojakunnalle (tai pikemminkin katsojakunnasta). Hän päätyi käännöksessään muuttamaan kohdan niin, että se viittaa yleisesti terveyteen: ”kunnosta on hyvä pitää huolta” (1a:50). Kääntäjä pehmensi tekstiä korvaamalla ongelmalliset sanat vähemmän ongelmallisilla. Kääntäjän ratkaisusta näkyy se, ettei tuolla hetkellä kääntäjän ensisijainen rooli ollut vain olla käännöksen kanava, vaan myös jotain muuta, kenties nuorten itsetunnon suojelija.

Kääntäjä voi myös kokea, että hänen tulee ravistella kohdeyleisöä huomaamaan epäkohtia. Kolmisen kääntäjää nosti esille sen, kuinka alkutekstissä on yritetty kaunistella asioita epätotuudenmukaisesti. Pari kääntäjää mainitsi nimenomaan maatalous- ja luontoaiheiset alkutekstit. Eräs kääntäjä kertoi päätyneensä karsimaan kaunistelut pois. Hänen esimerkissään alkutekstissä sanottiin ”chickens are harvested” ja hän käänsi asian suoremmin: ”kanat teurastetaan” (1a:50). Kääntäjä siis päätti tehdä käännöksen kieltä karummaksi. Tällainen vaihtoehto osoittaa paljon siitä, kuinka kääntäjä pohtii maailmaa ja tulkitsee, mikä on oikein ja väärin. Tässä tapauksessa kääntäjä halusi sanavalinnoillaan tuoda käännöstä lähemmäksi totuutta ja kääntäjän lojaalius kallistui totuudenmukaisuudelle, ja kenties eläintensuojelulle. Kääntäjä kommentoi päätöstään: ”En halua tehdä työtä, joka tekee maailmasta pahemman paikan.” Hänen ratkaisunsa perustui siis selvästi henkilökohtaiseen ajatukseen siitä, millainen maailma olisi parempi paikka. Toisaalta voisi argumentoida, että totuuskin on tulkinnallinen seikka, ja pohtia, onko kääntäjän vastuu tuoda totuus julki. Tämä kääntäjä koki tuon vastuun harteillaan ja toimi sen mukaan.

Edellä mainittujen ratkaisukeinojen lisäksi löytyi myös muita keinoja. Kyseiset neuvot on poimittu aineiston yksittäisistä vastauksista, mutta se ei tarkoita, etteikö niitä käytettäisi yleisemmin. Yksi vastauksissa mainittu keino oli käännöskommentin kirjoittaminen. Käännöskommentin avulla kääntäjä voi perustella asiakkaalle valintansa. Se auttane myös pohtimaan kriittisesti sitä, miltä pohjalta on valintansa tehnyt. Eräs tämän ratkaisukeinon valinnut kääntäjä kertoi kääntäneensä asiatekstejä, jotka saattoivat sisältää törkeää, jopa väkivaltaista tekstiä (1a:42). Tällöin hän saattoi kirjoittaa mukaan käännöskommentin selvityksenä tekemistään ratkaisuisista. Koska hän ei tiennyt

käännöksen tulevaa käyttötapaa, käänsi hän tekstit mahdollisimman neutraalisti ja alkutekstille uskollisesti. Kääntäjä kertoi, että teksteissä oli pahimmillaan diplomaattisen selkkauksen ainekset. Tästä nousee ajatus siitä, onko kääntäjä vastuussa toimeksiannon jälkeen siitä, mitä seurauksia käännöksellä on. On vaikea väittää, että kääntäjä olisi kaikesta vastuussa. Mutta toisaalta: Miksi kääntäjä ei yrittäisi jotenkin selvittää tilannetta, jos hän näkee siihen mahdollisuuden, esimerkiksi käännöskommentin avulla?

Myös muunlainen yhteydenotto toimeksiantajaan on keino, jota kääntäjät saattavat käyttää. Vastauksissa eräs kertoi kääntäneensä tv-ohjelman, joka kertoi ihmisten kyseenalaisista suhteista lemmikkeihinsä (1a:51). Kääntäjä käänsi ohjelman mutta informoi sen jälkeen tv-kanavaa ohjelman todellisesta luonteesta ja kehotti kanavaa miettimään ohjelman katseluaikaa. Eräs toinen vastaaja käänsi Itämeren tilaa koskevaa aineistoa, jossa väitettiin, etteivät öljytankkerit vaaranna meren tilaa (1a:54). Hän käänsi materiaalin, koska oli siihen jo lupautunut, mutta huomautti sitten toimeksiantajalle, että kyseinen väite vaatisi lisäperusteluja.

Joskus kääntäjän kokema ristiriita leviää koskettamaan myös kääntäjän vapaa-aikaa. Eräs mielenkiintoinen vastaus oli tapaus epärehellisestä mainosmateriaalista, jossa annettiin vinkkejä ihmisten hädänalaisen tilan hyväksikäyttöön ja uskoteltiin tuotteesta epärealistia ominaisuuksia (1a:21). Kääntäjä kirjoitti, ettei hän omasta mielestään ratkaissut ristiriitaa, sillä hän käänsi tekstin normaalisti. Hän päätti kuitenkin olla ottamatta kyseiseltä asiakkaalta enää töitä vastaan ja alkoi boikotoida sitä myös vapaa-ajallaan siten, ettei enää ostanut yrityksen tuotteita.

Työn ristiriitojen stressaavuudessa voi yrittää motivoitua löytämällä työstään arvokkaita puolia. Eräs viihderomaanien kääntäjä kertoi, kuinka omien arvojen vastainen, ruusunpunaisten unelmien ja rikkouden ihannoinnin kääntäminen on vuosien myötä ollut hyvin väsyttävää (1a:52). Mutta hän yrittää motivoida itseään ajattelemalla, että työstä saa elannon. Lisäksi kääntäjä löytää motivaatiota ajattelemalla sitä, kuinka kirjojen epärealistiset unelmat ovat monelle lukijalle pakoa arjen harmaudesta. Stressaavan työn kanssa voi myös pitää taukoja. Eräs kasvissyöjäkääntäjä kertoi näin selvinneensä kokkausohjelmista silloin, kun ohjelmissa oli vastenmielisiä lihareseptejä (1a:49). Kyseinen kääntäjä ei kuitenkaan halunnut kieltäytyä ruokaohjelmien kääntämisestä, ja näin ollen tauot olivat luultavasti muodostuneet hänelle jaksamiskeinoksi. Taukojen pitäminen lienee oiva keino ristiriitaista tekstiä kääntävälle, sillä tauot voivat kirkastaa ajatuksia. Taukojen pitäminen voisi olla toimiva tapa myös sellaiselle kääntäjälle, joka haluaa minimoida omien asenteidensa vaikutuksen käännökseen.

Vaikka kääntäjä ei pienistä ristiriidoista hätkähtäisikään, ovat arvoja koskevat periaatteet joskus paikallaan. Eräs esimerkiksi kirjoitti, että hänen yleisperiaatteensa on olla ottamatta vastaan käännöksiä, jotka ovat omien arvojen vastaisia. Muutaman työn hän oli joutunut tekemään ”hammasta purren” (1a:46). Tästä nousee ajatus, että voisiko tällaisen periaatteen määrittäminen auttaa kääntäjää, sillä se toimisi ohjeviittana. Tämä siis silloin, kun kyseessä on arvo tai mielipide, josta ei ole valmis joustamaan. Jos kääntäjä on muodostanut itselleen periaatteen, ettei käännä esimerkiksi aseita käsitteleviä alkutekstejä, hänen ei jokaisen aihetta sivuavan käännöksen kohdalla tarvitsisi punnita erikseen, ottaako vastaan vai ei.

Toisaalta yksi vastaaja kirjoitti, ettei hänen mielestään kääntäjä voi millään allekirjoittaa kaikkia asennoitumisia tai elämäkatsomuksia, joita alkuteksteissä kuvaillaan (1a:20). Eräs av-kääntäjä kertoi, että omien arvojen vastaisia töitä tekee jo siitä syystä, että televisiosta tuleva todellisuus on itsessään niin monimuotoinen (2d:20). Moni vastaaja antoi ymmärtää, että kääntäjän tehtävänä on kääntää alkuperäisen sanoman mielipiteet ja olla välittämättä ristiriidoista. Eräs kirjoitti:

[Minulle oli ristiriitainen yksi erityisen väkivaltainen ja sadistinen elokuva, jota kieltäydyin kääntämästä. Useampia kertoja käännettävässä ohjelmassa on saatettu esittää mielipiteitä tai näkemyksiä, joista olen eri mieltä. Näissä tapauksissa en ole antanut mielipideristiriitojen vaikuttaa käännökseeni, vaan olen kääntänyt ne asiallisesti. (1a:24.)

Tässä näkyy (niin teoriassa kuin aineistossakin läsnä oleva) perusolettamus siitä, millä tavalla kääntäjän tulee toimia ongelmatilanteessa. Jos käänнос on liian ristiriitainen omien mielipiteiden kanssa, kääntäjä kieltäytyy. Jos se ei ole, kääntäjä voi hyväksyä toimeksiannon eikä anna omien mielipiteidensä vaikuttaa. Eräs vastaaja kirjoitti: ”Tekstien sisällä vilahtavia asioita ei voi valita, mutta täysin arvojeni vastaista tekstiä en ole kääntänyt.” (1a:27.) Tekstin kääntäminen välittämättä ristiriidoista on siis yksi ratkaisukeinoista ja eräs kuvaileekin, että ristiriitoihin voi suhtautua vain työasiana (1a:31).

Vastaukset siihen, miksi kääntäjä oli tehnyt arvojaan vastaisia käännöksiä, voisi kiteyttää neljään vastaukseen (ei suuruusjärjestyksessä): Ensiksikin moni kääntäjä kuvaili työnsä suhteellisen uskollisena kääntämisenä, jossa pyritään objektiiviseen toisintoon ja omat mielipiteet jätetään sivuun. Toiseksi vastauksista näkee selvästi sen, että ristiriidat ovat harvoin niin suuria, että ne todella vaikeuttaisivat kääntäjän työtä. Nämä kaksi mainittua seikkaa voi nähdä myös siten, että kääntäjä päättää olla välittämättä ristiriidoista, se voi siis olla työn periaate. Kolmas suhteellisen toistuva syy oli se, että saa ”margariinia näkkärille” eli ristiriitoja siedetään elannon saamisen takia (lainaus vastaajan 2d:9). Neljänneksi syyksi moni kertoi sen, ettei materiaalin todellista luonnetta saa selville, ennen kuin toimeksianto on jo hyväksytty ja työn alla.

Loppuajatuksena voisi sanoa, että ristiriitojen ratkaisukeinoja löytyi siis monenlaisia. Näistä selvimmän nousivat esille se, ettei välitä ristiriidoista, ja se, että tarvittaessa kieltäytyy. Vastauksista löytyi lisäksi yhteydenotto toimeksiantajaan ja tekstin muokkaaminen joko pehmentämällä, poistamalla tai karuntamalla sanoja. Myös tiettyjen aiheiden ja asiakkaiden välttely sekä tauot ja itsensä motivointi mainittiin.

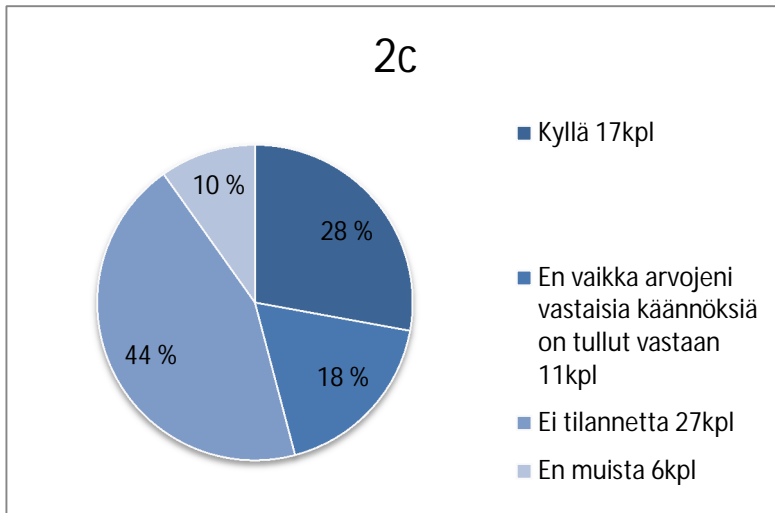
6.2.3. Kieltäytyminen

Kuten sanottua kieltäytyminen keinona toistuu koko aineiston läpi ja kaiken kaikkiaan aineistosta nousee kuva, että se on tärkein keino, jolla kääntäjä voi ratkaista ristiriitoja ja luotsata työtään. Vastaaajien mielipide oli se, että jos tarjottu toimeksianto syystä tai toisesta tuntuu epäeettiseltä, ei sitä tarvitse ottaa vastaan. Tosin osa kyselyn vastaajista jäi pohtimaan, onko kieltäytyminen aina järkevää: kenties yksittäistapauksissa voi kieltäytyä mutta jatkuvasti tehtynä työt saattaisivat jäädä vähiin.

Vastauksista kävi ilmi, että eniten vastauksia oli 'ei tilannetta' -kohdassa. Tämä tarkoittaa, että 44 prosentilla ei ollut tullut eteen sellaista tilannetta, jossa kieltäytyminen arvostuksesta olisi ollut pohdinnan alla. Tämä sopii hyvin yhteen sen tiedon kanssa, että tämän tutkimuksen mukaan arvopohjaisia ristiriitoja ilmenee kääntäjän työssä harvoin (ks. 6.2.6.). Vastaajista 28 prosenttia kertoi joskus kieltäytyneensä arvopohjaisen syyn vuoksi, kun taas 18 prosenttia ei ollut kieltäytynyt, vaikka arvojen vastaisia töitä oli tullut vastaan.¹⁷

---

¹⁷ Ei-vastauksen antaneiden kohdalla tulee ottaa huomioon, että he ovat saattaneet kieltäytyä jostain muusta kuin arvopohjaisesta syystä, esimerkiksi ajan riittämättömyyden takia.

Kaavio 7. Vastaus kysymykseen 2c: Oletko koskaan kieltäytynyt käännöksestä arvopohjaisista syistä?

Kysymyksen avoimeen laatikkoon kirjoitti 26 vastaajaa. Vastauksissa mainitut syyt kieltäytymiseen olivat pitkälti samat kuin edellä esitellyt ristiriitojen syyt. Väkivalta ja luonnonsuojelu ilmenivät monen vastauksessa. Esimerkiksi eräs aseohjelmaa työstänyt kääntäjä palautti vain yhden jakson ja kieltäytyi seuraavista, sillä hän huomasi ohjelman aatemaailman sotivan omaansa vastaan (2c:2). Kieltäytymisen hankaluus oli vastaajien mukaan se, että tekstin epäeettisyyden saattaa huomata vasta sitä työstäessään. Vastaajat olivat kuitenkin kautta linjan yhtä mieltä siitä, että työ tehdään, jos siihen on jo lupauduttu, sillä otettua työtä ei voi jättää kesken. Vain yhdessä vastauksessa eräs av-kääntäjä huomautti, että työn voi tarvittaessa laittaa takaisin töiden jakajalle (3a:50). Kyseinen kääntäjäkään ei tosin vaihtoehtoa suositellut, sillä se aiheuttaa lisää työtä toimeksiantajalle ja kääntäjä voi saada hankalan kääntäjän maineen.

Muutamaa vastaajaa oli jäänyt harmittamaan työn vastaanottaminen, kun huomasi materiaalin epämiellyttävän sisällön. Erästä mietitytti vielä jälkepäin, edistikö käännöksellään pyramidihuijausta (1a:16). Muutama vastaaja otti esille sen, kuinka ristiriitaisen työn jälkeen oli jäänyt vaivaamaan joko työn tekeminen tai kysymys, oliko onnistunut kääntämään neutraalisti omien tunteiden vastustuksesta huolimatta.

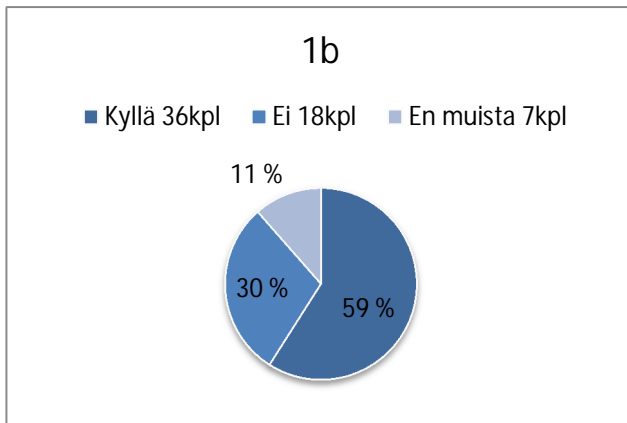
Eräs syy kieltäytyä liittyy siihen, mistä kääntäjän kompetenssin kohdalla usein puhutaan: Jos kääntäjä tietää, ettei hänen tietonsa tai taitonsa riitä käännöksen tekoon, on hänellä oletusarvona velvollisuus kieltäytyä (ks. Vehmas-Lehto 2003, 43). Tämän seikan toi esille pari kääntäjää, jotka kummatkin mainitsivat uskonnon. Yksi kertoi, että saattaa kieltäytyä uskonnollisista teksteistä, mutta lähinnä siksi, että hänellä kirkkoon kuulumattomana on huonot perustiedot (2c:1). Tämä on mielenkiintoinen seikka, sillä se paljastaa, että tietyt elämänarvot voivat tuoda kääntämiseen asiantuntevuutta, joita

arvoja kannattamattomilla ei ole. Toisaalta toinen kääntäjä kirjoitti, ettei aina kannata kieltäytyäkään: ”Toisaalta pidän usein mielenkiintoisena perehtyä niihin aloihin, joita kohtaan minulla tai ympäristöllä on ennakkoluuloja.” (2c:26.) Avoimuus käännosten vastaanottamisessa voi siis olla myös keino tarkistaa omia ennakkoluuloja. Lisäksi eräs kääntäjä vastasi, että vastenmielisten käännosten tekeminen voi olla myös ammatillinen haaste (2c:49): ”[O]saanko kääntää tämän hyvin, vaikka minua ärsyttää/kuvottaa?” Kääntäjäkoulutuksessa puhutaan usein siitä, kuinka kääntäjälle on eduksi yleissivistyksen laajuus. Tätä ajatellen oman mukavuusalueen ulkopuoliset käännökset voi nähdä ammattitaidon kasvattamisena, niin yleissivistyksen kuin tekstilajituntemuksenkin. Tämä sillä oletuksella, että kääntäjällä kaiken kaikkiaan on riittävät taidot eheän käännoksen luomiseen. Eräs vastaaja kirjoittikin, että kieltäytymisen sijaan ristiriitaisen aiheen voi ottaa oppimisen kannalta (2d:31).

Yksi mielenkiintoinen kieltäytymistä käsittelevä vastaus on seuraava: ”Katson, että kääntäjänä omat mielipiteeni tai arvoni eivät saa vaikuttaa toimeksiantojen hyväksymiseen tai niistä kieltäytymiseen.” (2b:38.) Vastaajan mielipiteen mukaan on siis niin, ettei hänen kääntäjänä tule kieltäytyä arvoriitidiidan vuoksi. Oletettavasti vastaajan mukaan kääntäjän tulee pystyä erottamaan omat mielipiteensä työstä erilleen. Tällöin käännoksellä ei ole vaaraa sävyttyä, kun käsittelee itselleen epämieluisia alkutekstejä. On kuitenkin eri asia, pystyvätkö kaikki kääntäjät tähän. Voi olla, että toisille on helpompi kieltäytyä kuin kääntäessään kokea alkutekstin epämiellyttäväksi tai kamppailla omien mielipiteiden kanssa.

Yhteenvedona voisi sanoa, että kieltäytyminen on kääntäjälle mahdollisuus välttää epämiellyttävä teksti. Joskus ongelmana on se, että tekstin todellisen luonteen saa selville vasta työn hyväksymisen jälkeen. Osa vastaajista ei kokenut kieltäytymistä tarpeellisena, sillä omien arvojen vastaisen tekstin voi nähdä myös omien ennakkoluulojen tarkistamisena tai uuden oppimisena.

6.2.4. Tekstinulkoiset ristiriidat

Kaavio 8. Vastaukset kysymykseen 1b: Oletko kohdannut käännöstoiminnassa jotain sellaista, joka on aiheuttanut arvojesi tai mielipiteidesi kanssa ristiriidan?

Vastaajista 59 prosenttia kertoi kohdanneensa ristiriitoja käännöstoiminnassa alkutekstin ulkopuolella, kun taas 30 prosenttia vastaajista ei ollut ristiriitoja kohdannut. Tätä verrattaessa tekstinsisäisiin ristiriitoihin (kysymys 1a) voidaan todeta, että tämän tutkimuksen vastaajat olivat kohdanneet ristiriitoja hieman enemmän itse tekstin kanssa. Avoimeen laatikkoon vastaustaan tarkensi 37 vastaajaa.

Millaisia ristiriitoja on syntynyt käännöstoiminnassa? Suurin osa vastauksia koski käännöspalkkioita, noin 17 vastaajaa nimesi palkkion tavalla tai toisella aiheuttaneen ongelmia. Useimmiten ongelmana oli se, että käännöksiä halutaan halvalla ja palkkiota yritetään alentaa seuraavissa toimeksiannoissa. Kysymyksessä 2c, jossa kysyttiin kääntäjien kieltäytymisestä arvopohjaisista syistä, kolmisen vastaajaa mainitsi kieltäytymisen alhaisen palkkion vuoksi. Ensiajatuksena nousee kysymys, onko alhainen palkkio oikeastaan arvopohjainen ristiriita. Mutta ottaen huomioon sen, kuinka kautta kyselyn usea otti asian esille arvoista kysyttäessä ja kuinka muutama vastaaja satoi alhaisen palkkion niin ylpeyteen työstä kuin oman vapaa-aikansa arvostamiseen, täytyy sen liittyä arvoihin. Eräs kääntäjä kertoi systemaattisesti kieltäytyvänsä liian pienillä palkkioilla tehtävistä töistä. Hän kirjoitti: ”Kyse ei ole rahasta - - - vaan siitä että jos myyn vapaa-aikani työlle jota en arvosta, siitä on saatava paljon enemmän rahaa.” (2c:57.) Kyse on tällöin myös tilanteesta, jossa omat arvot täytyy laittaa arvojärjestykseen.

Ongelmalliseksi mainittiin myös se, kuinka sopimukset ovat usein kääntäjälle epäreiluja. Aiheen otti esille ainakin 14 vastaajaa. Eräs AV-kääntäjä kirjoitti, että ”toimistojen sopimukset ovat monesti kääntäjän etujen vastaisia, mutta ne on käytännössä pakko allekirjoittaa, jos alan töitä haluaa tehdä”

(1b:16). Parissa muussa vastauksessa huomautettiin, ettei kääntäjällä ole useinkaan mitään mahdollisuutta neuvotella työehdoista, vaihtoehtoina ovat joko luopua työstä kokonaan tai joustaa.

Palkkioiden ja ehtojen jälkeen mainituin ristiriita oli kysymys tekijänoikeudesta. Aiheen mainitsi ainakin kahdeksan vastaajaa. Eniten tuodaan esille se seikka, että kääntäjä joutuu luovuttamaan kaikki oikeutensa käännökseen, mikä koetaan hyvin epäoikeudenmukaisena. Vastaajissa oli myös yksi kääntäjä, joka kertoi lopettaneensa yhteistyön yrityksen kanssa, joka ei antanut oikeutta edes kääntäjän nimen näkymiseen (1b:43). Taustatietojen mukaan kääntäjät, jotka mainitsivat tekijänoikeudet ristiriitana, työskentelivät kaikki joko av-materiaalin tai kirjallisuuden parissa. Tästä nousee kysymys, koskettavatko tekijänoikeuskiistakysymykset nimenomaan näitä materiaaleja. Kahdeksan vastauksen perusteella on kuitenkin vaikea vetää johtopäätöksiä.

Osa nosti esille kohdanneensa toimeksiantajia, jotka painostivat kääntäjiä toiminimen haltijoiksi, vaikkei toimeksiantaja voinut taata tarjoavansa niin paljon töitä, että yrittäjäyys kannattaisi kääntäjälle. Eräs kuvaili, että siten toimeksiantajat välttävät eläkemaksujen ja lomarahojen maksua (1b:37). Kyseistä kääntäjää häiritsi myös se, että vaikka toiminimeä vaaditaan, toimeksiantaja kuitenkin sanelee ehdot eikä kyseessä lopulta olekaan yritysten välinen suhde. Pari kääntäjää kertoi myös toimeksiantajista, jotka heidän mukaansa pyrkivät jopa estämään työntekijöiden järjestäytymisen ja avoimen keskustelun.

Myös aikataulu luo ongelmia, kun käännöksen tulisi valmistua hyvin nopeasti. Aikataulupaineen otti esille kolme vastaajaa, joka on paljon vähemmän kuin palkkioiden (17 vastaajaa), tekijänoikeuksien (ainakin 8 vastausta) ja sopimusehtojen kohdalla (ainakin 14 vastaajaa). Tämä on pieni määrä ottaen huomioon, että aika on Robinsonin mukaan usein asiakkaalle yksi tärkeimmistä seikoista (Robinson 2003, 7). Tämän aineiston perusteella se ei kuitenkaan ole kääntäjälle tekstinulkoisista ristiriidoista suurin.

Myös laatu nousee parissa vastauksessa ristiriidan aiheuttajaksi. Yksi vastaaja nosti sen ongelmaksi AV-käännöksen kanssa, sillä toimeksiantaja vaati huippulaatua vaikka työhön perehdytys ja palkka olivat olemattomia (1b:22). Hänen mukaansa AV-alalla perehdytys olisi kuitenkin tarpeen, sillä harvalla on työn vaatimat tekniset taidot valmiina. Toinen kääntäjä mainitsi ongelmaksi sen, että asiakkaat eivät välitä laadusta, koska haluavat käännöksen halvalla (1b:4). Hän mainitsi, että asiakas saattaa pyytää nimenomaan kakkoslaatua. Tämä on mielenkiintoinen seikka sikäli, mikäli kääntäjän oletetaan olevan vastuussa käännöksestään. Mitä tapahtuu esimerkiksi Susiluodon mainitsemalle

oletetulle selonottovelvollisuudelle? (Susiluoto 1997, 137.) Oletettavasti myös kakkoslaadun suhteen käännöksen hyväksyttäminen asiakkaalla on pätevä ratkaisu, joka tuo oikeudellista suojaa kääntäjälle.

Jos asiaa ajattelee pidemmälle, kakkoslaadun vaatiminen kääntäjältä on pulmallinen myös muista syistä. Kakkoslaadun pyytäminen voi käydä kääntäjän ammattiyhpeyttä vastaan. Oletettavasti kääntäjälle voi jäädä epätydyttävä tunne siitä, ettei hän saanut tehdä työtänsä hyvin tai laittaa työhön kaikkea osaamistaan. Robinsonin mukaan jokainen haluaa tuntea ylpeyttä työstään ja saada sille arvostusta (Robinson 2003, 24). Eräs vastaaja otti esille arvostuksen puutteen kirjoittamalla seuraavaa: ”Olen törmännyt pariin toimeksiantajaan, - - - jotka eivät ole arvostaneet minua yhteistyökumppanina ja oman alani asiantuntijana.” (1b:47.) Vastauksesta käy ilmi se, kuinka kääntäjä olisi halunnut työllensä sille kuuluvan arvostuksen.

Suurin osa tekstinulkoisista ristiriidoista liittyi siis sopimusehtoihin ja palkkioihin. Kysymyksen 1b vastauksista eniten kääntäjän henkilökohtaiseen moraaliin liittyvät tapaukset liittyivät henkilökohtaisiin ihmissuhteisiin. Eräälle vaikean tilanteen aiheutti se, että toimeksiannon esittäjä oli tuttava, joka oletti saavansa työn tehtyä ilmaiseksi tai huomattavan alhaiseen hintaan (1b:32). Eräälle toiselle päänvaivaa aiheutti se, että hän oli ottanut vastaan sukulaisen välittämän toimeksiannon, jonka sopimusehdot olivat lopulta kyseenalaiset (1b:60). Kääntäjä kuitenkin suostui sukulaisensa takia, jottei tämä olisi joutunut pulaan. Tämän kaltainen tilanne on vaikea siksi, ettei se kosketa pelkästään työelämää vaan myös työelämän ulkopuolella olevaa sukulaissuhdetta. Kääntäjälle oli oletettavasti pienempi paha tehdä käännös kuin aiheuttaa mielipahaa tärkeässä ihmissuhteessa.

Eräs toinen muista esimerkeistä poikkeava ristiriita liittyi alkutekstin kyseenalaiseen lähteeseen. Eräs kääntäjä kirjoitti: ”Henkilö halusi käännättää ilmeisesti vaimoltaan varastamia henkilökohtaisia sähköposteja. Kieltäydyin työstä ja tekisin samoin kaikissa tilanteissa, missä jonkun yksityisyyttä loukattaisiin.” (1b:53.) Oletettavasti kaikkien kääntäjien moraali estäisi heitä kääntämästä tekstiä, jota ei alun perinkään ole tarkoitettu käännettäväksi. Tässä tapauksessa tilanteeseen liittyy myös laki, sillä alkuperäinen materiaali oli hankittu lainvastaisella tavalla ja rikkoi myös kirjesalaisuuden. Kuten Susiluoto kirjoittaa, voi lainvastaisen tekstin kääntäminenkin olla lainvastainen, rangaistava teko (Susiluoto 1997, 115). Eri asia on tietysti se, tietääkö kääntäjä, miten materiaali on hankittu.

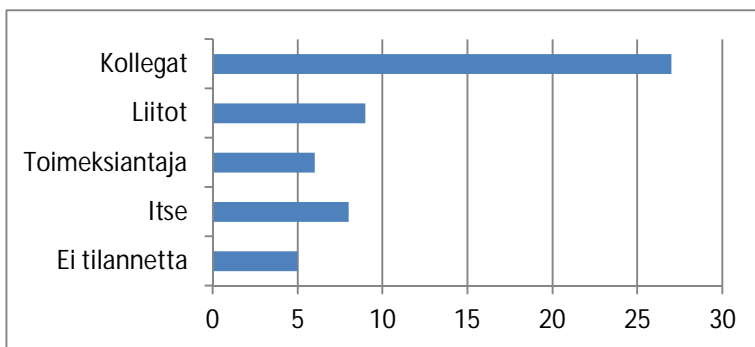
Kysymykseen 1b käännoistoiminnan ristiriidoista tuli yllättäen paljon vähemmän vastauksia siihen, *miten* kääntäjät olivat ristiriidan ratkaisseet. Osasyynä tähän voi olla se, että ristiriidat ovat laadultaan jatkuvia eivätkä kertaluonteisia kuten monet vastaajien mainitsemista tekstinsisäisistä ristiriidoista. Ne ovat jatkuvia ristiriitoja myös siksi, että moni niistä koskee koko alaa kuten usean mainitsema

tekijänoikeuksien luovuttaminen. Tällaiset ristiriidat vaatinevatkin koko ammattiryhmän panostusta niiden ratkaisemiseksi. Niistä ratkaisutavoista, jotka mainittiin, kieltäytyminen nousi suurimmaksi. Muita mainittuja keinoja oli esimerkiksi epäedullisia ehtoja tarjonneiden toimeksiantajien välttäminen.

Suurin osa vastaajista oli siis kohdannut ristiriitoja käännöstoiminnassa. Näistä suurimmat ristiriidat liittyivät palkkioihin, ehtoihin ja tekijänoikeuteen. Myös käännöksen laatu ja henkilökohtaiset ihmissuhteet tulivat esille ristiriidan aiheuttajina.

6.2.5. Avun löytäminen

Kysyttäessä mistä vastaajat hakevat apua työn eettisiin ongelmiin (kysymys 1c), suurin osa vastaajista mainitsi kääntäjäystävät ja kollegat. Usea kertoi kääntyvänsä kääntäjien foorumeiden ja varsinkin sähköpostilistojen puoleen, joille voi lähettää omia kysymyksiä ja joita lukemalla saa muutenkin paljon tietoa.

Kaavio 9. Mistä haetaan apua työn eettisiin ongelmiin? Kuvassa yleisimmät vastaukset.¹⁸

Toiseksi eniten neuvoja haetaan kääntäjien liitoilta ja osa vastaajista tähdensi hakevansa apua liiton asianajajilta. Osa vastaajista kertoi kääntyvänsä toimeksiantajan puoleen. Eräs kirjoitti: ”Sellaisessa tilanteessa voisin keskustella työnantajani kanssa, ja uskoisin, että mielipiteitäni kunnioitettaisiin.” (1c:6.) Vastaus kertoo hyvistä väleistä toimeksiantajan kanssa, mikä helpottanee yhteydenottoa ongelman ilmaantuessa. Muutama kertoi, että he toimivat tekstin sisällöllisten ja ulkopuolisten ongelmien kanssa eri tavoin. Esimerkiksi pari vastaajaa kirjoitti ratkaisevansa tekstin sisäiset ongelmat itse ja tekstin ulkoisissa ristiriidoissa kääntytään liittojen puoleen.

¹⁸ Kysymys 1c ei ollut pakollinen kysymys, täten vastaajien kokonaismäärä ei ollut täysi 61. Avoimeen vastauslaatikkoon kirjoitti 48 vastaajaa.

Osa taas kertoi ratkaisevansa eettiset ongelmat pitkälti itse eivätkä olleet tarvinneet ulkopuolista apua. Viisi vastaajaa kertoi, ettei heille ollut tullut tilannetta, jossa olisi tarvinnut hakea apua. Kaksi kääntäjää vastasi, etteivät tiedä, mistä apua hakisivat. Toinen näistä kirjoitti: ”En tiedä, mistä etsiä. En ole törmännyt aiheeseen juuri missään.” (1c:5.) Kyseessä on neljä vuotta työskennellyt käännöstieteen maisteri, joten alansa ammattilainen hän varmasti on. Olisi mielenkiintoista tietää, miksi vastaaja kokee näin. Kokeeko hän, ettei ratkaisu- tai tukikeinoja pidetä tarpeeksi esillä vai kenties ettei kollegoja ole lähellä? Vastausten mukaan suurin osa turvautuu ongelmatilanteissa kollegoihin ja ystäviin. Kenties osavastaus siihen, ettei tiedä mistä etsiä apua, on kääntäjän työn luonne, joka voi olla yksin puurtamista. Tällöin suhteita kollegoihin ei välttämättä synny, jolloin ei muodostu kollegiaalista tukeakaan.

Yksittäisissä vastauksissa mainittiin myös asiantuntijoiden puoleen kääntyminen, joskaan vastaaja ei erikseen määritellyt, millaisilta asiantuntijoilta hän apua hakee (1c:20). Mutta ajatus on silti toimiva. Kääntyväthän kääntäjät faktatiedottomuudessaankin asiantuntijoiden, esimerkiksi itse kirjoittajan puoleen, miksei siis myös eettisissä ongelmissa – keitä nämä asiantuntijat sitten ovatkaan: liiton asianajajia, kustannustoimittajia, käännöstieteen opettajia, filosofeja yms.

Hyvin harva kommentoi erikseen sitä, löytääkö avun. Eräs kirjoitti kääntyvänsä kollegoiden puoleen ja jatkoi, että vaikka ratkaisua ei aina löydy, ymmärrystä löytyy kyllä (1c:40). Ehkä kääntäjää kuitenkin helpottaa asiasta keskusteleminen. Tämän saman kuvasi vastauksessaan myös seuraava kääntäjä: ”[Etsin apua] [I]ähinnä kääntäjäkollegoilta, jolloin auttaa jo sekin, että saa keskustella ongelmatilanteesta. Suoranaisia oikeita tai vääriä vastauksiahan ei usein taida olla.” (1c:31.) Tämä vastaus kuvaa hyvin eettisiä ongelmia, sillä etiikan luonteeseen kuuluu tietynlainen epämääräisyys. Tämä taas osaltaan selittää sitä, miksei käännösosalalla ole eikä käännösteoriasta löydy tarkkoja eettisiä ohjeistuksia. Eettisten ohjeistusten ongelma on muun muassa se, että kääntäjien kokemat eettiset ristiriidat ovat hyvin tilannesidonnaisia. Yksittäinen kääntäjä kääntää hyvin erilaisia tekstejä ja toimeksiantajat voivat vaihdella. Jos vaihtelevuus on suuri jo yhden kääntäjän työssä, miten sitten koko ammattikunnan? Joissakin maissa ohjeistuksia on tehty. Suomessakin liitoilta voi kysyä neuvoja ja esimerkiksi liittojen sopimusehtoehdotukset voidaan nähdä tietynlaisena, ainakin tekstinulkoisen käännöstoiminnan, ohjeistuksena. Eräs vastaajista huomautti, että sertifiointien ohjeistukset sisältävät eettisiä ohjeita (1c:13). Esimerkiksi auktorisoitujen kääntäjien kohdalla tilanne on se, että heidän pitää sitoutua ohjeistukseen.

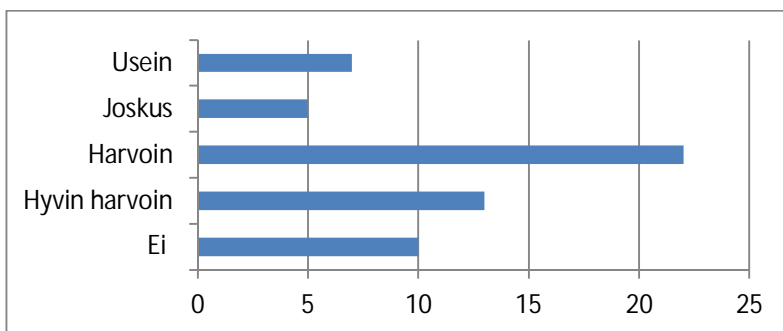

Eniten tutkimuksen vastaajat siis kääntyvät kollegoiden puoleen apua etsiessään, joko tuttavien tai foorumeiden ja sähköpostilistojen puoleen. Myös liitoilta moni kysyy neuvoja. Toisaalta moni kertoi ratkaisevansa ongelmatilanteet itse.

6.2.6. Ristiriitojen esiintyvyys

Vastaajien sanavalinnat läpi kyselyn antoivat ymmärtää, että sellaiset ristiriidat ovat harvassa, jotka tekevät tekstistä vaikean kääntää tai joiden vuoksi pitää kieltäytyä toimeksiannosta. Kyselyssä oli myös erikseen ristiriitojen esiintyvyyttä kartoittava kysymys 1d, jonka vastauksia käydään läpi tässä alaluvussa.¹⁹

Suurin osa vastaajista kertoi kohtaavansa ristiriitoja harvoin, näitä vastauksia oli 22. Kolmetoista vastaajaa arvioi kohtaavansa ristiriitoja hyvin harvoin. Pari kääntäjää mainitsi, että vastauksen täytyy olla harvoin, sillä he eivät edes muista yhtään tapausta uraltaan. Muutama kääntäjä ilmaisi, että lievempiä ristiriitoja, jotka eivät välttämättä vaikuta työhön, tulee kyllä vastaan mutta vaikeita ristiriitoja huomattavasti harvemmin. Eräs vastaaja eritteli selvän tasoeron mielipiteiden ja arvojen välillä: ”Ristiriitoja mielipiteiden kanssa tulee melko usein, mutta niiden kanssa tulee harvemmin ongelmia. Arvojen kanssa ristiriitaisia sisältöjä on tullut vähemmän eli melko harvoin - - -.” (1d:28.) Samanlaisen tasoeron määrittelee myös Levomäki, jonka mukaan arvot ovat ihmisessä syvemmällä kuin mielipiteet (Levomäki 1998, 8). Lienee niin, että mielipide-ero alkutekstin kanssa on helpompi sivuuttaa, mutta ristiriita syvemmän arvon kanssa vaikeuttaa kääntäjän suhtautumista tekstiin. Joka tapauksessa vastauksista välittyi sellainen kuva, että työhön vaikuttavia ristiriitoja esiintyy harvemmin kuin sellaisia (oletettavasti juuri mielipidetason eroja), jotka on helpompi sivuuttaa tai joihin pystyy suhtautumaan neutraalisti.

Kaavio 10. Ristiriitojen esiintyvyys.

¹⁹ Vastaukset olivat sanallisia, joten lukemat eivät ole kiveen hakattuja. Laskentatapa on perustettu vastauksiin, joissa ”harvoin” tarkoitti yhtä käännöstä sadasta tai 1–3 kertaa vuodessa. Ryhmään ”joskus” on laskettu mukaan kerran 1–3 kuukaudessa esiintyvät ristiriidat. Ryhmään ”usein” on laskettu edellistä enemmän esiintyvät ristiriidat. Koska neljä vastaajaa ei arvioinut ristiriitojen määrää, vastaajien kokonaismäärä on 57.

Kymmenen kääntäjää vastasi, ettei heille ollut tullut ristiriitoja työn kanssa. Neljä vastaajaa kertoi, että heille tulee hyvin harvoin tai ei ollenkaan vastaan arvojen kanssa ristiriitaisia töitä, sillä he itse valikoivat työnsä. Eräs huomautti, että kääntäjä voi valita mihin erikoistuu (1d:32). Tämä onkin hyvä huomio. Ristiriitojen esiintyminen riippuu tietysti myös siitä, mitä töitä kääntäjä kääntää ja millainen on hänen asemansa. Jos kääntäjällä on autonomiaa valita omat työnsä, miksi hän valitsisi itselle ristiriitaisia käännoiksi? Aineistossa oli mukana myös sellaisia, jotka kääntävät osa-aikaisesti jonkin muun työn ohella ja oletettavasti tekevät vähemmän toimeksiantoja kuin kokoaikaiset kääntäjät. Heillä voi myös olla suurempi autonomia töiden valitsemisessa ja kieltäytymisessä, sillä leivän ansaitseminen ei ole kiinni ainoastaan käännoistyöstä.

Viitisen vastaajaa arvioi ristiriitoja esiintyvän joskus ja noin seitsemän vastaajaa vastasi ristiriitoja esiintyvän usein. Jälkimmäisestä ryhmästä yksi kertoi myös syyn. Hän kirjoitti jatkuvien, liian pientä korvausta vastaan tehtyjen töiden lisäävän töiden määrää, jolloin vapaata ei ehdi pitämään (1d:40). Tästä seuraa liiallinen työkeskeisyys, mikä on hänen omien arvojensa vastaista. Tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka ristiriita, jonka voi ajatella olevan tekstinulkoinen ja koko alaa koskeva ristiriita, vaikuttaa myös kääntäjän arkeen ja arvoihin.

Selvästi suurin osa vastaajista koki, että ristiriitoja esiintyy harvoin. On tärkeää kuitenkin muistaa, että ristiriidan kokeminen on hyvin subjektiivinen asia. Aineistossa osa pohtikin sitä, kuinka moraaliset rajat vaihtelevat yksilökohtaisesti. Jonkun toleranssi ristiriitoja kohtaan voi olla paljon suurempi kuin toisen.

6.3. Arvot

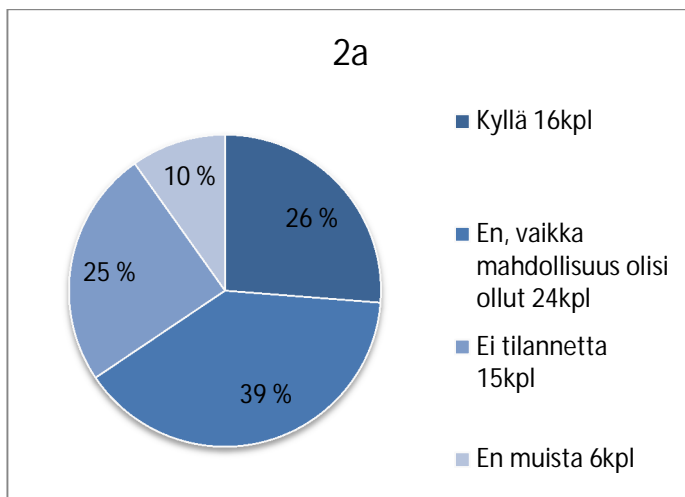
Tässä kappaleessa käsitellään arvojen vaikutusta. Ensin käsitellään arvojen vaikutusta alaluvussa 6.3.1., johon on analysoitu vastaukset pääosin kysymyksestä 2a (Oletko tietoisesti antanut henkilökohtaisten arvojesi tai mielipiteidesi vaikuttaa työhösi?).²⁰ Alaluvussa 6.3.2. siirrytään pohtimaan kääntäjien hakeutumista arvojaan vastaavien toimeksiantojen pariin (vastaukset pääosin kysymyksestä 2b). Seuraavissa alaluvuissa 6.3.3. ja 6.3.4. käsitellään seuraavia kysymyksiä: Onko kääntäjällä varaa valikoida toimeksiantoja ja ovatko kääntäjät tehneet vähäisellä korvauksella tai korvauksetta itselle mieluisia tehtäviä? (Kysymykset 3a ja 2e.)

---

²⁰ Kysymysten 1a ja 2a vastauksista nousi osittain samanlaisia aiheita ja tässä käsitellään sellaisia teemoja, jotka nousivat eritoten kysymyksessä 2a.

6.3.1. Arvojen vaikutus työssä

Kysyttäessä arvojen vaikutuksesta suurin osa, 39 prosenttia, kertoi, ettei ollut antanut arvojensa vaikuttaa, vaikka mahdollisia tilanteita olisi ollut. Neljäsosa vastaajista kertoi, ettei heille ollut työssään tullut eteen sellaista tilannetta. Noin neljännes, 26 prosenttia, vastasi antaneensa arvojensa vaikuttaa. Kymmenen prosenttia vastasi, ettei muistanut.

Kaavio 11. Vastaukset kysymykseen 2a: Oletko tietoisesti antanut henkilökohtaisten arvojesi tai mielipiteidesi vaikuttaa työhösi?

Kaaviosta voi päätellä, että suurin osa vastaajista oli tietoisesti valinnut sen, ettei ollut antanut arvojensa ohjata työn valintoja. Tämän huomasi myös avoimen vastauslaatikon vastauksista, joita kertyi yhteensä 35 kappaletta. Monesta vastauksesta näkyi, kuinka vahva periaate monelle on tekstin kääntäminen huolimatta omista mielipiteistä. Kääntäjä on jälleen kuin kanava, jonka kautta alkuperäinen tekijä ilmaisee ajatuksiaan. Yhteensä kuusitoista kääntäjää toi tavalla tai toisella tämän periaatteen esiin kysymyksen 2a vastauksissa. Seuraavassa on kaksi vastausta, joista periaate käy ilmi:

Kääntäjän tehtävä on välittää viesti, ei muokata sitä sopimaan omaan arvomaailmaansa. (2a:43.)

Mielestäni kääntäjän tehtävä ei ole valistaa vaan kääntää. Antaa vastaanottajan tehdä omat päätelmänsä käsiteltävistä asioista. (2a:24.)

Näistä kommentteista voi tehdä varovaisen päätelmän, etteivät kyseiset kääntäjät koe itseään yhteiskunnallisina vaikuttajina: kääntäjä ei ole valistaja. Toisessa vastauksessa viitataan siihen kysymykseen, mitä myös teoriassa pohdittiin (ks. 4.5.): Kuinka paljon kääntäjä voi jättää vastuuta lukijalle ja luottaa siihen, että lukija tekee ”oikeat” johtopäätökset? Tässä vastaaja luottavaisesti jättää päätelmien teon vastaanottajalle. Jos kääntäjällä on vahva käsitys itsestä vain alkuperäisen viestin

kanavana, ei hänellä liene pelkoa siitä, että joku yrittäisi tulkita alkutekstin mielipiteitä kääntäjän omiksi.

Käännöstieteessä on keskusteltu siitä, mitkä ovat rajat kääntäjän oikeudelle muokata tekstiä. Eräs vastaaja kirjoitti: ”Olen saattanut jupista itsekseni, että ’ei se näin ole’ tai että ’ei pidä paikkaansa’, mutta minä käännän, mitä tekstissä lukee. Minun asiani ei ole muuttaa sitä. Eikä minulla missään nimessä ole oikeutta muuttaa sitä.” (2a:10.) Omien mielipiteiden vastustuksesta huolimatta kyseisellä kääntäjällä ei hänen omasta mielestään ole oikeutta muuttaa tekstiä. Tästä ja edellisestä lainauksesta välittyy ajatus, ettei kääntäjä ole eikä hänen tarvitse olla samaa mieltä alkutekstin kirjoittajan kanssa. Oletettavasti tämä tarkoittaa myös sitä, ettei kääntäjän nimen näkyminen käännöksessä tarkoita alkutekstin mielipiteiden allekirjoittamista. Mielenkiintoista olisi tietää, ajattelevatko kyseiset vastaajat näin myös asiavirheiden osalta. Käännetäänkö virheet virheiksi vai korjataan ne? Kenen virheeksi vastaanottaja ne ajattelee? Eräs aineiston kääntäjä oli sitä mieltä, että virheet käännetään sellaisenaan. Hän kirjoitti seuraavanlaisesti:

Kääntäjän nimi - - - ei tarkoita sitä, että olisi itse kirjoittanut tekstin, tai että olisi itse sitä mieltä asiasta, tai että vastaisi teoksessa esitetyistä faktoista omalla kunnialla ja omallatunnolla. Faktat voivat olla väärin alkuperäisteoksessa, mutta niitä ei saa ilman lupaa lähteä muuttelemaan, vaikka kuinka tietäisi niiden olevan väärin. (3c:18.)

Kaikki aineistossa eivät olleet tätä mieltä. Muutamasta vastauksesta kävi ilmi, että vastaajat olivat myös korjanneet vääriä faktoja. Eräs kertoi: ”[T]ein suomennokseen korjauksia, jotta ohjelma olisi uskottava. Jos olisin jättänyt virheet suomennokseen, moni katsoja olisi varmaan ajatellut, että virheet ovat kääntäjän tekemiä.” (1a:51.) Kääntäjän motivaatio oli siis oman tai ammattikunnan maineen varjelussa. Virheiden korjaaminen saattoi liittyä myös siihen, että kääntäjä haluaa tehdä työnsä hyvin.

Faktojen korjaamiseen saattaa liittyä myös oma arvomaailma kuten eräällä kääntäjällä, joka arveli oman feminisminsä vaikuttaneen faktojen tarkentamiseen. Hän oli korjannut selostustekstiin susilaumassa olevan aina johtajapari, alfauros ja alfanaaras, ei pelkästään alfauros kuten alkutekstissä väitettiin. Samainen kääntäjä oli myös lisännyt dokumentin selostustekstiin määritelmän antiikin Kreikan termille kansalainen, mitä ei alkuperäisessä ollut ollut. Hän perusteli ratkaisunsa yleisön paremmalla informoimisella, mutta myöntää, että ”telaketjufeministi nosti rumaa päätään” (2a:19). Vaikka kääntäjällä oli ratkaisujensa perusteena vastaanottajan huomiointi, oli hänen arvomaailmansa, feminismi, selvästi mukana käännösratkaisuissa. Hän ei ollut ainoa feminismiä kannattava vastaaja, sillä aineistossa oli kaksi muutakin, joiden vastauksista aihe nousi esille. Toinen näistä kirjoitti toteuttavansa feminististä kääntämistä mahdollisuuksien rajoissa, esimerkiksi tilanteissa joissa naisiin ja miehiin viitataan eri tavalla (1a:5). Kyseisellä kääntäjällä on

siis tiedostettu käännösstrategia, jossa hänen omat arvonsa heijastuvat käännöstyöhön. Huomionarvoista on kuitenkin se, että hän kirjoitti tekevänsä näin ”mahdollisuuksien rajoissa” (1a:5). Myös Jones viittasi artikkelissaan siihen, kuinka hän oli asettanut itselleen selvät rajat silloin, kun koki tarpeen parantaa tekstiä (Jones 2004, 720).

Sen ajatuksen taustalla, että ei katso itsellään olevan oikeutta muovata tekstiä, voi olla myös vastuuntunne alkuperäistä tekijää tai yleisöä kohtaan. Eräs kirjoitti: ”Haluan myös kunnioittaa ohjelmien tekijöitä enkä lähde muovaamaan heidän teoksiaan.” (2a:3.) Eräs toinen löysi itsensä ammattietiikan ja arvojen ristiriidasta, kun hän vaihtoi tarinan arvolatautuneen sanan ”alkuasukkaat” sanaan ”paikalliset”. Hänen mukaansa sanavalinta sopi tarinan yleissävyyn, joka ei suhtautunut paikallisiin väheksyvästi, mutta perusteluista huolimatta hän kirjoitti vastauksessaan: ”Koin kyllä toimintani olevan ristiriidassa kääntäjänetiikkani kanssa – kääntäjällä kun on velvoitteita alkutekstiään ja alkuteoksen tekijää kohtaan” (2a:58). Aiemmin tässä työssä pohdittiin kääntäjän vastuuta alkuperäisen kirjoittajan sananvapautta kohtaan (ks. 4.5.). Näissä esimerkeissä voi olla kyse sellaisesta kunnioituksesta, että halutaan antaa alkuperäisen tekijän tuoda julki viestinsä. Ajatus sopii myös Chestermanin esittelemän representaation mallin alle: käännöksen tarkoitus on esittää alkuteksti ja kirjoittajan aikomus tarkasti: kääntäjä ei saa lisätä, poistaa tai muuttaa mitään (Chesterman 2001, 139) (ks. 3.3.).

Oikeuteen muuttaa tekstiä liittyy myös Chestermanin mainitsema palvelu-ajatus, joka näkyi selvästi joissakin vastauksissa (Chesterman 2001, 140) (ks. 3.3.). Vastuu ja uskollisuus toimeksiantajalle asettavat rajoja kääntäjän toiminnalle. Eräs kirjoitti: ”En voi tehdä sitä, koska toimeksiantaja maksaa minulle siitä, että käännän hänen toimittamansa tekstin. Jos muuttaisin sitä, minun olisi kerrottava siitä toimeksiantajalle ja saatava siihen lupa.” (2a:43.) Tässä vastaaja tosin tarjoaa myös ehdotuksen siitä, mitä kääntäjä voi tarpeen tullen tehdä: pyytää toimeksiantajalta lupa muutoksiin.

Pari vastaajaa, jotka antoivat kysymykseen 2a ei-vastauksen, kirjoittivat kuitenkin esimerkit tapauksista, joissa arvot olivat vaikuttaneet heidän työhönsä. Toinen näistä oli kääntänyt poliittista materiaalia puolueelleen ja hänen mielipiteensä poliittisen jargonin päättömyydestä kenties vaikutti niin, että hän kääntää poliittisen tekstin suorasukaisemmaksi (2a:14). Toinen vastasi arvojensa vaikuttaneen niin, että kun hän sai eteensä mainion puheen ihmisarvosta, teki hän käännöksen erityisen hyvin, koska uskoi sen arvoihin (2a:15). Myös sujuvuus itsessään mainittiin arvoksi, kaksi kääntäjää toi sen ilmi käännökseen vaikuttavana voimana. Edellä mainitut esimerkit kertovat siitä, että vaikka ei annakaan arvojensa sinänsä vaikuttaa, on kääntäjällä silti mahdollisuuksia tukea asioita, joihin uskoo, esimerkiksi juuri huolellisella työllä ja sujuvalla lopputuloksella.

Mielenkiintoista on, että usea vastanneista jäi pohtimaan sitä, antaako alitajuisesti arvojensa vaikuttaa. Onko kaikista valinnoistaan tietoinen? Eräs kirjoitti: ”En voi taata, etteikö arvoni olisi joskus vaikuttaneet esimerkiksi sanavalintoihini - - -.” (2a:28.) Samansuuntaisesti kirjoitti myös toinen: ”Amerikkalaisessa keskusteluohjelmassa voi sanavalinnoilla vahvistaa mielikuvaa siitä, onko joku henkilö sympaattinen vai ei. Välillä näihin pysähtyy ja miettii, antaako alitajunnan ohjata vai tekeekö tietoisia ratkaisuja.” (2a:32.) Vastauksissa mietittiinkin juuri sanavalintojen tietoisuutta. Aiemmin tässä työssä pohdittiin juuri sanavalintojen vaikutusta, sillä pienilläkin sanoilla voi saada aikaan sävyeroa, ja on vaikea sanoa, mikä yksittäisten sanojen kohdalla on tekstin liiallista muuttamista (ks. 4.3.). Kaikille sanoille ei voi löytää täydellistä vastinetta kohdekielestä ja joskus taas valittavana on monia vaihtoehtoja. Eräs vastaaja summasikin, että sanavalinnoillaan vaikuttaa aina, vaikkei tietoisesti olisi antanutkaan arvojen vaikuttaa (2a:42). Kenties kääntäjän on hyvä jäädä pohtimaan omien sanavalintojensa motivaatiota aika ajoin, ja etenkin silloin, kun eteen tulee mielipiteitä herättävä teksti.

Sanavalinnat muutenkin olivat vastauksissa toistuva aihe, sillä kääntäjien tekemät korjaukset, muutokset tai vaikuttamiset, näkyivät usein sanatason valintoina. Suurin osa kysymyksen 2a kyllä-vastaaajista kertoivat muokanneensa juuri sanavalintoja. Esimerkiksi eräs vastaaja kertoi: ”Olen joskus avannut passiivista aktiiviin tyyliin ’Mies raiskasi naisen’ sen sijaan, että olisin häivyttänyt tekijän tyyliin ’Nainen raiskattiin’.” (2a:5.) Sanavalinnoilla kääntäjä muokkasi asian näkökulmaa, vaikka fakta pysyi samana. Vastaus ei kerro, miksi kääntäjä teki näin, joskin on helppo spekuloida, että aktiivilauseena teon aktiivisuus ja tekijä korostuvat, raiskauksia ei vain tapahdu. Motiivi vaikuttaa feministiseltä, ja kyseinen kääntäjä olikin vastauksissaan maininnut harjoittavansa feministikääntämistä mahdollisuuksien rajoissa.

Sanatason ilmiö oli kyseessä myös niissä vastauksissa, joissa puhuttiin käännöksen muovaamisesta kohdekulttuuriin sopivaksi, ilmiö, johon viitattiin ainakin kolmessa vastauksessa. Kulttuuriin sovittaminen ei sinänsä ole henkilökohtaisten arvojen vaikuttamaa, sillä kääntäjän kuuluukin hallita käännösten lokalisointi ja kohdeyleisön tunteminen. Kuitenkin eräs kääntäjä kertoi kääntäneensä ranskaksi ruokakirjan, jossa vaihtoi margariinin systemaattisesti voihiin omien arvojensa vuoksi (2a:57). Toisaalta kyseessä oli myös lokalisointi: Ranskassa ei käytetä margariinia. Myös muita sellaisia vastauksia aineistossa oli, joissa kääntäjät saivat hyvällä syyllä lieventää tai jopa poistaa seikkoja, joita heidän muutenkin teki mieli poistaa. Pari vastaajaa kertoi lieventävänsä ja karsivansa kiro sanoja perusteluina niin kanavan ohjeistus kuin katsojaystävällisen tuloksen tekeminen. Mielellään käännöstä muokkasi myös aiemmin mainittu viihderomaanien kääntäjä, joka sai luvan

kanssa jättää pois materiaalia, käänös kun on lyhennettävä suomennoksen standardimerkkimäärään (1a:52) (ks. 6.2.2.). Tällöin kääntäjä saattaa tietoisesti karsia juuri materialismin ylistystä, sillä se on kaukana hänen henkilökohtaisista arvoistaan. Näiden esimerkkien pohjalta voi pohtia sitä, kuinka kääntäjän on sallittua muovata tekstiä, jos sille löytyy perusteltu syy. Tuskin kääntäjät perusteltuja syitä etsimällä etsivät mutta vastausten perusteella voi sanoa, että he ovat mielissään, jos sellaisia ilmaantuu. Toisaalta kääntäjän tulee kriittisesti pohtia, mikä on perusteltua ja mikä ei.

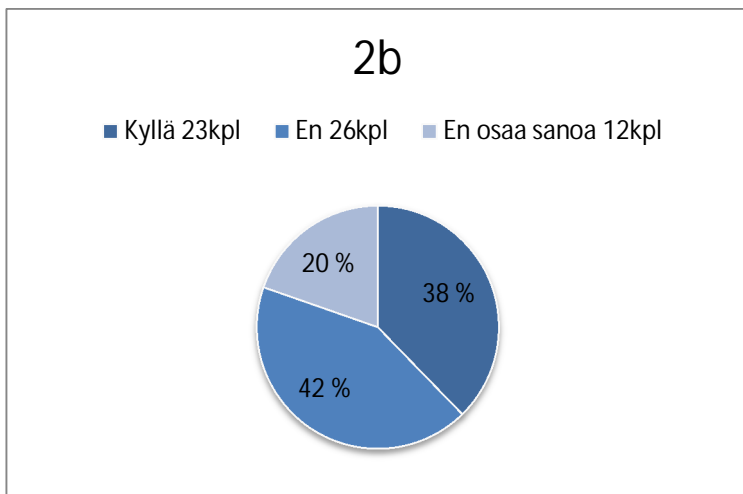
Kääntäjä, joka vastaajista eniten sai antaa arvojensa vaikuttaa, oli töissä uutisseurannassa. Tällaisessa työssä kääntäjällä voi olla paljon itsenäisyyttä ja valtaa valita, mitä käännetään. Kääntäjä kuvaili työtään seuraavanlaisesti:

[T]yöhöni kuului valikoida, mitkä suomalaismedian uutistiivistelmät käännetään englanniksi, ja kääntää ne sitten. Toki työhön oli asiakaskuntaan perustuvat kriteerit, mutta omaa harkintaa sai käyttää runsaasti. Sen sijaan, että olisin kääntänyt jutut jokaisesta Nokian uudesta härpärkeestä, poimin runsaasti sosiaali- ja terveysalan tutkimusta koskevia juttuja sekä paljon ympäristö- ja ilmastonäkökohtiin liittyviä asioita pakollisten talous- ja finanssiuutisten lisäksi. Minusta asiakkaatkin saivat näin laajemman ja hyödyllisemmän kuvan Suomen markkinoista ja asenneilmastosta - - -. (2a:26.)

Lienee luonnollista, että vastaaja on tilanteessaan valinnut itseään kiinnostavat uutiset pakollisten lisäksi ja tämä mahdollisuus hänellä myös oli, sillä hänen työnkuvansa antoi tähän oikeuden. Näin hän myös pystyi osin nostamaan omien arvojen mukaisia asioita esille. Toisaalta hän myös perusteli valintansa yleisön paremmalla informoimisella.

Kysymyksen 2a vastauksista nousi esiin ennen kaikkea se, että monen vastaajan kanta oli kielteinen omien arvojen näkymiseen työssä. Myös kääntäjän vastuuta vääristä faktoista sekä vastuuta kirjoittajaa ja toimeksiantajaa kohtaan pohdittiin. Tapauksissa, joissa arvojen oli annettu vaikuttaa, valinnat olivat usein sanatason ilmiöitä. Vastaajat miettivät myös sitä, ettei omien arvojen vaikutus ole aina tietoista. Käänösstrategioista feministikäntäminen pilkahteli vastauksissa.

6.3.2 Hakeutuminen arvojen pariin

Kaavio 12. Vastaus kysymykseen 2b: Hakeudutko sellaisten toimeksiantojen pariin, joissa saat toteuttaa arvojasi?

Vastaajista 38 prosenttia kertoi hakeutuvansa arvojansa vastaaviin toimeksiantoihin ja 42 prosenttia kertoi, ettei hakeudu. Hakeutuvien ja ei-hakeutuvien määrät ovat suhteellisen tasaväkiset, ei-vastauksia oli muutama enemmän. Viidennes ei osannut sanoa, hakeutuuko vai ei. Avoimeen vastauslaatikkoon vastaustaan tarkensi 45 kääntäjää.

Vastaajia, jotka kertoivat voivansa valita omat toimeksiantonsa, oli kuutisen kappaletta. He valitsevat tarjouksia kiinnostuksiensa ja mieltymystensä mukaan ja eräs vastaaja muotoilikin, että hakeutuminen menee käsi kädessä sen kanssa, mitkä työt tuntuvat itsestä kivoilta (2d:42). Eräs vastaaja kertoi olevansa kustantaja ja hän saa valita kääntämänsä kirjat. Tässä näkyy jälleen se, kuinka tietynlainen asema ja työnkuva voivat suoda kääntäjälle suuremman autonomian tehdä päätöksiä. Eräs vastaaja kertoi puolestaan hakeutuneensa freelanceriksi juuri siksi, että voisi vaikuttaa siihen, mitä kääntää (2b:61). Asiaan toki vaikuttaa työtilanne: freelancerillä on mahdollisuus ohjailta työtään, jos toimeksiantoja on niin paljon, että niistä voi valita. Eräs toinen kirjoittikin, ettei freelancerilläkään välttämättä ole valikointiin varaa: ”Otan vastaan ne työt joita tarjotaan. Tietysti havittelen eniten itseäni kiinnostavia aiheita, mutta sen tarkemmin freelancerillä ei ole varaa valita töitään.” (2b:24.)

Yksi vastaajista huomautti, ettei hän aina pysty vaikuttamaan töihinsä mutta vetää rajan tarvittaessa, sillä on aiheita, joita hän ei suostuisi kääntämään (2b:20). Ajatus kieltäytymisestä tai arvojen vastaisten töiden välttelystä nouseekin jälleen esiin ja avoimista vastauksista näkyikin, että hakeutuminen tapahtuu ensisijaisesti kieltäytymällä toimeksiannoista. Erään mukaan kieltäytyminen voi olla myös tiedostamatonta valintaa: ”Hakeutuminen tapahtuu ehkä alitajuntaisesti, jotkut työt vain hylkää.” (2b:43.)

Moni vastaajista, nelisentoista kääntäjää, kertoi, ettei heillä ole varaa tai mahdollisuutta valikoida töitä. Taloudellinen toimeentulo näkyi vastauksissa paljon ja usea kommentoi sitä, ettei heillä ole tarpeeksi töitä, jotta voisivat kieltäytyä tai valikoida. Sitä, onko kääntäjällä vara valikoida töitään, käsitellään enemmän seuraavassa alaluvussa.

Neljä vastaajaa kertoi, että he ovat jo töissä toimeksiantajilla, joiden arvot vastaavat omia arvoja. Heidän vastauksistaan näkyi se, kuinka myös aineiston laatu on tärkeä tekijä ja yksi heistä kirjoitti: ”[Nyt] saan lähes poikkeuksetta laadukkaita ohjelmia tehtäväkseni. Tein hartiavoimin töitä, etten enää ajautuisi pähkinäpalkkioilla huonoja ohjelmia teettäviin käännöstoimistoihin.” (2b:53.) Tässä lainauksessa näkyy se, kuinka vastaaja on aktiivisesti tehnyt työtä sen eteen, että saisi tehdä itselle mieluista työtä. Eräs toinen vastaaja arveli ajautuneensa asiatekstikäntäjäksi juuri siksi, että pitää kaikenlaista tietoa tärkeänä ja on tiedonsaannin takia myös liittynyt vapaa-ajan järjestöihin (2b:39). Yksi vastaaja kirjoitti seuraavaa:

- - -TV-kanavat, joille teen töitä, esittävät lähes sataprosenttisesti sellaisia ohjelmia, joissa arvoni toteutuvat muutenkin. Otan vastaan toimeksiantoja, joita tarjotaan, en pääse varsinaisesti valitsemaan niitä. Jos kieltäydyn jostain työstä, se johtuu aikatauluista, ei ohjelmien sisällöistä. (2b:51.)

Vaikka kyseinen kääntäjä ei pääse valitsemaan töitään, hän on kuitenkin töissä toimeksiantajalla, joka jakaa saman arvomaailman.

Minkälaisiin muihin tehtäviin vastaajat olivat hakeutuneet? Eräs kirjoitti, että jos töitä on riittävästi tarjolla, valitsee hän sellaisia töitä, joista on yleistä hyötyä esimerkiksi lääketieteen kannalta (2b:61). Perusteluksi hän kertoi, ettei halua hyödyttää vain markkinamiehiä. Lisäksi aineistossa oli kaksi kääntäjää, jotka ovat kääntäneet kristillisiä kirjoja. Toinen kirjoitti: ”Olen kyllä tunnustava kristitty, joten jos minulla olisi liian vähän töitä, voisin kääntää lisääkin kristillisiä kirjoja, mutta nykyään uuden ”osaamisalueen” valtaamisen ei riitä aikaa.” (2a:39.) Tässä lainauksessa tuleekin esille asia, mikä kääntäjälle voi olla hyödyksi. Jos hakeutuu tietynlaisten toimeksiantojen pariin, tulee tästä kääntäjälle osaamisalue. Eräs kääntäjä kertoi kääntäneensä poliittista tekstiä puolueelleen. Hänen vastauksestaan näkyy hyvin osaamisalueen tuoma hyöty:

Ennen kääntäjänuraani työskentelin poliittisessa järjestössä. Sitä kautta saamieni suhteitten kautta olen saanut yksittäisiä toimeksiantoja ja vakituisia asiakkaitakin. Yhteistyö sujuu mainiosti, koska tunnen toimintakentän ja eri tilanteet, joissa käännettäviä tekstejä käytetään. Myös asiakkaat ovat olleet tyytyväisiä. Joskus joku heistä mainitsi, että aiemmin olivat käännettäneet jotain henkilöllä, joka tuli täysin politiikan ulkopuolelta. Käännöksen laatu oli tuolloin ollut kovin ontuva, kun kääntäjä ei tuntenut alaa, vaikka kielellisesti taitava kai olikin. (2b:14.)

Jos kääntäjä pystyy hakeutumaan ja erikoistumaan tietynlaisiin, vieläpä arvojaan ja mieltymyksiään vastaaviin teksteihin, tämä tuonee etua niin kääntäjälle kuin toimeksiantajalle. Kääntäjä nauttii tekemästään ja toimeksiantaja saa laadukkaita ja asiantuntevia käännöksiä. Lisäksi, kuten eräs kääntäjä huomautti, voi vierasta arvomaailmaa olla vaikeaa kääntää, kun asioita ei ymmärrä eikä hahmota kokonaiskuvaa (2d:44). Jos aihetta ei tunne, voi se pahimmassa tapauksessa näkyä huonona laatuna tai vaihtoehtoisesti kääntäjä joutuu näkemään paljon vaivaa ymmärtääkseen aihetta ja löytääkseen oikeaa sanastoa. Oma mielenkiintoa vastaava aihe tuo myös viihtyvyyttä toimeksiantoon. Kyselyn vastauksista kävikin ilmi se, että kääntäjät ovat iloisia, kun saavat itselle sopivia toimeksiantoja.

Joukossa oli mukana muutama vastaus, jotka käsitelivät omia arvojaan vastaavien töiden löytämistä. Eräs vastaaja harmitteli, ettei tiedä mistä löytäisi arvojaan vastaavia toimeksiantoja (2b:15). Huomio on aiheellinen. Vaikka haluaisikin tehdä arvojaan vastaavia töitä, on eri asia tietää, mistä ja miten niitä löytää. Mutta vaikka tietäisikin, ei sekään välttämättä riitä. Yksi vastaajista nimittäin kertoi yrittäneensä tehdä arvojaan vastaavia töitä mutta ei onnistunut, sillä esimerkiksi kansalaisjärjestöt eivät hänen mukaansa ole halukkaita maksamaan käännoksistä käypää hintaa (2b:19). Kansalaisjärjestöjen kohdalla nousee kysymys, onko järjestöillä jo valmiiksi kääntämistaitoisia vapaaehtoisia mukana toiminnassa. Kenties niillä on myös ammattimaisia aktivistikääntäjiä. Vapaaehtoista kääntämistä pohditaan myöhemmin alaluvussa 6.3.4.

Pari vastaajaa kommentoi, etteivät markkinoi itseään kohdennetusti tai pyydä toimeksiantajaltaan tietynlaisia töitä. Näissä vastauksissa kuitenkin tarjottiin keinoja, joilla kääntäjä voisi halutessaan vaikuttaa toimeksiantoihinsa. Ensimmäinen on kohdistettu markkinoiminen, joka on hyvin aktiivista hakeutumista, ei pelkästään töiden valikoimista. Toinen keino on se, että esittää toimeksiantajalle toivomuksen haluamistaan töistä. Tämä tosin toiminee vain vakiotoimeksiantajien kohdalla. Vastaajissa olikin pari sellaista, jotka saivat esittää toivomuksia työnantajilleen ja jotka siksi onnistuivat myös saamaan arvomaailmaansa ja kiinnostuksiinsa sopivaa käännettävää. Toinen näistä kirjoitti, että av-toimeksiantajat usein kysyvät freelancereiden kiinnostuksen kohteita ja töitä jaetaan mahdollisuuksien mukaan niille, joilla asiantuntemusta on (2b:50).

Se, että ei hakeudu arvojansa vastaaviin töihin, voi myös olla valinta. Eräs esimerkiksi kertoi, että ei koe tarvetta levittää arvojansa, varsinkaan käännosten kautta (2b:28). Toisaalta arvot voivat vaikuttaa myös siihen, mihin töihin ei hakeudu. Aineistossa oli esimerkiksi muutama vastaaja, jotka kertoivat, etteivät halua antaa arvoistaan periksi. Toinen näistä kertoi: ”Teen kirjallisuuskäännöksiä vaikka niitä tekemällä tienestit jäävät alle köyhyysrajan - - -. Olisin voinut lähteä tulkiksi Brysseliin, mutta en

halua myydä arvojani rahasta.” (2b:57.) Tästä vastauksesta näkyy, että vaikka tulot vaikuttavat moneen päätökseen, voi kääntäjällä olla myös sellaisia ristiriitoja, joita hyvä ansio ei ratkaise. Eräs av-kääntäjä vastasi, että kun töitä on vähän, hän voisi periaatteessa hakea töitä myös muilta kanavilta, mutta ei sitä tee, sillä ”ne esittävät niin paljon roskaa” ja ohjelmia, jotka eivät vastaa hänen arvojaan (2b:51).

Yhteenvedonä voidaan sanoa, että hakeutuminen on pääosin kieltäytymistä ja töiden valikointia. Aktiivista hakeutumista, esimerkiksi itsensä markkinoimista tietyille asiakaskunnalle tai yhteydenottoa toimeksiantajiin, esiintyi vastauksissa vain vähän. Suurelle osalle toimeksiantojen määrä (ja siten myös varallisuus) oli tärkeä määrittäjä siinä, onko mahdollisuutta kieltäytyä tai valikoida. Valikointi riippui myös siitä, millainen työnkuva ja päätäntävalta kääntäjällä oli. Lisäksi tuli esille ajatus, että kääntäjän omien mieltymysten ja arvojen mukainen käänös saattaa olla helpompi kääntää, sillä kääntäjällä saattaa olla valmiiksi ymmärrystä aiheesta.

6.3.3. Onko kääntäjällä varaa valita?

Kysymyksessä 3a kysyttiin, onko kääntäjällä varaa valikoida toimeksiantoja arvojen mukaan. Kysymys oli selvästi harhaanjohtava, sillä siitä ei käynyt ilmi, tarkoitetaanko sanalla ”vara” rahaa vai toimeksiantojen määrää. Moni vastaaja tulkitse kysymyksen niin, että sillä tarkoitettiin vain taloudellista toimeentuloa, joskin kysymyksellä tarkoitettiin myös sitä, onko toimeksiantoja niin paljon, että niistä voi valita arvojensa mukaan.

Yhdeksätoista vastaajaa oli sitä mieltä, että kääntäjällä on tai täytyy olla varaa valikoida. (Kysymys oli pakollinen ja vastaajia oli täysi määrä, 61 kappaletta.) Esimerkiksi yksi vastaajista kertoi, että hänelle valikointi on periaate, sillä hän ei halua olla mukana edistämässä arvojensa vastaista toimintaa (3a:46). Siitä, onko valikointi käytännössä helppoa, mielipiteet vaihtelivat. Osan mielestä töitä on markkinoilla tarpeeksi valikoitavaksi, osan mielestä ei. Eräs asiatekstikäntäjä kertoi vastauksessaan, että hänen mielestään töitä on niin paljon, että ”halutessaan voisi keskittyä myös toimimaan tiettyjen arvojen mukaisissa toimeksiannoissa pelkästään” (3a:29). Tämä nostaa kysymyksen, kuinka paljon töiden määrässä näkyy se, millaista materiaalia kääntää. Jos kääntäjä on kaikkiruokainen, riittääkö töitä paremmin? Tai kenties joissakin aineistolajeissa on vähemmän työtä tarjolla. Eräs kaunokirjallisuuden kääntäjä kirjoitti: ”Kirjallisuuden kääntäjällä ei ole [varaa valita], jos haluaa elättää itsensä kääntämällä kirjoja.” (3a:40.) Kyseinen kääntäjä ei siis pysty valitsemaan arvojen perusteella. Aiemmassa vastauksessa samainen kääntäjä kommentoi: ”On otettava mitä tarjotaan. Joskus kirjan sisältö on omien arvojen mukaista, usein ei.” (2b:40.)

Ajatus siitä, että kääntäjän ei täytyisi joutua tekemään itselle vastenmielistä työtä, toistuu muutamassa vastauksessa. Erään kääntäjän mielipide oli, että vaikka kääntäjän tuleekin suhtautua objektiivisesti, ei kenenkään pitäisi joutua käsittelemään vastenmielistä materiaalia (3a:55). Joidenkin vastaajien mielestä valinnanvaraa täytyy olla siksi, että se on osa kääntäjän mielenterveyttä ja onnellisuutta. ”[J]okaisella tulisi olla oikeus tehdä itselle mielekästä työtä”, kuten yksi kääntäjistä asian muotoili (3a:49). Erään mukaan kääntäjällä ei rahallisesti olisi varaa valita, mutta kuitenkin ”mielenterveydellisesti se on suorastaan pakollista” (3a:41). Eräs taas kirjoitti, että maailmassa on asioita, joita ei voi mitata rahassa, ja jokaisen on itse päätettävä, kuinka pitkälle suostuu rahan vuoksi menemään (3a:43). Kommentista heijastuukin yksi etiikan ominaisuus: eettiset rajat ovat usein henkilökohtaisia. Eräs vastasi: ”Rajan vedän toki. On toki asioita, joita en missään tapauksessa haluaisi kääntää/suomentaa.” (2b:20.) Kautta aineiston näkyikin selvästi ajatus siitä, että jokaisella on olemassa jokin eettinen raja, jota ei ylitetä.

Neljätoista vastaajaa oli sitä mieltä, että kääntäjällä ei useimmiten ole varaa valikoida. Syynä tähän on sekä töiden vähyyks että taloudelliset seikat. Toimeksiantojen määrä ja taloudellinen selviytyminen kulkevat käsi kädessä, minkä usea vastaaja otti esille. Eräs kommentoi seuraavaa: ”Valitettavasti töitä ei ole markkinoilla niin paljon, että niistä voisi valikoida vain ne, jotka ovat todella kannattamisen arvoisia asioita.” (3a:54.) Moni vastaaja toi esille sen, että valikointi riippuu myös kääntäjistä itsestään ja siitä, millainen tai millaisia toimeksiantajia kääntäjällä on. Jokaisen kääntäjän tilanne on erilainen. Eräs vastaaja kirjoitti, ettei hänellä ole varaa valikoida, vaan ottaa vastaan kaikki taitojensa mukaiset toimeksiannot (3a:36). Omien taitojen riittäminen on siis kyseiselle kääntäjälle hänen valintakriteerinsä, hän ei perusta tai ei voi perustaa valintojansa arvoihin.

Yksitoista kääntäjää mainitsi vastauksissaan, että valinnanvaraa on, kun töitä on tarpeeksi. Eräs vastasi, että kääntäjällä on valinnanvaraa siinä, että selvästi vastenmielisistä voi kieltäytyä, mutta taloudellisista syistä on vaikea keskittyä vain yhden keppihevosen ajamiseen eli liian suppeaan käänösalaan (3a:47). Kieltäytyminen voi siis olla vaikeaa pienten tulojen takia. Eräs haaveili siitä, että voisi joskus kieltäytyä: ”[O]nnellisia ovat ne, jotka voivat tarpeen tullen sanoa ei.” (2b:21.) Tämä vastaaja kertoi elävänsä köyhyysrajan alapuolella, mikä lienee syy kieltäytymisen mahdottomuuteen.

Eräät kommentoivat, että heikossa työtilanteessa houkutus kääntää arvojensa vastaista materiaalia on suuri ja jos asiakkaita on vähän, on kääntäjän usein nieltävä ylpeytensä. Valinnanvaraa löytyy lisää, jos taloudellinen selviytyminen ei ole riippuvainen pelkästään kääntämisestä. Esimerkiksi eräs 30 vuotta alalla ollut sarjakuvakääntäjä kirjoitti, että hänellä on koko ajan ollut toinen työ, jonka varassa

hän on tehnyt intohimotyötään, kääntämistä (3a:59). Eräs toinen pohtikin, ettei kääntäjä voi olla töiden suhteen kovin valikoiva ellei työskentele käännösosalalla sivutoimisesti tai omasta ilosta (3a:35).

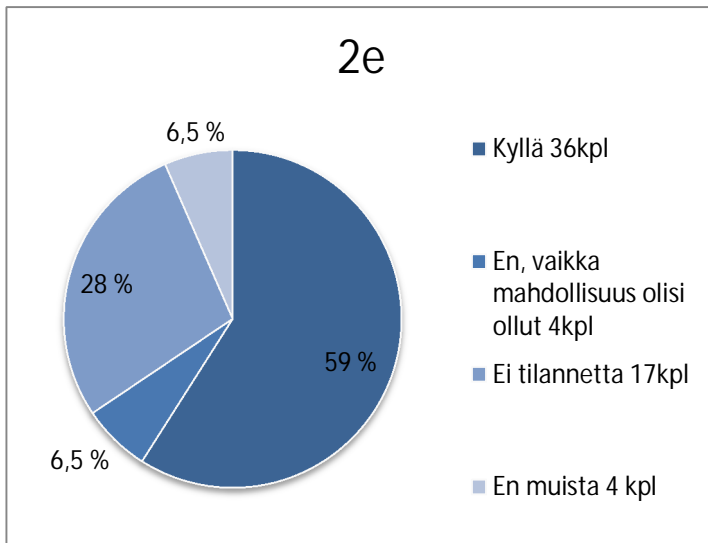
Pari kääntäjää nosti esille myös uran keston vaikutuksen. Heidän arvionsa mukaan pitkään töitä tehneillä valinnanvara on suurempi, kun kääntäjän asema on vakiintunut eli töiden tarjonta on riittävää. Uran alkuaikoina ei välttämättä ole valinnanvaraa. Eräs 14 vuotta alalla ollut asiakirjakääntäjä pohti vastauksessaan itsensä ja vasta-alkajan eroa:

Minulla ainakin on jo varaa valikoidakin melko pitkän käännösurani jälkeen. Minulle on ehtinyt kertyä sopimukset varmaan 30-40 toimiston kanssa. Näistä osa on vakiasiakkaita, joilta tulee niitä tavanomaisia töitä - - - tiheään tahtiin, ei siis ole pulaa töistä. Aloitteleva kääntäjä voi joutua helpommin tilanteeseen, että on toimeentulon takia puolipakko ottaa työ, jota ei oikeastaan halua tehdä. (3a:39).

Tuntuu mahdolliselta, että konkareilla olisi enemmän asiakaskuntaa ja siten myös mahdollisuus valikoida töitään. Tosin verrattaessa vastaajien työurien kestoa selviin ”ei ole varaa valita” ja ”kyllä, on varaa valita” -vastauksiin saatiin selville, että tässä aineistossa työurien kestot eivät selvästi puoltaneet sitä, että konkareilla olisi enemmän varaa valita. Keskiarvon mukaan ei-vastaajien työurien kesto oli enemmän (n. 16,5 vuotta) kuin kyllä-vastaajilla (n. 10 vuotta). Myöskään aineistolajien mukaan jaoteltuna ei ollut eroja siinä, voiko jonkin aineistolajin kääntäjä valikoida enemmän.

Loppusummauksena voisi sanoa, että osa tuntuu ajattelevan, että kääntäjällä on tai tulisi olla varaa valita töitä. Toisaalta usea kirjoitti päinvastaista, valinnanvaraa ei juuri ole. Työtilanne vaikuttaa paljon. Jos töitä on paljon, on helpompi valikoida. Jos töitä on vähän, voi kääntäjä joutua tekemään arvojensa vastaisia töitä. Kuitenkin vastaavat pohtivat myös sitä, että jokaisella on olemassa jokin raja, jonka ylitse ei halua mennä.

6.3.4. Pienellä korvauksella tai korvauksetta kääntäminen

Kaavio 13. Vastaukset kysymykseen 2e: Oletko koskaan tehnyt korvauksetta tai vähäisellä korvauksella käännöstyötä itsellesi tärkeän asian eteen?

Yli puolet vastaajista oli joskus tehnyt korvauksetta tai vähäisellä korvauksella kääntämistä. Seuraavaksi suurin prosenttiosuus, 28 prosenttia, oli sellaisia, joille ei ollut tullut eteen mahdollista tilannetta. Kuusi prosenttia kertoi kieltäytyneensä mahdollisuudesta. Avoimeen kysymykseen vastasi 38 kääntäjää.

Ei-vastaajista kaksi kommentoi avoimeen laatikkoon. Toinen kommentoi, että hän yrittää elättää itsensä kääntämisellä ja siksi vastaus on ei (2e:19). Toinen vetosi palkkioiden alhaisuuteen ja lisäksi ajan puutteeseen Hän kirjoitti: ”Töitä on muutenkin niin paljon, ettei ole aikaa tehdä ylimääräistä työtä. Lisäksi käännöksistä maksetaan usein niin huonosti, etten halua tarkoituksellisesti huonontaa kuukausiansioitani tekemällä ilmaista työtä.” (2e:3.)

Kyllä-vastauksissa auttaminen ja työn tekeminen jonkin hyvän asian eteen nousivat syyksi tehdä käännöstä alhaisella palkkiolla tai palkkiotta. Kyllä-vastaajien vastauksissa toistuivat sanat ”vapaaehtoisuudessa”, ”hyväntekeväisyys” ja ”talkootyönä”. Hyväntekeväisyys tai muuten hyvää tekevät yritykset saavat ison osan tehdystä työstä. Vastauksissa mainittiin muun muassa vammaisjärjestöt ja ihmisoikeusjärjestöt. Yksittäisissä vastauksissa mainittiin muun muassa kääntäjiä koskevien tekstien kääntäminen ammatissolidaarisuuden vuoksi, vakio-toimeksiantajan pelastaminen pulasta sekä kristillisten tekstien kääntäminen hyväntekeväisyytenä. Pari vastaajaa kertoi, että heille motivaationa on ollut halu käyttää omia kykyjään hyvien asioiden edistämiseksi. Toinen näistä kirjoitti:

Olen halunnut antaa asiantuntemukseni ja työpanokseni muutenkin tukemani järjestön käyttöön korvauksetta. Olen esimerkiksi kääntänyt kansainvälisen lapsia auttavan järjestön ammattikäntäjän taitoja vaativia tekstejä, koska tällöin avustusrahoja ei siltä osin käytetä hallinnolliseen työhön (2e:38.)

Vastauksesta näkyy, kuinka kääntäjä on pohtinut sitä, miksi hänen ammattikäntäjänä kannattaa toimia korvauksetta. Joskus korvauksetta kääntämisen syynä saattaa olla se, ettei tärkeää tekstiä muuten käännettäisi ollenkaan, kuten eräs kansalaisjärjestölle kääntänyt mainitsi (2e:48).

Vastauksista nousi myös sellaisia käännostöitä, jotka voitaisiin lukea aktivismin alle. Yksi mainitsi kääntäneensä paperittomia maahanmuuttajia koskevaa materiaalia korvauksetta (2e:56), eräs toinen mainitsi adoptiopaperien kääntämisen (2e:42) ja kolmas kummimatkoilla tulkkauksen (2e:61). Myös edellä mainitut kansalaisjärjestöille kääntämiset voitaisiin lukea mukaan. Näissä kaikissa näkyy aktivismia, koska kaikissa tapauksissa on kyse jonkinlaisesta poliittisesta tai sosiaalisesta vaikuttamisesta.

Myös perhe ja ystävät on suuri syy kääntää alhaisella palkkiolla tai palkkiotta, ainakin seitsemän vastaajaa ilmoitti tehneensä käännostöitä perheen tai ystävien vuoksi. Pari kertoi kääntäneensä lasten kouluun tai harrastuksiin liittyviä tekstejä. Eräs kirjoitti kääntäneensä laajan artikkelin, joka kertoi menehtyneen ystävän elämänurasta (2e:24), ja eräs toinen kertoi auttaneensa ystävänsä oikeusjutussa (2e:39). Jotkut kääntäjät saattavat kokea epämiellyttävänä sen, jos sukulaiset tai ystävät olettavat saavansa käännostöiden ilmaiseksi tai polkuhintaan. Tosin aineistossa tämän seikan mainitsi ristiriidaksi vain yksi kääntäjä. Eräs toinen kommentoi päinvastaista: ”[Perhe ja suku] ovat minulle tärkeitä, ja autan heitä korvauksettakin.” (2e:51.) Tämä lienee sellainen asia, jonka kohdalla jokaisen kääntäjän täytyy päättää oma periaatteensa. Se, mikä aiheuttaa toiselle ristiriidan, saattaa toiselle olla ilo.

Kolmisen vastaajaa kertoi kääntäneensä työn vähäisellä korvauksella tai korvauksetta kiinnostavuuden takia. Materiaaleina he mainitsivat elokuvat ja kirjallisuuden. Kyselyn vastauksissa kirjallisuutta kääntäneet vastaajat kertoivat, että alhainen palkkiotaso on heidän alallaan normaalia. Mielenkiintoista onkin se, että kirjallisuuden kääntäjistä kaikki vastasivat kysymykseen 2e myönteisesti. Tämä olikin ainoa kysymys, johon tietyn aineistolajin kääntäjät olivat vastanneet yksimielisesti. Jokainen kirjallisuudenkääntäjistä oli siis tehnyt työtä pienellä korvauksella tai korvauksetta. Eräs kääntäjä vastasi: ”Kirjallisuuden kääntämisessä [kiinnostavuus] on mielestäni yksi harvoista järkevistä perusteista tehdä käännostöitä. - - - Olen kääntänyt - - - aiheita, jotka ovat mielestäni olleet tärkeitä tai harrastusmielessä kiinnostavia.” (2e:50.) Kyseinen kääntäjä kirjoitti

tekevänsä pääosin AV-käännöksiä, kenties hän tarttuukin kirjallisuuteen juuri mielenkiintoisen mahdollisuuden kohdalla.

Kulttuurin tukeminen nähtiin myös motivaationa käännösten tekemiseen alhaisella palkkiolla tai palkkiotta. Ainakin neljä vastaajaa mainitsi tämän syyksi. Vastauksissa mainittiin esimerkiksi taiteilijan ansioluettelon ja näytelmätekstien kääntäminen. Eräs mainitsi antavansa huomattavan alennuksen kulttuurialan töille, esimerkiksi nuorten vapaaehtoisteatterille (2e:54). Myös omat harrastukset mainittiin motivaation lähteeksi, eräs kantoi kortensa kekoon kuororyhmänsä yhteisprojektissa kääntämällä levyn kansilehden (2e:52).

Kääntämisen syynä saattaa olla myös kokemuksen kartuttaminen. Eräs kirjoitti tehneensä kristillisiä av-käännöksiä vapaaehtoistyönä, mutta ei niinkään kannattaakseen kristillisiä arvoja vaan saadakseen työkokemusta (2e:22). Into käyttää taitojaan vapaaehtoistyössä voi myös laantua, kuten eräs 12 vuotta alalla ollut kertoo: ”Urani alussa olin vielä niin idealistinen ja innostunut, että olin valmis uhraamaan aikaani palkattomaankin työhön = kääntämään aatteelliselle yhdistykselle tekstiä, joka oli mielestäni tärkeää saada suomeksi. Enää en moiseen ryhtyisi.” (2e:47.)

Yhteenvedona voisi sanoa, että suurin osa vähäisellä korvauksella tai korvauksetta tehdystä työstä oli vapaaehtois- tai hyväntekeväisyistyötä. Muita syitä olivat muun muassa perhe ja ystävät, kiinnostavuus, harrastustoiminta sekä kulttuurin tukeminen.

6.4. Vastaajien mielipiteitä objektiivisuudesta ja etiikasta

Seuraavissa alaluvuissa (6.4.1. ja 6.4.2.) käsitellään kysymysten 3b ja 3c vastaukset. Kysymys 3b käsitteli kääntäjän objektiivisuutta: Onko mielestäsi oikein, jos kääntäjä antaa arvojensa vaikuttaa työssä vai tulisiko kääntäjän olla objektiivinen? Kysymys 3c käsitteli eettistä kääntäjää: Millainen on eettisesti hyvä kääntäjä?

6.4.1. Objektiivisuus

Kysymyksen 3b vastauksista on selvää se, että vastaajien mukaan kääntäjän tulee olla objektiivinen. Vastaajista 79 prosenttia ilmaisi tämän mielipiteen selvästi (48 vastaajaa). (Kysymys oli pakollinen ja vastaajamäärä oli täysi 61.) Vastauksista nousee esille selkeä nyrkkisääntö: kun työn on ottanut vastaan, tulee se tehdä objektiivisesti. Toisaalta tämä ei näkynyt vain kysymyksen 3b vastauksissa vaan myös kautta aineiston. Eräs vastaajista kirjoitti: ”Kääntäjän tulee olla mahdollisimman objektiivinen. Jos tietää ettei mitenkään voi jotain tekstiä kääntää niin, ettei viesti vääristy omien arvojen vuoksi, ei toimeksiantoa mielestäni pidä ottaa vastaan.” (3b:14.) Moni vastaaja tähdensikin

juuri tätä: työn vastaanottaminen on tärkeä taitekohta, jossa kääntäjä tekee päätöksen suuntaan tai toiseen. Eräs vastaaja tiivistää tämän seuraavasti: ”Arvot saavat vaikuttaa töiden valintaan mutta eivät työn suorittamiseen.” (3b:19.)

Vastauksista oli mielenkiintoista nähdä se, mihin asioihin vastaajat objektiivisuuden yhdistivät. Joidenkin vastaajien mukaan objektiivisuus tarkoittaa hyvää asiakaspalvelua: ”Käännös on kuitenkin tilattu palvelu, ja kääntäjä on sitoutunut tuottamaan kyseisen palvelun.” (3b:3.) Erään mielestä kääntäjälle maksetaan siitä ammattitaidosta, että hän on objektiivinen (3b:43). Ammattitaito ja ammattietiikka sidottiin yhteen objektiivisuuden kanssa muutamassa muussakin vastauksessa. Kääntäjän etiikkaan kuuluu myös arvojensa tunnistaminen ja niiden vaikutuksen erottaminen työtehtävistä. Eräs kirjoitti: ”Kääntäjä ei saisi antaa arvojensa vaikuttaa työn jälkeen. Onhan se aina veteen piirretty viiva, mutta jos kääntäjä arvioi, ettei pysty hoitamaan kääntämistä kunnialla läpi, toimeksiantoa ei tule ottaa vastaan. Kyse on työmoraalista ja ammattietiikasta.” (3b:49.) Objektiivisuuden käsite nähdään siis myös osana kääntäjän ammattietiikkaa. Muutamasta vastauksesta näkyi myös ero siinä, *missä* objektiivisuus on tärkeää: sisältöön ja tyyliin arvot eivät saa vaikuttaa, mutta itse käännöstilanteeseen, kuten kieltäytymiseen, saavat. Noin kaksitoista vastaajaa ilmaisikin, että kieltäytyisivät toimeksiannosta, jos tuntisivat objektiivisuuden vaarantuvan.

Myös uskollisuus, tarkkuus ja luottamus tuodaan esille. Muutama vastaaja kertoi, että heidän mielestään tilaajan on voitava luottaa käännökseen ja siihen, että kääntäjä on objektiivinen. Erään vastaajan mukaan kääntäjän täytyy pyrkiä objektiivisuuteen, sillä muuten kääntäminen menettää uskottavuutensa (3b:29). Tämä linkittyy takaisin Chestermaniin ja Pymiin, joiden mukaan luotettavuus on tärkeää (ks. 4.5.) Pymien mukaan ensisijainen asia, mitä kääntäjä myy, on hänen luotettavuutensa (Pym 2012, 70).

Toisaalta huomionarvoista on se, kuinka usea vastaaja kirjoitti, että kääntäjän tulee *pyrkiä* objektiivisuuteen. Moni vastaaja kyseenalaisti vankkumattoman objektiivisuuden ja pohti, huomaako kääntäjä arvojensa vaikutusta ja voiko sitä estää, vaikka objektiivisuutta tuleekin tavoitella. Objektiivisuus ei ole siis itsestäänselvyys. Eräs vastaaja kirjoitti objektiivisuudesta ja kääntäjän etiikasta seuraavaa: ”Objektiivisuus on mahdoton asia eikä siihen minusta edes tarvitse pyrkiä. Mutta toinen asia on kääntäjän etiikka ja siihen kuuluu se, että ei *tahallisesti* eikä *tarkoituksellisesti* muuttele käännettävää tekstiä. Arvojen kuuluu antaa vaikuttaa - - - siinä vaiheessa, jolloin kääntäjä päättää ottaako toimeksiannon - - -.” (3b:57, korostus lisätty.) Tämän kääntäjän mukaan objektiivisuuden tavoittelu on turhaa mutta kääntäjä ei silti saa muuttaa tahallisesti tekstiä. Eräs toinen vastaaja pohti, kuinka kääntäjän tulisi objektiivisuuden lisäksi pyrkiä myös itsekritiikkiin sen suhteen, miten oma

maailmankuva vaikuttaa käänösratkaisuihin (3b:47). Tärkeiksi asioiksi nousivat tietoisuus omista arvoista ja työn vastaanottopäätös. Kääntäjän tulee olla tietoinen omasta itsestään ja käänösvälinoistaan. Esimerkiksi muutama kääntäjä jäi pohtimaan sanojen arvolatautuneisuutta, mille kääntäjä ei aina voi mitään. Eräs kääntäjä kirjoittaa: ”Kääntäjä luo kieltä, ja oikeastaan kaikki käytetyt sanat ja sanonnat sisältävät arvolatauksia. Olisi hyvä olla tietoinen omista arvoistaan ja tiedostaa, että ne heijastuvat väkisinkin tekstiin.” (3b:5.) Erään av-kääntäjän mielestä kääntämisen luonne, muun muassa kulttuurisen siirron aiheuttamat ongelmat ja tekstin tiivistäminen, pakottavat kääntäjän tekemään myös arvoperäisiä ratkaisuja (3b:35). Täydellisen objektiivisuuden mahdottomuus ja omien valintojen arvioinnin tärkeys nousevat tärkeiksi näissä kommentteissa.

Vaikka kysymyksen vastaajat olivat huomattavan yksimielisiä objektiivisuuteen pyrkimisestä, löytyi vastauksista myös hajontaa. Oli niitä, joiden mukaan objektiivisuuden tulee olla järkkymätöntä: ”Kääntäjän tulee olla AINA objektiivinen.” (3b:17.) ”Kääntäjän objektiivisuuden TÄYTYY olla sataprosenttista - - -!” (3b:21.) Vastausten isojen kirjainten käyttö paljastaa, että aihe saa aikaan myös suuria tunteita. Kysymyksen asettelu olisi kenties ollut voinut olla neutraalimpi, sillä vaikutti siltä, että osa vastaajista koki kysymyksen latautuneena ja heille tuli tarve painottaa objektiivisuuden vaatimusta. Vastauksissa oli myös muutama sellainen, joiden mukaan omien arvojen vaikutus työhön on oikein. Näin vastasi kolmisen kääntäjää ja lisäksi viisi kääntäjää pohti, että joskus on tilanteita, joissa arvojen vaikutus on oikeutettua. Eräs kirjoitti: ”Kääntäjäkin on ihminen, jolla on oma arvomaailma. Minusta olisi väärin jos hän ei antaisi arvojensa vaikuttaa. Objektiivisuus riittää useimpien toimeksiantojen kohdalla, mutta joskus - - - arvot nousevat esiin.” (3b:56.) Olisi ollut hedelmällistä, jos nämä vastaajat olisivat kommentoineet enemmän sitä, *miten* arvojen saa antaa vaikuttaa. Edellisen vastauksen kirjoittaja ei ollut objektiivisuutta vastaan, ja kenties hän viittasikin töiden valikoimiseen, sillä kysymyksessä 3c hän kuvaili eettistä kääntäjää näin: ”Hän kieltäytyy itselleen eettisesti vastenmielisistä töistä ja vastaavasti edesauttaa työllään itselleen tärkeitä asioita.” (3c:56.)

Vastauksista nousi ajatus, että objektiivisuus nähdään tärkeänä ja tavoiteltavana asiana. Se on tietynlainen oletusasetus kääntäjälle, mutta tämä ei tarkoita sitä, että se olisi itsestäänselvyys, ja kenties se onkin tavoittamattomissa oleva ideaali. Kääntäjän on hyvä tarkkailla omia ratkaisujaan ja olla tietoinen sekä oman itsensä että kielen kantamasta arvolatautuneisuudesta.

6.4.2 Eettisesti hyvä kääntäjä

Seuraavaksi kuvataan vastaajien käsityksiä eettisesti hyvästä kääntäjästä avoimen kysymyksen 3c vastausten perusteella. Kysymys oli pakollinen, mutta osa jätti tyhjän vastauksen ja näin ollen vastaajamäärä oli 52 kääntäjää.

Kääntäjien vastauksista pystyi muodostamaan ylärhyimiä, joiden alle suurin osa vastauksista asettui. Suosituimmat piirteet, joita eettisesti hyvällä kääntäjällä vastaajien mukaan on, olivat: kyky kieltäytyä oikeassa tilanteessa (11 mainintaa), solidaarisuus (10 mainintaa) ja objektiivisuus²¹ (10 mainintaa). Piirre, joka nousi ylitse muiden, oli uskollisuuden ajatus, joka ilmeni monessa vastauksessa (13 mainintaa). Usein oli myös mainittu se taho, mille kääntäjän tulee olla uskollinen. Myös muita vastauksia oli, mutta ensin käsitellään edellä mainitut piirteet.

Kieltäytyminen mainittiin useassa vastauksessa sellaisena asiana, jonka eettinen kääntäjä osaa tarvittaessa tehdä. Usea mainitsi sen, kuinka eettisesti toimiva kääntäjä kieltäytyy silloin, kun oma arvomaailma on törmäyskurssilla. Kieltäytyminen arvojen tähden sidottiin osaksi myös objektiivisuuden ajatusta. Eräs kirjoitti: ”Kääntäjä kääntää tekstejä, jotka eivät sodi hänen arvomaailmaansa vastaan ja voi täten pyrkiä välittämään tekstin mahdollisimman neutraalissa muodossa.” (3b:5.) Mielenkiintoista oli se, että kieltäytyminen nähtiin kahdella tavalla: sekä oikeutena olla tekemättä omien arvojen vastaista työtä että keinona säilyttää objektiivisuus.

Solidaarisuuteen liittyviä seikkoja mainittiin useassa vastauksessa. Asian ilmi tuoneista suurin osa mainitsi sen, että kääntäjän tulee arvostaa omaa alaa ja kollegoitaan, joita on hyvä tukea ja kannustaa. Eräs kuvaili, että eettinen kääntäjä ”auttaa [muita kääntäjiä] eikä yritä vetää mattoa näiden alta vaan kannustaa esim. aloittelevia kääntäjiä” (3c:39). Erään mukaan kääntäjä ”tekee kaikkensa parantaakseen alan arvostusta” (3c:4). Myös palkkiot tuotiin esille, sillä osa ilmaisi, ettei kääntäjä saa itse polkea alan hintoja. Eräs kirjoitti seuraavasti: ”Eettinen kääntäjä ei - - - tee töitä polkuhintaan, vaan ajattelee myös kollegoitaan ja yleistä alan tilannetta.” (3c:3.) Erään mukaan kääntäjän tulee välttää myös firmoja, jotka eivät kunnioita tekijänoikeuksia tai muuten polkevat hyvää liiketapaa (3c:26). Huomionarvoista on se vastauksista piirtynyt kuva, että kääntäjät vaikuttavat itse siihen, kuinka käännettä alaa arvostetaan.

---

²¹ Objektiivisuus ja kieltäytyminen tulivat vastaajien mieleen varmasti myös siksi, että kysymystä 3c edeltäneet kysymykset koskivat näitä asioita.

Objektiivisuudesta kirjoitettiin samaan tyyliin kuin 3b-kysymyksen vastauksissa: Objektiivisuus nähtiin tärkeänä, tavoiteltavana päämääränä. Eräs kirjoitti vastauksessaan:

Eettisesti hyvän kääntäjän lähtökohta on aina se, että pysyy uskollisena tekstille. Kääntäjän on tajuttava, että hän ei itse missään vaiheessa synnytä tai luo tekstiä tai sen mielipiteitä, VAIKKA hän voisi toki tohtoroida käännöstä miten tahtoo. Hän ei ole tekstin alkuperäiskirjoittaja ja vaikka asia olisi mikä, hänen tehtävänä on vain kääntää, mahdollisimman neutraalisti mikäli teksti ei sisällä voimakkaita kannanottoja. (3c:18.)

Vastauksesta näkyy se, kuinka tärkeä periaate objektiivisuus on vastaajalle. Hänen ajatuksensa kääntäjästä viittaa vahvasti kuvaan kääntäjästä kanavana, jonka kautta viesti kuljetetaan eteenpäin. Kyseisen kääntäjän mukaan vaihtoehtona on kieltäytyminen.

Uskollisuuden ajatus nousi vastauksista eniten, joskin vastaajat nimesivät monta eri tahoa, joille kääntäjä kantaa jonkinlaista uskollisuutta tai vastuuta. Vastauksista nousivat ainakin uskollisuus alkutekstille (ks. edellinen lainaus 3c:18), sanomalle, lukijalle, kirjoittajalle ja asiakkaalle. Eräs mainitsi lisäksi tarkan vastaavuuden alkuperäisen kanssa (3c:21). Lisäksi erääksi uskollisuuden muodoksi voitaisiin katsoa jo mainittu solidaarisuus eli kollegiaalinen uskollisuus. Oletettavasti uskollisuuden eri tahot ovat osin päällekkäisiä. Onko esimerkiksi uskollisuus alkutekstille sama vai eri asia kuin uskollisuus sanomalle? Rajaa on vaikea vetää. Eräs vastasi kysymykseen 3c näin:

Eettisesti hyvä kääntäjä kääntää kaiken materiaalin mahdollisimman tarkkaan alkuperäistä vastaavaksi siten että kieli on vastaanottajalle sujuvaa ja idiomaattista, hän ei lisäile eikä jätä pois mitään tekstin kannalta merkitsevää, toimittaa vastaanottamansa työt aina aikataulussa ja sovituissa muodossa, huolehtii toimeksiantojen täydestä luottamuksellisuudesta sekä jälkeenpäin vastaa kysymyksiin, perustelee ratkaisunsa ja tekee tarvittavat korjaukset. (3c:21.)

Lainauksesta kuvastuu hyvin se, kuinka kääntäjän uskollisuus ja vastuu vievät moneen suuntaan – ja kun mukaan otetaan vielä kääntäjän (mahdollinen) uskollisuus omille arvoille, kuva rakentuu vielä moninaisemmaksi. Kenties olennainen osa kääntäjän työtä onkin tasapainottelu kaikkien osien välillä. Tämä heijastui myös vastauksista, sillä osa vastaajista mainitsi monta tahoa, jolle kääntäjä on uskollinen. Tahoista eniten mainintoja saivat uskollisuus lukijalle ja uskollisuus sanomalle. Kultaisen keskitien löytämistä puoltaa seuraava, varsin tarkkanäköinen kääntämistä kuvaava vastaus:

Luonnollisen kielen kääntäminen ei ole determinististä merkkijonojen vaihtamista, vaan tekstin siirtämistä kulttuurista toiseen. Kyse on täten asiatekstinkin osalta osittain taiteenomaisesta työstä, johon kääntäjän mielipiteet luonnollisesti vaikuttavat. Käännöstä ei toki saa vääristää, vaan sen on muodostettava paras mahdollinen kompromissi toisaalta lähdetekstille uskollisuuden ja toisaalta sujuvuuden välillä. (2a:13.)

Eettisesti hyvä kääntäjä on myös sellainen, joka pitää huolta yleisistä kääntäjän ammattitaitoon liittyvistä seikoista. Näihin kuuluvat myös käännöksen jälki: kääntäjä on huolellinen ja tuloksena on laadukasta työtä. Kääntäjän työhön kuuluu myös kulttuurierojen tunteminen ja huomioiminen. Osa

kääntäjän työtä on myös tiedon löytäminen sekä tietoisuus omista taidoista ja niiden riittävydestä.

Eräs vastaaja painottikin kääntäjän taitoja:

[Eettisesti hyvä kääntäjä o]ttaa vastaan toimeksiantoja, joihin tietää oman ammattitaitonsa riittävän Osaa ottaa selvää, mistä saa lisätietoja vaikeissa kohdissa On tarvittaessa yhteydessä toimeksiantajaan, jos esillä on vaikeita käännöskohtia, jotta pystyy tulkitsemaan tekstin oikein. (3c:29.)

Usea vastaaja mainitsi myös seikkoja, jotka voidaan nähdä yleisinä työelämätaitoina. Sopimuksen kunnioittaminen oli yksi mainituimmista asioista. Kääntäjä pitää kiinni sovituista seikoista ja palauttaa työt ajoissa. Lisäksi kääntäjän ja asiakkaan välillä on luottamussuhde, ja kääntäjä on työssään salassapitovelvollinen. Myös laajemmin eettiseen ihmisyyteen liittyviä asioita kerrottiin. Eettisesti hyvä kääntäjä on muun muassa lainkuuliainen, asiallinen ja muita kunnioittava. Pari vastaajaa otti esille sen, kuinka kääntäjän tulee kunnioittaa muiden arvoa ja tehdä työtänsä muita vahingoittamatta.

Henkilökohtaiset arvot otettiin esille useassa kieltäytymisestä kertovassa vastauksessa. Jos käänнос on suuressa ristiriidassa kääntäjän arvojen kanssa, on kääntäjällä oikeus kieltäytyä, ja osan mukaan näin myös kuuluu tehdä. Kääntäjällä on myös oikeus omiin arvoihinsa eikä niistä tarvitse luopua työn vuoksi: ”[Eettisesti hyvä kääntäjä on sellainen], joka osaa pitää kiinni omasta arvomaailmastaan ja osaa sanoa ei.” (3c:43.) Eräs vastaaja otti esille sen, kuinka kääntäjän tulee miettiä myös tekstin vaikutusta. Hän kirjoitti, että eettisesti hyvä kääntäjä on sellainen, ”joka ymmärtää kääntämänsä tekstin vaikutuksen, eikä käännä tekstejä, joita käytetään arvojen vastaiseen toimintaan” (3c:28). Vastauksen mukaan kääntäjä siis kantaa jonkinlaista vastuuta lopputuloksesta (tai sen käytöstä). Tämä on mielenkiintoista, varsinkin kun sitä vertaa vastaukseen, jossa kirjoitettiin: ”Kääntäjän nimi ohjelman tai kirjan tai tekstin alussa/lopussa ei tarkoita sitä - - - että vastaisi teoksessa esitetyistä faktoista omalla kunnialla ja omallatunnollaan.” (3c:18.) Kyseiset vastaajat ajattelevat kääntäjän vastuusta eri tavoin: toisen mukaan kääntäjällä on jonkinlainen vastuu, toisen mukaan kääntäjä on täysin neutraali. Eräs kolmas kirjoitti: ”[Eettisesti hyvä kääntäjä] ymmärtää tekojensa ja valintojensa seuraukset eikä piiloudu "minä vain teen työtäni" -mantran taakse.” (3c:19.) Tässä vastauksessa kritisoidaan sitä, kuinka kääntäjän roolin ajatellaan olevan täysin neutraali.

Kaiken kaikkiaan kieltäytyminen nousi jälleen vahvasti esille ja se nähtiin myös eettisenä valintana. Objektiivisuus ja kääntäjän uskollisuus työn eri tahoille nähtiin tärkeinä ja tavoiteltavina asioina, jotka osaltaan toimivat myös työn suuntaviittoina. Tärkeiksi seikoiksi koettiin myös kääntäjän solidaarisuus muita kääntäjiä kohtaan ja kääntäjän hyvä ammattitaito.

7. Päätelmät

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millä tavoin kääntäjien arvot ovat olleet työn kanssa ristiriidassa ja kuinka henkilökohtainen etiikka vaikuttaa kääntäjän työssä. Kävi ilmi, että yli puolet vastanneista olivat joskus kohdanneet ristiriitoja tekstinsisäisten seikkojen kanssa ja hieman yli puolet olivat kohdanneet niitä tekstinulkoisten seikkojen kanssa. Kuitenkin ristiriitojen esiintyvyyksiheys on pientä, sillä häiritseviä tai työhön vaikuttavia ristiriitoja tulee kääntäjälle vastaan harvoin, ja tämä oli varsin selkeä tulos. Tutkimusaineiston mukaan ristiriitoja esiintyy hieman enemmän tekstinsisäisten kuin tekstinulkoisten seikkojen kanssa. Suurin tekstinsisäisten ristiriitojen luoja käänöksissä oli julmuus ja väkivalta eläimiä ja ihmisiä kohtaan. Tekstinulkoisista ristiriidoista mainittiin eniten epäreilut käänöspalkkiot ja käänössopimukset. Materiaalia analysoitaessa kävi ilmi, että tekstinsisäisten ristiriitojen luonne oli usein jokseenkin kertaluonteinen, sillä usein ristiriita oli selvästi sidottu sen hetkiseen käänöstyöhön. Tekstinulkoiset ristiriidat taas olivat selvemmin pitkäkestoisempia ja laajempia kuin yksi kääntäjä. Ne olivat sellaisia, että niiden ratkaisemiseksi tarvitaan koko alan panostusta.

Aineiston kääntäjät olivat antaneet arvojensa vaikuttaa käänöksiinsä vain vähän ja suurin osa vastaajista kannatti kääntämistä, jossa on pyrkimys objektiivisuuteen. Niissä tapauksissa, joissa vastaajat olivat antaneet arvojensa vaikuttaa käänösratkaisuihinsa, muutokset ilmenivät suurimmaksi osin sanatasolla. Kukaan ei kertonut radikaaleista, laajojen tekstiosiodien muokkaamisista. Alkutekstistä nousseet arvoristiriidat olivat enimmäkseen kertaluonteisia, kyseiseen toimeksiantoon liittyviä. Arvomaailman synnyttämiä, jatkuvia ja tiedostettuja käänösstrategioita ei aineistossa ollut erityisen paljon. Eniten näkyi muutaman kääntäjän valintojen takana ollut feminismi.

Aineistosta nousi vahvasti esille seuraava periaate: Jos ristiriita omien arvojen ja toimeksiannon välillä on liian suuri, kääntäjä kieltäytyy toimeksiannosta. Tähän oli nähtävissä kaksi perustelua. Toisaalta kieltäytyminen nähtiin kääntäjän oikeutena olla tekemättä omien arvojen vastaista työtä ja toisaalta se nähtiin velvollisuutena silloin, kun on olemassa vaara, että objektiivisuus vaarantuu omien arvojen vaikutuksesta. Kautta aineiston kävi hyvin ilmi se, että vastaajien mielestä juuri käänöksen vastaanottaminen tai siitä kieltäytyminen on se hetki, jossa kääntäjän omat mielipiteet saavat vaikuttaa. Siinä hetkessä kääntäjä ikään kuin tekee suurimmat eettiset ratkaisunsa ja kääntäjän omat arvot ovat voimakkaimmillaan mukana. Tämän hetken tärkeyden on nostanut esille myös Pym kirjoittaessaan, että olennainen eettinen kysymys kääntäjälle ei ole se, kuinka kääntää, vaan se, kääntääkö vai ei (Pym 2012, 103). Tämän tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että Pym

on nostanut esille tärkeän näkökulman. Toisaalta tulos heijastelee samaa, mikä käänntieteen kirjallisuudessa näkyy: juuri kieltäytyminen nähdään kääntäjän suurimpana oikeutena.

Aina työn tuomia ristiriitoja ei voi nähdä etukäteen vaan vasta silloin, kun käänntös on työn alla. Työn vastaanottamisen jälkeen kääntäjän käsiä sitovat vastuut moneen suuntaan. Aineistosta nousikin myös sellainen työn periaate, että mikäli toimeksianto on jo vastaanotettu, kääntäjä tekee sen parhaansa mukaan pyrkien säilyttämään objektiivisuutensa sekä uskollisuutensa muun muassa alkutekstille ja kirjoittajalle. Robinson kirjoittaa, että kääntäjä haluaa tuntea ammattiylypeyttä omasta luotettavuudestaan ja kääntää tunnollisesti haastavakin toimeksiannot (Robinson 2003, 25). Voitaisiin sanoa, että ammattitaitoinen kääntäjä siis osaa sekä kieltäytyä työstä tarpeen tullen (ja hän tietää sen myös oikeudekseen) että tehdä tarvittaessa töitä ristiriidoista huolimatta.

Mielenkiintoista oli, että käytetyimmäksi keinoksi ratkaista ristiriidat nousi niiden sivuuttaminen ja pyrkimys neutraaliin suhtautumiseen kääntämisen aikana (oli ristiriidat sitten huomannut jo työtä vastaanottaessa tai vasta vastaanoton jälkeen). Tämä on sikäli kiinnostavaa, että ristiriitoja ei suoranaisesti ratkaista vaan niistä pyritään olemaan välittämättä. Kenties varsinainen ratkaisu onkin se, että vaikeaa tekstiä työstäessään kääntäjä etäännyttää henkilökohtaista itseänsä tekstistä ja sen ajatuksista. Näin kääntäjä kykyineen on käänntöksen toteutumisen työväline ja kanava, mutta ei sen pohtija, edustaako alkuteksti oikeita arvoja. Kääntäjän rooli on tällöin neutraali käänntöksen toteuttaja. Objektiivisuus nähtiin vastauksissa tavoittelemisen arvoisena asiana ja se myös liitettiin kääntäjän ammattitaitoon ja luotettavuuteen. Tällainen kääntäjän työvälinerooli tai käänntöksen kanavana toiminen oli ainoa uusi teema, joka aineistosta nousi ja jota ei alustavassa teemoittelussa ollut ajateltu.

Objektiivisuudesta esitettiin mielenkiintoisia ajatuksia. Vaikka suuri osa vastaajista ilmaisi sen, että kääntäjän tulee pyrkiä objektiivisuuteen, osa kuitenkin epäili täyden neutraalisuuden mahdollisuutta: Vaikuttavatko arvot pinnan alla huomaamattomissa? Levomäki kirjoittaa, että tiedostamattomuudesta huolimatta arvot vaikuttavat ajatteluun ja toimintaan (Levomäki 1998, 13). Eräs vastaaja kiteytti sanomalla, että ”[on] hyvä olla tietoinen omista arvoistaan ja tiedostaa, että ne heijastuvat väkisinkin tekstiin” (3b:5). Aiemmin tässä työssä pohdittiin sitä, että yksittäisetkin sanat voivat kantaa eri arvoja. Vastauksissa muutama tuumi sitä, että sanavalinnoilla kääntäjä vaikuttaa aina, vaikkei siihen pyrkisikään, sillä sanat ovat aina arvolatautuneita.

Edellä mainittua on kiinnostavaa verrata niihin tilanteisiin, joissa kääntäjä oli arvojensa perusteella muuttanut tekstiä käänntökseen. Kuten sanottua tällaiset päätökset olivat enimmäksi juuri sanatasolla. Tekisi mieli spekuloida, että kenties yksittäisten sanojen vaihto riitti kääntäjien mielestä korjaamaan

alkutekstin esittämää ”väärää” etiikkaa. Kenties sanatason muutokset eivät kääntäjien mielestä muuttaneet tekstiä niin paljon, että se olisi ollut ammatillisesti epäeettistä. Ja samalla se, että ratkaisukeinot olivat luonteeltaan yksittäisiä ja pysyivät sanatasolla, saattaa kertoa siitä, että kääntäjä tietää vastuunsa eikä muuta tekstiä enempää. Laajempien tekstiosioiden muuttaminen olisi voinut aiheuttaa eettisen ristiriidan kääntäjän ammattietiikan kanssa.

Vastauksissa näkyi myös se ajatus, että täysin omia arvoja vastaan ei työtä tehdä ja että jokaisella on olemassa eettiset rajat, joita ei ylitetä. Nämä rajat ovat yksilöllisiä. Kuitenkin samalla näkyi ajatusta, että kääntäjä voi kääntää pienistä ristiriidoista huolimatta. On houkuttelevaa pohtia, miten tämä rinnastuu Levomäen esittämiin arvo-tasoihin. Levomäki kirjoittaa mielipidetason olevan ihmisessä pinnalla ja arvotason suhteellisen muuttumattomissa syvällä. (Levomäki 1998, 8.) Onko pinnalla oleva mielipide-ero helpompi ohittaa kuin ristiriita syvempien arvojen kanssa? Ajatus tuntuu loogiselta, joskaan tämä aineisto ei ollut riittävä sen syvälliseen pohdintaan.

Tuoreen ja oivaltavan näkökulman ristiriitoihin antoivat eräät vastaajat, jotka pohtivat sellaisten tekstien kääntämistä, jotka eivät vastaa omia arvoja. He kuvailivat, kuinka niiden kääntämisen voi nähdä myös positiivisella tavalla: omien ennakkoluulojen tarkistamisena ja uuden asian oppimisena. Tähän voisi rinnastaa vastauksissa mainittuja eettisen kääntäjän piirteitä kuten hyvän ammattitaidon (=uuden oppiminen lisää ammattitaitoa) ja hyvän ihmisyyden (=omien ennakkoluulojen tarkistaminen opettanee asettumaan toisen ihmisen asemaan, mikä puolestaan lisää ymmärrystä ja toisen kunnioitusta). Nämä vastaukset näyttävät, kuinka vaikeissakin toimeksiannoissa voi nähdä hyviä puolia ja kuinka ne voivat motivoida kehittymään kääntäjänä ja ihmisenä.

Ajatus, joka teoriaosuudessa nousi esille, oli Jonesin huomio siitä, että ristiriidoissa ihminen/kääntäjä tulee tietoiseksi omista arvoistaan (ks. Jones 2004, 713, 723). Omien arvojen tiedostaminen näkyi jonkin verran vastauksissa, eniten juuri sen pohtimisessa, vaikuttavatko arvot pinnan alla ja kuinka hyvä kääntäjä tuntee omat arvonsa. Muuten aineistossa ei ollut pohdintaa siitä, olivatko vastaajat tulleet tietoisiksi arvoistaan juuri ristiriidan edessä. Pohdinnan arvoista on kuitenkin se, että sellainen kääntäjä, joka tuntee omat arvonsa hyvin, osaa varmasti myös kriittisesti tarkkailla niiden vaikutusta työssä. Kuten todettua, vastaajat kertoivat myös, että kääntäjän tulee pyrkiä objektiivisuuteen. Pyrkimys omien arvojensa ja rajojensa tuntemiseen voitaisiin nähdä myös pyrkimyksenä turvata objektiivisuus ja pitää terve kriittisyys mukana omassa työssä.

Jos palataan Chestermanin esittämiin erilaisiin etiikan näkemyksiin käännettieteessä, voitaisiin sanoa, että näistä ennen kaikkea kaksi näkyivät aineiston vastauksissa (Chesterman 2001, 139–141)

(ks. 3.3.). Nämä olivat representaatio ja palvelun etiikka. Representaatio painottaa uskollisuutta alkutekstille ja kirjoittajalle ja palvelun etiikka puolestaan asiakkaalle mutta myös lukijalle. Normiperusteinen etiikka näkyi aineistossa siinä, että kääntäjät haluavat toteuttaa sen, mitä heiltä odotetaan ja miksi heihin luotetaan. Kommunikaatiomallia näkyi vain vähän.

Jo Chestermanin erilaisista malleista näkyy mielipiteiden kirjavuus siitä, millainen uskollisuus on tärkeää (Chesterman 2001, 139–141) (ks. 3.3.). Tämän tutkimuksen aikana taustakirjallisuutta ja aineistoa pohtiessa nousi sellainen ajatus, ettei kääntäjän vastuuta tule nähdä liian mustavalkoisesti. Kääntäjän ympäristö on vaihteleva ja monimuotoinen, ja hän on työssään yhteydessä moneen suuntaan sekä maantieteellisesti että ajallisesti. Alkutekstin kautta hän on yhteydessä yhteen kulttuuriin ja myös menneeseen, jo kirjoitettuun tekstiin. Lopputulos taas suuntautuu uuteen kulttuuriin ja tulevaan. Prosessissa sama teksti siirtyy yhdeltä lukijakunnalta toiselle, kenties hyvinkin erilaiselle lukijakunnalle. Samalla mukana on laillisesti sitova sopimus toimeksiantajan kanssa. Tuntuu väärältä sanoa, että olisi vain yksi taho ylitse muiden, joka määrittää kääntäjän valintoja ja jolle hänen uskollisuutensa tulisi kuulua aina. Paremminkin kääntäjä etsinee tasapainoa kulloisenkin toimeksiannon kohdalla.

Tutkimusta tehdessä nousi esille se, kuinka monesta näkökulmasta etiikkaa voidaan katsoa. Alussa esitettiin kuva kolmesta kentästä, johon oli eritelty etiikan eri osa-alueet: käännöstieteen etiikka, ammattialan etiikka ja kääntäjän etiikka. (Voitaisiin myös pohtia, riittääkö kolme kenttää. Tulisiko kuviossa olla mukana myös toimeksiantajan etiikka, kirjailijan etiikka ja niin edelleen?) Jo johdannossa pohdittiin, että nämä osa-alueet ovat päällekkäisiä. Paperille on helppo piirtää kuvio etiikan eri osa-alueista, mutta totuus on, että kääntäjän arkipäivän työssä ne sekoittuvat ja limittyvät. Etiikan osa-alueet lienevät kääntäjän työssä aina läsnä, mutta se vaihtelee, millaisin painotuksin. Todellinen kääntäjän etiikka löytyneekin tämän kuvion keskeltä.

Sitä, millaista tuo kääntäjän etiikka on, ei tässä tutkimuksessa pyritty ensisijaisesti selvittämään, vaikka materiaalin analyysi toki myös siihen toi vastauksia. Varsinaiseen tutkimuskysymykseen tutkimus vastasi ja tässä työssä on kuvailtu kääntäjien erilaisia ristiriitahetkiä ja henkilökohtaisen etiikan vaikutuksia. Yksi tärkeimmistä löydöksistä lienee jo mainittu kieltäytymisen merkittävyys kääntämisen etiikassa. Tältä osin tutkimus onnistui varmentamaan sitä käsitystä, mikä käännöstieteen kirjallisuudessa on, ja siten myös rakentamaan siltaa käännöstieteen ja kääntäjän arkityön välille.

Tutkimuskyselyyn tuli varsin hyvin vastauksia, mikä osoitti sen, että aineiston hankintatapa oli oikein valittu. Jälkikäteen voisi spekuloida, että hieman lyhempi kysely olisi toiminut paremmin, sillä

vastauksista löytyi paljon päällekkäisyyttä eri kysymysten välillä. Lisäksi joidenkin kysymysten samankaltaisuus hämmensi vastaajia. Toisaalta kyselyssä onnistui se, että vastaajat olivat löytäneet avoimen vastauslaatikon tilan ja avoimet vastaukset tuottivat kvalitatiivista materiaalia. Kvantitatiivisen ulottuvuuden mukaan tuominen oli myös hyvä ratkaisu, sillä se auttoi hahmottamaan tuloksia, varsinkin graafiseen muotoon muutettuna.

Tässä tutkimuksessa valittiin koko aineistoa kuvaileva tutkimustapa. Yksi vaihtoehtoinen reitti olisi voinut olla vastauksien analysointi per vastaaja. Tässä aineistossa tämä tapa ei olisi ollut toimiva, sillä ihmiset vastasivat eri määrin valinnaisiin kysymyksiin. Aineisto ei siten olisi ollut symmetrinen. Mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe olisikin samankaltainen tutkimus siten, että analyysi keskittyisi kuvaamaan yksittäisiä kääntäjäkuvia ja hahmottamaan syvemmin yksittäisten kääntäjien ajatuksia etiikasta.

Toinen mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe olisi vertailla eri käänösjärjestöjen eettisiä ohjeistuksia: Mitä ohjeistuksiin on sisällytetty ja mitä ei? Miten ne velvoittavat kääntäjää ja millainen vapaus kääntäjällä on? Kuinka helposti kääntäjä voi käyttää ohjeistuksia suuntaviittona työssään ja auttavatko ne ristiriitojen edessä? Tutkimusaiheen alla voisi tarkastella myös ammattijärjestöjen esimerkkejä sopimusehdotuksista ja sitä, mitä ne paljastavat kääntäjän ja kääntämisen etiikasta.

Kolmas mahdollinen tutkimusaihe, joka jo tämän tutkimuksen alla kovin kiinnosti, on kääntämisen ideologia ja siihen liittyvä kääntäjien aktivismi. Kääntämisen ideologiaa voisi kartoittaa lisää sekä tutkia eri aktivistikäänösjärjestöjen historiaa, toimintaa ja periaatteita. Tätä tutkimusta tehdessä havaittiin lisäksi se, että ammattikäntäjien tekemästä vapaaehtoisikäntämisestä on kirjoitettu vain vähän. Esimerkiksi suomalaisten ammattikäntäjien tekemän vapaaehtoisikäntämisen kartoittaminen olisi tuore ja mielenkiintoinen tutkimusaihe.

Neljäs jatkotutkimusaihe voisi olla tämän tutkimuksen kaltainen tutkimus tulkkauksen näkökulmasta. Tähän tutkimukseen ei tulkeja sisällytetty siksi, että tekstin kääntäminen ja tulkkaus ovat luonteeltaan hyvin erilaisia. Yksi merkittävä ero näiden välillä on nopeus. Tekstikäntäjä voi pohtia ongelmaa kauemmin ja kenties kysyä neuvoa toisilta, kun taas tulkki ei voi. Hyvä esimerkki tulkin ongelmatilanteesta oli teoriaosassa pohdittu tapaus sairaalatulkkauksesta (ks. 4.6.).

Kaiken kaikkiaan etiikka on mielenkiintoinen aihe, sillä sen näkökulmasta voi pohtia monenlaisia ilmiöitä. Käännöstieteessä eletään aikaa, jolloin muun muassa ideologiset ja sosiologiset seikat ovat nousseet esille. Esimerkiksi kääntäjän rooli niin käännöstyössä kuin yhteiskunnassa on nostettu keskustelun aiheeksi. Aika näyttää, miten tämä keskustelu etenee.

Lähteet

- Baker, Mona 2006. *Translation and Conflict. A Narrative Account*. Routledge, New York.
- Bauman, Zygmunt 1997. *Postmodernity and its Discontents*. Polity Press, Cambridge.
- Chen, Ya-Mei 2011. The Translator's Subjectivity and Its Constraints in News Transediting: A Perspective of Reception Aesthetics. *Meta: journal des Traducteurs / Meta: Translators' Journal*, 56:1. 119–144.
- Chesterman, Andrew 1997a. Ethics of Translation. Teoksessa Snell-Hornby, Mary & Jettmarová, Zuzana & Kaindl, Klaus (toim.): *Translation as Intercultural Communication*. John Benjamins, Amsterdam. 147–157.
- 1997b. *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory*. John Benjamins, Amsterdam.
- 2001. Proposal for a Hieronymic Oath. *The Translator: The Return to Ethics* 7:2. 139–154.
- Clifford, Andrew 2004. Is Fidelity Ethical? The Social Role of the Healthcare Interpreter. *TTR: traduction, terminologie, redaction: Traduction, éthique et société / Translation, Ethics and Society* 17:2. 89–114.
- Davis, Kathleen 2001. *Deconstruction and Translation. Translation Theories explained*. St. Jerome, Manchester.
- de Lotbinière-Harwood, Susanne 1991. *Re-belle et infidèle: la traduction comme pratique de réécriture au féminin = The Body Bilingual. Translation as a Re-writing in the Feminine*. Éditions du remue-ménage, Montréal.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- Fernández Costales, Alberto 2012. Collaborative Translation Revisited: Exploring the Rationale and the Motivation for Volunteer Translation. *Forum - International Journal of Translation* 03/2012. 115–142.
- Gentzler, Edwin 2002. *Translation, Poststructuralism, and Power*. Teoksessa Tymoczko, Maria & Gentzler, Edwin (toim.): *Translation and Power*. University of Massachusetts Press, [Amherst]. 195–218.
- Hetemäki, Ilari (toim.) 1999. *Filosofian sanakirja*. Ojanen, Eero (asiantunt.). WSOY, Porvoo.
- Jeskanen, Jenny 2010. Laadukas kääntäjä – mikä se on? *Kajawa* 3/2010. 8–9.
- Jones, Francis 2004. Ethics, Aesthetics and Décision: Literary Translating in the Wars of the Yugoslav Succession. *Meta: journal des Traducteurs / Meta: Translators' Journal*, 49:4. 711–728.
- Jänis, Marja 2007. Aktivismi ja kääntäjät. *Kääntäjä* 06/2007. 1, 3.

- Koskinen, Kaisa 2000. *Beyond Ambivalence: Postmodernity and the Ethics of Translation*. Tampereen yliopisto, käänntieteen väitöskirja.
- 2003. Ekvivalenssista erojen leikkiin – käänntiede ja kääntäjän etiikka. Teoksessa Oittinen, Riitta & Mäkinen, Pirjo (toim.): *Alussa oli käännös*. Tampere University Press, Tampere. 374–387.
- 2009. Beyond Ambivalence? Huomioita kääntäjän etiikasta. Luennon powerpoint-esitys. 12.3.2009 Tampereen yliopisto, Tampere.
- Koskinen, Lennart 1994. *Mikä on oikein? Etiikan käsikirja*. Lasten Keskus Oy, Helsinki.
- Levine, Suzanne Jill 1992. *The Subversive Scribe. Translating Latin-American Literature*. Graywolf, St. Paul.
- Levomäki, Irma 1998. *Arvojen moninaisuus tietoyhteiskunnassa*. Sitra 178. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto, Helsinki.
- Määttänen, Pentti 1995. *Filosofia: johdatus peruskysymyksiin*. Gaudeamus, [Helsinki].
- Nord, Christiane 1991. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Nord, Christiane & Sparrow, Penelope (käänt.). Rodopi, Amsterdam.
- Pietarinen, Juhani & Poutanen, Seppo 1998. *Etiikan teorioita*. Gaudeamus, [Helsinki].
- Pursiainen, Terho 1998. *Kymmenen uutta käskyä nykyajalle*. Kirjapaja, Helsinki.
- Pym, Anthony 1997. *Pour une éthique du traducteur*. Artois Presses Université, Presses de l'Université d'Ottawa, Arras.
- 2000. On Cooperation. Teoksessa Olohan, Maeve (toim.): *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies I. Textual and Cognitive Aspects*. St. Jerome, Manchester. 181–92.
- 2012. *On Translator Ethics. Principles for mediation between cultures*. Tarkistettu ja päivitetty versio kirjasta *Pour une éthique du traducteur*. Walker, Heike (käänt.). John Benjamins, Amsterdam.
- Robinson, Douglas 1991. *The Translator's Turn*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- 2003. *Becoming a Translator. An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. Routledge, London. 2. painos.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkajulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarasto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. Luettu 10.3.2011
- Salmela, Markku 2009. Amerikan kirjallisuus II: vuodesta 1900 nykypäivään. Luento. Tampereen yliopisto, Tampere.

- Sánchez Balsalobre, Leticia & de Manuel Jerez, Jesús & Monteoliva Garcia, Eloisa & Romer Gutiérrez, Esther 2010. ECOS: 12 years breaking down the barriers of silence and languages. Teoksessa Boéri, Julie & Maier, Carol (toim.): *Compromiso social y traducción/interpretación = Translation/Interpreting and Social Activism*. ECOS, traductores e intérpretes por la solidaridad, Granada. 7–18.
- Snell-Hornby, Mary 2006. *The Turns of Translations Studies. New paradigms or shifting viewpoints?* John Benjamins, Amsterdam.
- Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto 2011. Liitto. [Internet-sivu]. <<http://www.sktl.fi/liitto/>> Luettu 28.3.2011.
- Susiluoto, Tapio 1997. *Käännös oikeudellisena kokonaisuutena. Oikeudet ja velvollisuudet*. T. Susiluoto, Helsinki.
- Teva, Tarja 2003. Kääntäjä yhteiskunnan ytimessä. Teoksessa Oittinen, Riitta & Mäkinen, Pirjo (toim.): *Alussa oli käännös*. Tampere University Press, Tampere. 23–34.
- Toury, Gideon 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. John Benjamins, Amsterdam.
- Tymoczko, Maria & Gentzler, Edwin (toim.) 2002. *Translation and Power*. University of Massachusetts Press, [Amherst].
- Tymoczko, Maria 1999. *Translation in a Postcolonial Context. Early Irish Literature in English Translation*. St. Jerome Publishing, Manchester.
- 2003. Ideology and the Position of the Translator. In What Sense is a Translator 'In Between'? Teoksessa Calzada Pérez, Maria (toim.) *Apropos of Ideology. Translation Studies on Ideology - Ideologies in Translation Studies*. St. Jerome, Manchester. 181–201.
- Vehmas-Lehto, Inkeri 2003. Kääntäjän työ. Teoksessa Oittinen, Riitta & Mäkinen, Pirjo (toim.): *Alussa oli käännös*, Tampere University Press, Tampere. 35–49.
- Venuti, Lawrence 1998. *The Scandals of Translation. Towards the Ethics of Difference*. Routledge, London.
- Vermeer, Hans J. 1996. *A skopos theory of translation. (Some arguments for and against)*. Textcontext, Heidelberg.
- Vidal Claramonte, Carmen África 2003. (Mis)Translating Degree Zero. Ideology and Conceptual Art. Teoksessa Calzada Pérez, Maria (toim.): *Apropos of Ideology. Translation Studies on ideology - Ideologies in Translation Studies*. St. Jerome, Manchester. 71–87.
- Vitikainen, Kaisa 2013. Miksi käännösala vaatii muutosta? [Internet-artikkeli]. Luettu 18.3.2014. <<https://av--kaantajat-fi.directo.fi/katsojalle/miksi-kaannosala-vaatii-muutosta/>>
- Williams, Jenny & Chesterman, Andrew 2002. *The Map. A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. St. Jerome, Manchester.

Liite 1.

Kysely kääntäjän arvojen vaikutuksesta

Hei!

Olen englannin käännöstieteen opiskelija ja teen pro gradu -tutkimusta kääntäjän henkilökohtaisista arvoista ja mielipiteistä ja niiden vaikutuksesta kääntäjän työhön. Lähestyn aihettani etiikan näkökulmasta ja haluan hahmottaa kääntäjän henkilökohtaisen etiikan ja työetiikan kohtaamista. Tutkimuksessani pyrin selvittämään:

- Onko kääntäjällä tullut toimeksiannoissa ristiriitoja omien arvojensa ja mielipiteidensä kanssa?
- Miten kääntäjän arvot ovat vaikuttaneet työhön?
- Saavatko arvot kääntäjän mielestä vaikuttaa työssä?

Arvoilla tässä tutkimuksessa viitataan laajasti niihin asioihin, jotka ihminen tuntee tärkeiksi ja jotka ohjaavat hänen elämäänsä. Arvon voi ajatella käytännön tason arvona tai mielipiteenä (esim. lasten liikuntaharrastukset tärkeitä) tai abstraktimpana arvona (esim. oikeudenmukaisuus).

Kyselyssä on sekä rasti ruutuun -kysymyksiä että avoimia vastauslaatikoita. Avoimiin kysymyksiin voit vastata parhaaksi katsomallasi tavalla. Suluissa olevat esimerkit on tarkoitettu vastaamisen avuksi eli voit keskittyä myös muihin seikkoihin. Vastauslaatikoihin saa kautta kyselyn vapaasti kirjoittaa lisätarkennusta. **Avoimiin vastauslaatikoihin mahtuu enemmän tekstiä, kuin mitä laatikon koko antaa ymmärtää.** Tähdellä merkityt kysymykset ovat pakollisia.

Mikäli et halua kertoa vastausta tarkentavaan kysymykseen, kirjoita laatikkoon 'en halua kertoa'. Mikäli et ole kohdannut kysymyksessä kuvattua tai oletettua tilannetta, valitse vastaus 'ei tilannetta'.

Käsittelen vastaukset luottamuksellisesti ja häivyttän gradussani niiden tunnistettavuuden. Vastauksia käytetään vain tässä tutkimuksessa.

Olisin kiitollinen, jos sinulla on aikaa vastata kyselyyn 22.2. mennessä. Arvon vastanneiden kesken 2x2 kpl elokuvalippuja. Jos haluat osallistua arvontaan, jätä sähköpostiosoitteesi lopussa olevaan palautelaatikkoon.

Terveisin:

Jenni Tuikkala, jenni.tuikkala@uta.fi
Tampereen yliopisto

Taustatiedot

Sukupuoli *

Mies

Nainen

Syntymävuosi *

Oletko tällä hetkellä pääosin...? (Voit valita 0-2)

inhouse-kääntäjä

freelance-kääntäjä

kokoaikainen kääntäjä

osa-aikainen kääntäjä

Jokin muu, mikä?

Millaisen materiaalin kanssa työskentelet eniten? (esim. kaunokirjallisuus, hallinnolliset tekstit...) *

Kuinka kauan olet toiminut kääntäjänä? *

Onko sinulla käännösalan koulutusta? *

Kyllä

Ei

Jos kyllä, millaista koulutusta?

1. Ristiriidat, käännösten sisältö ja kääntäminen toimintana

a. Oletko kohdannut käännösten sisällössä jotain sellaista, joka on aiheuttanut arvojesi tai mielipiteidesi kanssa ristiriidan? (esim. aineisto puolustaa asiaa, jota henkilökohtaisesti vastustat) *

Kyllä

Ei

En muista

Jos kyllä, millaisia ristiriitoja? Kerro esimerkki ristiriidasta ja miten sen ratkaisit tai kuvaile yleisesti.

b. Oletko kohdannut käännöstoiminnassa jotain sellaista, joka on aiheuttanut arvojesi tai mielipiteidesi kanssa ristiriidan? (Ei tekstien sisältö vaan käännöstilanne, sopimus, osapuolten suhteet jne.) (esim. toimeksiantajana arvojesi vastainen yritys) *

Kyllä

Ei

En muista

Jos kyllä, millaisia ristiriitoja? Kerro esimerkki ristiriidasta ja miten sen ratkaisit tai kuvaile yleisesti.

c. Jos tarvitset apua työsi (sisältö ja käännöstoiminta) eettisissä ongelmissa, mistä haet sitä? Löydätkö avun?

d. Arvioi, kuinka usein tulee vastaan käännöksiä, joissa on jotain ristiriitaista arvojesi tai mielipiteidesi kanssa.

2. Arvojen vaikutus työssä

a. Oletko tietoisesti antanut henkilökohtaisten arvojesi tai mielipiteidesi vaikuttaa työhösi? (esim. vahvistanut tai lieventänyt tekstin mielipidettä) *

- Kyllä
- En, vaikka mahdollisuus olisi ollut
- Ei tilannetta
- En muista

Jos vastasit kyllä tai ei, kerro tarkemmin. Miten olet antanut vaikuttaa ja miksi? Miksi et ole antanut vaikuttaa? Kerro esimerkki.

b. Hakeudutko sellaisten toimeksiantojen pariin, joissa saat toteuttaa arvojasi? *

- Kyllä
- En
- En osaa sanoa

Jos vastasit kyllä tai ei, kerro tarkemmin. Miten hakeudut ja miten se kenties on onnistunut? Miksi et hakeudu?

c. Oletko koskaan kieltäytynyt käännöksestä arvopohjaisista syistä? *

- Kyllä
- En, vaikka arvojeni vastaisia käännöksiä on tullut vastaan
- Ei tilannetta
- En muista

Jos kyllä tai ei, kerro tarkemmin. Minkä takia olet kieltäytynyt? Miksi et ole kieltäytynyt? Kerro esimerkki.

d. Oletko koskaan tehnyt käännöksiä, jotka ovat arvojesi vastaisia? *

- Kyllä
- En, vaikka mahdollisuus olisi ollut
- Ei tilannetta
- En muista

Jos kyllä tai ei, kerro tarkemmin. Mistä syystä olet tehnyt? Mistä syystä et ole? Kerro esimerkki.

e. Oletko koskaan tehnyt korvauksetta tai vähäisellä korvauksella käännoistyötä itsellesi tärkeän asian eteen? *

- Kyllä
- En, vaikka mahdollisuus olisi ollut
- Ei tilannetta
- En muista

Jos kyllä tai ei, kerro tarkemmin miksi. Kerro esimerkki.

3. Mielpide

a. Onko kääntäjällä mielestäsi varaa valikoida toimeksiantoja arvojensa mukaan? *

b. Onko mielestäsi oikein, jos kääntäjä antaa arvojensa vaikuttaa työssä vai tulisiko kääntäjän olla objektiivinen? *

c. Kuvaile lyhyesti, millainen on mielestäsi eettisesti hyvä kääntäjä.

Palaute, muuta kerrottavaa ja sähköpostiosoite, jos haluat osallistua arvontaan:

English Summary

Introduction

This thesis studies translator ethics. The study maps the ethics of translation studies and translators. Professional ethics (including translator organizations and their recommendations) are not a focus in this study and therefore are dealt with very briefly. The focus of this study is to present ethics from the translator's point of view. The initial inspiration to this study was the following question: What does a translator do when s/he is faced with a translation whose ideas conflict with his/her (personal) ethics? This thesis describes the different conflict situations the respondents of this study have faced, the ways they solved those conflicts and also, the opinions the respondents have about translator ethics. This is a descriptive study and the study material was collected via a questionnaire for translators who process textual material. (Interpreters were not included since the nature of their work is very different from textual translating where translators have time to contemplate their choices.)

The research question is the following: In what ways have the translator's personal values conflicted with his/her work and in what ways do his/her personal ethics affect the translation work? In addition to the research question, the study topic was specified by some key words, mainly by *responsibility* and *faithfulness*. The idea is that responsibility and faithfulness (to what or to whom) guide the translator in the moment of doubt.

Ethics has been a frequent topic in translation studies. Especially, the idea of faithfulness and the sameness between the original and the translation have been popular topics in the conversation of translation ethics. However, until recent years, there has been little conversation about the ethics of the translator. This was one of the reasons why this topic was chosen for study.

Another inspiration for this study was that the topic is current in translation studies. In a larger context, the idea of translator ethics is connected to the ethical, social and ideological themes in the translation studies. The conversation about these themes started to arise a few decades ago. Now translation studies is going through a period which is referred to as the sociological turn of which Mary Snell-Hornby writes the following: "[It] connects up the problem of ethics - - -, not only as regards the responsibility of the translator, but also his/her status and role in society." (Snell-Hornby 2006, 172.) During recent years, the idea has emerged that the translator should be aware of the problems in the society as well as his/her own position in it (cf. Jones 2004, 713). Most likely, not all of the translator's decisions are made with the idea in mind that those decisions are to play a great role in a larger social

context. But then again, some decisions might have a focus like that. For example, some translators have decided to pursue feminist translation in order to build a more equal world via translation.

Ethics According to Philosophy

This study takes a quick look at how ethics is described in philosophy since it is important to understand the nature of ethics before examining it. One aim of ethics is to survey concepts such as good–bad and right–wrong (Määttänen 1995, 153). Its aim is also to guide people to act well and justly, and to help them find their way to a happier life (Pietarinen & Poutanen 1998, 9). However, defining ethics is not without problems. For example, people tend to think that all things are either good or bad, but moralities are always difficult to define because good and bad are often intertwined in this world (Pursiainen 1998, 67). The subjectivity of one’s point of view is also very present in ethics. For example, we might say that the basic ethical question could be: Is this good? Although everyone might understand the question, it does not mean that everyone understands the concept “good” in the same way (Määttänen 1995, 161).

The research question put forward in this study focuses on values. Value can be described as something that people consider good (Hetemäki 1999, 21). It also connects with things that people consider worth pursuing and that are the goals of our actions. Values always affect our everyday life. They guide our actions, decisions and the way we use our energy (Levomäki 1998, 8, 13.). Sometimes one isn’t aware of one’s values but they nevertheless are there affecting the way one thinks and acts. According to Irma Levomäki, it is worthwhile trying to become aware of one’s values since they direct one’s actions. (Levomäki 1998, 13.)

There are different levels of values depending on how deeply rooted they are in oneself and how changeable they are. According to Levomäki, these levels are *opinions*, *attitudes* and *values*. Out of these three, opinions are the closest to the surface and they connect with concrete things and change more easily than the other two. Attitudes lie a little deeper and they do not change as easily as opinions. Values are the most abstract and one’s values change slowly. However, it might be hard to tell apart the different levels. (Levomäki 1998, 8.) In other words, the differences between the levels are not clear-cut since they merge into one another.

Ethics in Translation Studies

According to Andrew Chesterman, the conversation about ethics has usually focused on the responsibilities and rights of the translator (Chesterman 1997a, 147). Kaisa Koskinen adds that usually the comments on translation ethics have been answers to such questions as how should a translator translate and what is a good translation (Koskinen 2003, 374). Traditionally, ethics in translation has been perceived through the idea of faithfulness and translations are assessed by how well they represent the original (Koskinen 2003, 374). Previously, it was assumed that the translator's freedom to choose would only have produced wrong choices and, according to Koskinen, the ethical norm was "the avoidance of choice" (Koskinen 2000, 13). The problem of textual sameness, or equivalence as it is often referred to, is that the differences between languages and cultures make it impossible to achieve complete sameness (Koskinen 2003, 374).

However, during the history of translation studies the focus of ethics has shifted from faithfulness and normativity towards the recognition of the differences between the source and target text (Koskinen 2003, 376). Also, the variety of choices a translator has in front of him/her has become an important and essential part of all translation (Koskinen 2000, 14). Also, many other aspects are nowadays recognised, such as the target culture and target readers, and translations are assessed by how well the translation fulfills its purpose and readers' expectations (Koskinen 2003, 378, 380). Although the freedom to make decisions is nowadays recognised, translator's freedom has also been criticised (e.g., criticism of skopos theory) (see, e.g., Koskinen 2000, 20). Therefore the idea of the translator's responsibility has entered the scene. For example, the idea of the translator's visibility takes part in this conversation since the translator's visibility can also be understood as a certain responsibility to let the client know more about the decisions that were made during translating and why they were made (Koskinen 2003, 382).

Different translation theories may see ethics in different ways. According to Chesterman, there are four basic models in the conversation of translation ethics. These are ethics of representation, ethics of service, ethics of communication and norm-based ethics. The first model connects translation to the traditional idea of faithfulness and equivalence. The second model focuses on translation as business: translation is a service carried out for the client. The third model sees the Other not as someone to be represented (as in the first model) but someone to communicate with. This model focuses on intercultural understanding. And lastly, the fourth model focuses on norms and according to this model an ethical translator is someone who fulfills the expectations of his/her work and does not offer anything unexpected. According to Chesterman, these models differ in the basic values they

represent (i.e. truth, loyalty, understanding and trust). (Chesterman 2001, 139–142.) But the models can also be seen to differ in the different parties they are loyal to (e.g. source text, client, cultures and expectations).

According to many recent translation studies currents, translation ethics is reaching out to cultural-political, social and ideological themes. The translator's duty is not simply to copy a text into another language but to change the world. If this is the basis for translation, then it is understandable that the translation cannot be assessed simply by the textual side. (Koskinen 2003, 379–380.)

Pondering on ethical questions in translation studies is not always an easy subject. Douglas Robinson writes that there are different opinions on the internal ethics of a translator (Robinson 2003, 26, 28). Some theorists believe that theories should be free of ethical considerations or translator's internal ethics (see, e.g., Koskinen 2003, 377; Vermeer 1996, 83). However, some translators and theorists believe that translation or language in general cannot be value-free (see, e.g., Tymoczko 1999, 18; Vidal Claramonte 2003, 72). According to Edwin Gentzler, translators are not neutral but they carry their own agenda with them and ideology works both consciously and unconsciously. According to him, translators have started to be sensitive to their own worldviews and realise how their views might affect the translation process. (Gentzler 2002, 216.)

Neutrality and value questions have also been contemplated from an ideological perspective. According to Jenny Williams and Andrew Chesterman, scholars have looked at “how translations have been influenced by cultural and ideological factors, and how translations in turn have effects on target readers and cultures” (Williams & Chesterman 2002, 18). Some of the key words are power, gender, post-colonialism, minority, cultural identity and translator's visibility. (Williams & Chesterman 2002, 18.) For example, the feminist translation came to be as a response to unequal power relations (Snell-Hornby 2006, 100). The ideological views in translation studies see the translator as someone who is able to produce change in the surrounding society (Tymoczko 2003, 182). According to Mona Baker, translators have an ethical choice to make with every assignment: whether to reproduce the ideologies represented by the source text as such or not (Baker 2006, 105). Also, as another example of ideology, Maria Tymoczko and Edwin Gentzler write about how translations can be utilised as an instrument of power, both for oppression and as a means of resistance (Tymoczko & Gentzler 2002, xvii). For example, writers have used a minority-culture language to resist foreign dominance and foreign cultural assertion (Tymoczko 1999, 17).

Translator Ethics

Robinson ponders in his book *Becoming a Translator* (2003), what translators do when they come across a text they consider offensive or against their worldview, for example a feminist translator working on a sexist text. According to Robinson, translation ethics have long been understood narrowly and from an external point of view: it is unethical to distort the meaning of the original text. The translator has no right to a personal opinion or interpretation. However, from the translator's point of view things are not this simple. Ethical matters are complicated and questions arise because translators are human beings with their own feelings, beliefs and opinions. (Robinson 2003, 19, 25–26.)

It is worthwhile to remember that translation work does not happen outside this world. According to Francis Jones, translators work in a field where they are surrounded by several factors, both internal and external. Internal factors include, for example, the translator's personal history and ideological worldview. External factors include, for instance, the source text and the writer. But in addition to these, translation takes place in a wider context of, for example, source and target cultures, translational norms and the consequences of the translator's decisions. (Jones 2004, 721.) These factors can create friction and ethical dilemmas to translators in their work. According to Jones, these dilemmas might arise unexpectedly. Ethical and ideological issues may remain below the surface until there is a dilemma that makes a translator aware of them. (Jones 2004, 713, 723.) It might be that until that point the translator has not been aware of his/her own opinions that now clash with the opinions of the source text.

What should translators do when facing ethical dilemmas? The question is difficult for many reasons. Firstly, ethics is a very subjective issue. Secondly, the work translators do is very heterogenic and therefore it would be difficult to lay out guidelines that apply to all cases. In this sense, it is understandable that there is only little advice for dilemma situations in the translation literature. However, one piece of advice is very recurrent in many sources. That is, declining. If a translator has not yet agreed to do the assignment, s/he can decline. According to Koskinen, declining has been considered traditionally as the translator's only right (Koskinen 2000, 75). Then again, when against a difficult assignment, some translators might ponder if they could translate the text nevertheless. According to Robinson, translators want to feel professional pride and they translate even demanding texts if it is possible (Robinson 2003, 25). However, Robinson continues that it is difficult to suppress one's negative feelings for a long time and translators must decide under what conditions they wish to work (Robinson 2003, 26).

A fact worth pondering is that translators' opinions might affect their work unconsciously. How to avoid a situation where negative opinions affect the translation in an unwanted way? Jari Eskola and Juha Suoranta provide one kind of an answer when they write that the key to objectivity is in recognising one's subjectivity (Eskola & Suoranta 1998, 17). Concluding from this, conscious reflecting on one's own values and opinions is one way to avoid unconscious influence.

However, there are situations where translators do let their opinions affect their work and sometimes it is difficult to determine what is right and what is not. For example, translators have the right to choose the words they use and different words might reflect different kind of values. One instance of this is the case of abbreviations BC (before Christ) and BCE (Before the Common Era). These abbreviations technically mean the same thing but the first one has a clear Christian emphasis. A Christian translator might prefer the first one because it reflects his/her personal values. (Example taken from a private conversation with an anonymous translator.)

There might be cases where the translator wishes to alter the text. In such cases, a working idea is to keep one's work transparent. According to Koskinen, everything is allowed but on the condition that everyone knows what has been done and why (Koskinen 2003, 381). Translators can negotiate with their commissioners/clients and justify their choices or translation strategies. Also, translators could and should send translations to the client for approval (Susiluoto 1997, 137–138). Technically, translators have the right to translate the way they want to but then again their financial survival depends on how their work is received (Chesterman 1997a, 152; Robinson 1991 in Chesterman 1997a, 152). There are, however, cases where a translation that is very different from the original has been justified. For example, feminist translators might ask permission from the (male) authors to translate with feminist strategies (Levine 1992 in Robinson 2003, 26).

Robinson asks the following question: "Is it possible to allow translators their full humanity – their opinions, interpretations, likes and dislikes, enthusiasms and boredoms – while still insisting on ethical professional behavior that meets users' expectations?" (Robinson 2003, 19.) This question is interesting since it combines the translators' rights with their responsibilities. Indeed, translators work in a field where they are responsible to many parties: to the source text, the author, the client, the norms, the message, the target audience, etc. Some translators might even feel that they are responsible for making the world a better place in general. Nevertheless, these feelings of responsibility might guide the translators in dilemma situations (or in situations where they feel caught in the middle of different responsibilities) and they might make their decisions in favour of the party they feel most responsible or loyal to. This combined with personal values might steer

translators to specialise in different areas of translation: feminist translation, Christian translation, activist translation to name a few.

Analysis and Results

Because this research focuses on values and values are very personal, the study material had to be the kind where translators express their personal thoughts. For this reason, a questionnaire was chosen for gathering the material. The questionnaire was based on answer boxes that had enough room for the translators to express their experiences and thoughts. This was to produce qualitative material for the analysis. However, in addition to the qualitative questions, the questionnaire also included quantitative tick-box questions. This method was chosen so that it would be easy to determine how often the respondents had experienced the scenarios presented in the questions.

The survey had three sections. The first section focused on conflict situations that the translators had faced in their work. The second section asked about the translators' values and how they had affected or directed the translators' work. The final section focused on the translators' opinions on translator neutrality and ethics.

The questionnaire was carried through via an internet based survey and the link to it was sent out to some of the mailing lists of the Finnish Association of Translators and Interpreters (SKTL). The mailing lists chosen were ones that included translators working with textual materials. In total, there were 61 replies. Out of these 61 respondents, 25 translators worked with audiovisual material, 21 worked with documents and seven worked with literature. In addition, there were eight translators who worked with a combination of the materials mentioned above.

Most respondents had experienced value conflicts with their work. Out of the 61 respondents, 67% answered 'yes' to question 1a (In your work, have you come across issues in the contents of your assignment that conflicted with your opinions or values?) whereas 26% answered 'no'. The respondents described various kinds of situations in which they had had a clash with their personal ethics. Out of these situations, cruelty against animals and violence against people were the most recurrent answers. In addition, many mentioned that they had experienced conflicts between personal ideology and the ideology the assignment represented. Most of the intratextual conflicts (i.e. dilemmas that arose from the contents of the source text) that the respondents mentioned were situations which occurred only once, i.e. conflicts that were not repetitive by their nature.

The respondents were also asked to describe how they had solved those conflicts. The most recurrent answer was to disregard the problems that arose. Many stated that they felt that the translator should not do anything but translate. The second most recurrent answer was to decline the assignment. However, some respondents described that sometimes one cannot estimate what the source text includes until they have already accepted the assignment. In these cases, the translators tend to translate to their best ability, not letting the ethical conflict affect their work. Other solutions mentioned were, among other things, contacting the client, avoiding certain topics and altering the text by omitting or toning down the words. According to the study, if the respondents seek help with the ethical dilemmas in their work, they turn to other translators, translators' organisations and their clients. Some replied that they mostly solve ethical dilemmas by themselves.

Throughout the answers, declining as a solution arose from the answers significantly. Deducing from the answers, declining is the most important tool for translators both to resolve conflicts and to steer their work. The respondents widely thought that if an assignment feels unethical to a translator, the translator has the right to refuse. However, less than half of the respondents had faced a situation where they had had to decline for ethical reasons. According to this study, conflicts with one's values occur rarely.

Why had the translators translated assignments that clashed with their values? There were four recurrent answers to this question (which are listed here in random order): Firstly, many described their work as fairly faithful repetition of the original. The translator is not to intervene in any way. Secondly, the conflicts are rarely that severe that translators could not translate them. Thirdly, translators are willing to endure problems in order to earn a living. And fourthly, as mentioned above, the true nature of an assignment is understood only after accepting it.

There was also a question about experiencing conflicts that arise not from the source text but from the environment where translation takes place. Out of the 61 respondents, 59% had come across ethical conflicts within this environment. Most of these had to do with commissions, copyright and terms and conditions. For example, one of the most recurrent problem was that commissioners wanted translations done with a minimal pay. Unlike with intratextual dilemmas, conflicts within the translation environment were more continuous by nature and affect the whole field.

Majority of the respondents, 39%, had not let their values affect their work whereas 26% had done so. In what way had the respondents' personal values or opinions affected their work? The answers revealed that if the translators had consciously let their personal views affect their work, the effect

was mainly on lexical level. Certain words and sentence structures that the translators disagreed with were changed into words that in their opinion were better. For example, one translator wrote that her feminism had affected her work so that she had described the facts presented in source texts more. She had, for example, added a description in her translation that a wolf pack is always led by an alpha male and alpha female. The original text had only mentioned the alpha male. (Respondent 2a:19.) Then again, some respondents pondered if it is possible that their values have a subconscious effect. In other words, the translator might not always be completely aware of the effect his/her personal views have.

According to this study, translators do not actively seek out areas of translation that interest them. This happens more or less passively, for example, by declining the assignments that do not interest them or create a conflict. For many, their financial situation affects their decisions to accept or decline. If a translator is offered many assignments, then it is always easier to decline the unpleasant assignments and to choose the pleasant ones. Some translators felt that their financial situation does not often allow declining. Then again, some felt that translators ought to be able to choose what kind of work they want to do. Nevertheless, an opinion that recurred in the answers was that every translator has his/her personal limits that are not to be crossed. These ethical boundaries depend on the translator. Translator X declines an assignment which translator Y is happy to accept.

The questionnaire also asked about the respondents' views on objectivity. The answers reflected a general opinion that objectivity is a very important matter, it is something that one needs to pursue. Objectivity was connected, among other things, to professional expertise, faithfulness, precision and trust. In translator's work, the default is to stay neutral but this does not mean it is self-evident. It is worthwhile to ponder on one's decisions and solutions while working.

What kind of a translator is an ethical translator according to the respondents? The most recurrent answers connected good ethics to the following things: an ability to decline when needed, solidarity towards other translators, objectivity and faithfulness. Faithfulness in itself was connected to several factors such as the source text, the message, the reader, the writer and the client. Concluding from this, it is difficult to determine only one party to which translators should always be faithful to. There are many sides translators must take into consideration while translating.

As a conclusion one might say that the analysis particularly revealed the following results: Firstly, the decision whether to accept an assignment or to decline it is the most important decision translators make based on ethical reasons. Accepting or declining the assignment is the point where one's

personal views may and are allowed to affect the most. However, if the assignment has been accepted and problems arise, the translator tends to translate the text as neutrally as possible. Secondly, staying neutral and not letting one's personal views affect the work is a translational strategy for many and also the solution to the ethical problems that arise while working. Distancing oneself from the source text and its ideology is one method of working. On the other hand, the study showed that translators do not face difficult ethical dilemmas often. Thirdly, if the respondents had let their opinions affect their work, it was mainly on the lexical level. No-one answered that they had modified larger sections of text or ideas. Also, the study showed that the problems that arise from the source text were often one-time problems that were closely connected with that particular assignment.

Topics for Further Research

This study focused on describing the answers as a group and by themes and it did not focus on analysing the replies of individual translators. This would not have been possible within this study since the translators' replies varied in number and length. A good topic for future research could be a similar study focusing on individual translators and describing their ethics.

There are many international and national translators' organisations in the world. It would be interesting to examine their codes of ethics and compare them. For example, what do they reveal on translator ethics and do they give guidelines for translators in doubt?

In this study, ideology and activism in translation were examined fairly briefly. A topic for further research could be the work done by those organisations which promote activist translation. Also, it was noticed during this study that the volunteer work in translation by professional translators has not been researched a lot. For example, the volunteer work by Finnish professional translators could be a worthwhile topic for research.

Lastly, this study excluded interpreters from the respondents since the nature of their work is different from the one of textual translators. Therefore, it would be interesting to study translator ethics from interpreters' point of view. What kind of situations interpreters have faced where their personal values have conflicted with their work?

All in all, ethics is an interesting topic for research for there are many themes one can study from the ethics perspective. For example, ideological and sociological themes have been discussed in the translation studies and this has provided room for examining the translator's role in society. Time will show how the discussion on these matters continues.